

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ
เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาต ทองออย

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอเป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสร้างกองทุนหมู่บ้านจากวัสดุป้าล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึงตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสร้างลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำเข้าไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสานทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมาศีล ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของกิจกรรมทางสังคมและความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อกรุ๊ปเข้ากันจะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการกำดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการประสบสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากดินยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางแผนนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางแผนนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้ากับกระบวนการประสบสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้รุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะรวมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้ามาช่วยกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเข้าใจความต้องการและอุปสรรค แลปัญหาได้ดีมากยิ่งขึ้น

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการประสบสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้างหมายรวมถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยาบาลสร้างและสะสมเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายรวมถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำงานหากิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโรคผู้วัย การพึ่งพาภัยและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบคันเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางแผนชุมชนที่จะทำให้ทุนที่ชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งมีพัฒนาการและองค์กรสังคมภายในออกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอดีย์ของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอดีย์ในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีผลวัตถุของการปรับเปลี่ยนมาจากการอุดหนุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน บัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมหาภิญ การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษากรณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

- (1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)
- (2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมุนบ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ชุมชนได้รับกองทุนหมุนบ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้เป็นสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมุนบ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะกรรมการศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีเงื่อนไขใดบ้าง (เช่น ทางด้านกฎหมาย ระบบตลาดสาธารณูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์กรสนับสนุน ฯลฯ) ใดบ้างที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอยู่ และสามารถพึงตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางแผนนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณะมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสภาพการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางแผนนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางแผนนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณะจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดข้อสงสัยว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นางสาวรณ์ หวานท์
เพ็ญสิริ จีระเดชาภุล
สุรุ่ย ปัสดีวงศ์

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

คำนำ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ในโครงการวิจัยประเมินผลกระทบทุนหมุนบ้านในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ รศ.ดร. นภาภรณ์ หวานนท์ เป็นอย่างสูงที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยส่วนตัวแล้วได้ใช้ประสบการณ์การทำงานกับหมู่บ้านทั้งจากการทำงานพัฒนาในหมู่บ้านมาแต่อดีตและประสบการณ์จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหมู่บ้านที่ผ่านมา เมื่อประมาณเข้าด้วยกันทำให้ได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาที่ทำงานวิจัยชิ้นนี้ ขณะเดียวกันต้องขอขอบคุณนักวิจัยของแต่ละหมู่บ้านที่ร่วมมือกันอย่างดีในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะ ดร.ชินศักดิ์ สุวรรณอุดมวิทย อาจารย์พวิชญ์ และอาจารย์เบญจลักษณ์ ธรรม พุฒิ คุณมนัส หมายาดา คุณธาราชชัย กุลวงศ์ และผู้ประสานงานกล่างที่เป็นนักวิจัยร่วมอย่างคุณลาวัลย์ ชลศึกษ์ ตลอดจนนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยในโครงการฯ ทุกท่าน รวมทั้งผู้ช่วยเหลือในงานธุรการคุณณัชชา โค้วฤทธิ์ คุณจุฑามาส กันทอง และคุณสุจิตรา ศรีราرامฯ และที่สำคัญคือ ชาวบ้านทุกท่านในทั้ง 9 หมู่บ้านที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดีเยี่ยมต่องานวิจัยชิ้นนี้

หวังว่าผลของการวิจัยชิ้นนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน สังคม และงานที่เกี่ยวข้องตามสถานภาพ และความมุ่งหวังที่พึงมี โดยเฉพาะกิจกรรมกองทุนหมุนบ้านที่กำลังดำเนินการอยู่

อภิชาต ทองอยู่

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (executive summary)	i
บทที่	
1) วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสุ่ปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย	2
1.3 วิธีการศึกษาวิจัย	2
1.4 ชื่อหมู่บ้านและตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน	4
1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย	7
2) หมู่บ้าน : พื้นฐานสังคมเศรษฐกิจกับการเคลื่อนไหวเพื่อเอาตัวรอด	28
2.1 กำเนิดหมู่บ้าน : การก่อตั้งและการเลือกพื้นที่ทำกิน	28
2.2 พื้นฐานสังคม-วัฒนธรรมของหมู่บ้าน	38
2.3 เส้นทางปฏิสัมพันธ์กับสังคม-เศรษฐกิจนอกหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลง	51
2.4 เศรษฐกิจครัวเรือน : รายภาพ จิตสำนึก การเอาตัวรอด	
และความสัมพันธ์กับระบบตลาด	57
3) กองทุนหมู่บ้าน : สถาบันสินเชื่อกับเศรษฐกิจครัวเรือน	91
3.1 การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน : สถานการณ์โดยภาพรวมและการบริหารกองทุน	91
3.2 จิตสำนึกและพฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนกับกองทุนหมู่บ้าน	107
3.3 บทสรุปและข้อเสนอว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจครัวเรือน	126
4) การปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน	110
4.1 การเข้าสู่พื้นฐานและการเรียนรู้ร่วมกัน	111
4.2 การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเพื่อเสริมศักยภาพครัวเรือน	115
4.3 การพัฒนากองทุนในวงจรเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน	121
บรรณานุกรม	125
บรรณานุกรมสัมภาษณ์	127

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

(executive summary)

รายงานโครงการวิจัยประเมินผลกระทบทุนหมู่บ้านส่วนวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ได้ดำเนินการวิจัยเป็นเวลา 12 เดือน นับจากเดือน มิถุนายน 2545 เป็นต้นมา กระบวนการในการวิจัยได้อาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และชาวบ้าน โดยเริ่มจากการคัดเลือกพื้นที่ที่จะทำการวิจัย ซึ่งการคัดเลือกพื้นที่ไม่ได้กำหนดเกณฑ์อะไรเป็นพิเศษ เพียงแต่พยายามเน้นเลือกหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็ง หรือค่อนข้างอ่อนแอในการดำเนินกิจกรรมของทุนหมู่บ้าน โดยอาศัยคำชี้แนะนำจากกลุ่มคน และองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งได้คัดเลือกได้ 9 หมู่บ้านดังนี้ คือ 1) จากความเห็นของราชการ 1 หมู่บ้าน คือ บ้านป่ากางลวย 2) จากความเห็นของนักวิชาการ 2 หมู่บ้าน คือ บ้านขอน และบ้านทุ่งฝากปลา 3) จากความเห็นขององค์การเอกชน 5 หมู่บ้าน คือ บ้านแดง บ้านภูเกี้ยน บ้านคลองเย็น บ้านแล บ้านตรอกตาชวด ซึ่งทั้ง 9 หมู่บ้านมีที่ดินกระจายอยู่ดังนี้ ในภาคอีสาน 6 หมู่บ้าน ภาคตะวันออก 2 หมู่บ้าน ภาคใต้ 1 หมู่บ้าน สภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละจุดตั้งหมู่บ้านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งเขตที่ราบลุ่มเขตเชิงเขา เขตภูเขา และเขตชายฝั่งทะเล สภาพสังคมเศรษฐกิจมีทั้งสภาพที่ค่อนข้างเป็นชนบท กึ่งชนบท และสภาพเมือง

รายงานวิจัยชิ้นนี้มีทั้งหมด 4 บทด้วยกัน เนื้อหาของแต่ละบทมีดังนี้ บทที่ 1) เป็นเรื่องของวัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีวิจัยฯ บทที่ 2) เป็นเรื่องการศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้าน บทที่ 3) เป็นเรื่องของกองทุนหมู่บ้านกับพฤติกรรมของผู้ใช้สินเชื่อและชาวบ้านทั่วไป และบทที่ 4) เป็นเรื่องการปฏิบัติการในกิจกรรมของหมู่บ้าน การศึกษาวิจัยในขั้นต้น เป็นการศึกษาเจาะลึกถึงความเคลื่อนไหวของสังคมเศรษฐกิจของชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายโดยอาศัยการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกับชาวบ้านในรูปแบบที่เป็นธรรมชาติ ใช้การส่วนน้ำแบบกลุ่ม และกับเฉพาะตัวเป็นเครื่องมือคู่กับสังเกตความเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและร่วมใช้ชีวิตบางช่วงเวลาในหมู่บ้าน ผลของการศึกษาวิจัยพบว่าเส้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง มีพัฒนาการทางประวัติร่วมกันมานาน ลักษณะของสังคมเศรษฐกิจเป็นแบบแผนของครัวเรือนในสังคมประเพณีที่ดินวนอยู่รอบโดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก มีการกระจายแรงปรับตัวงานเพื่อสร้างกิจกรรมกับระบบครอบครัวติดในพื้นที่ทำกินของตน ความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือนดำเนินอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและศักยภาพตามธรรมชาติของตัวเอง เส้นทางเศรษฐกิจเช่นนี้มีพัฒนาการควบคู่กับเศรษฐกิจในระบบตลาดมาโดยตลอด ทำให้พัฒนาการทางด้านพุทธิกรรมและจิต

ดำเนินการอยู่ตามกรอบแบบแผนเดิม ขณะที่บางส่วนก็เคยมีบทเรียนประสบการณ์เชิงลบใน การเข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันสินเชื่อมาก่อน และส่วนที่เหลือในกลุ่มนี้ก็เป็นพากที่หวั่น เกเรงหรือกลัวที่จะมีความสัมพันธ์มีข้อมูลพันที่เป็นแบบแผนทางกฎหมายหรืออิงกฎหมาย ทำให้ยึดมั่นอยู่กับเส้นทางการถ่ายเทแลกเปลี่ยนทรัพยากรูปแบบไม่เป็นทางการตามวัฒนธรรมของตัวเอง

จากผลรวมของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน เช่นนี้ ทางผู้วิจัยได้เสนอ ข้อสรุป 4 ประการ เพื่อการปรับทิศทางแนวทางในการดำเนินงานของกองทุนดังนี้คือ

1) เพื่อสนับสนุนคนในกลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมหาเข้ากินค่าที่กระจายอยู่ตาม หมู่บ้านทั่วไปได้มีโอกาสเข้าถึงกองทุน จำเป็นต้องปรับกฎหมายให้สอดคล้องกับความจำเป็น พื้นฐานตามธรรมชาติของกิจกรรมเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้ รวมทั้งพัฒนามาตรฐานการ เครื่อง มือ และวิธีการที่จะช่วยให้คนกลุ่มนี้ได้เรียนรู้ที่จะสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับครัว เรือนของตนเองตามสถานภาพและศักยภาพที่เป็นไปได้ ซึ่งอาจแบ่งสินเชื่อเป็นระยะการ ลงทุนแบบสั้น กลาง และยาว ฯลฯ เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในอนาคตต่อไปและ เปิดโอกาสหรือสนับสนุนให้ร่วมกิจกรรมการผลิตในเครือข่ายของกลุ่มกิจกรรมได กลุ่มนี้ที่เจ้าตัวต้องการและมีแรงપ্রารถนาที่จะเข้าร่วม

2) ในความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เข้มติดในเรื่องของความมุติธรรมจะต้องสร้าง ช่องทางในมีพัฒนาการและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทางเศรษฐกิจ เพื่อเข้าสู่ความ สัมพันธ์กับระบบตลาดให้มีความแข็งแกร่งขึ้น และควรจัดปรับการชำระคืนให้มีเวลา 2 ปี (ข้อเสนอจากชาวบ้านบางกลุ่ม) เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้อง อาศัยกำไรจากการอบรมที่สองหรือสาม แต่ทางผู้วิจัยเห็นว่าควรเปิดโอกาสแบบ อิสระในการจัดปรับภูมิประเทศทั้งมวลเพื่อสนองตอบต่อพื้นฐานข้อเท็จจริงของสถานการณ์พร้อม กับมุ่งเน้นมาตรการในการส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้าง ความมั่นใจในระยะยาวให้กับการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวบ้านและในการบริหาร กองทุน

3) การบริหารกองทุนควรจัดให้มีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคนในกลุ่มที่มี พฤติกรรมแบบหาเข้ากินค่า เพื่อจะได้รู้จักตัวແแนงทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองที่ ดำเนินอยู่ในสังคมของประเทศไทย และลงทุนสนับสนุนให้มีการศึกษาสภาพเศรษฐกิจครัวเรือน เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวของคนกลุ่มนี้ให้มีการพัฒนาศักยภาพใน การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและมีสภาพเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ รวมทั้งมี โอกาสพัฒนาประสบการณ์เส้นทางกิจกรรมของตัวเอง พร้อมทั้งเสริมสร้างความแข็งแกร่งใน การแก้ไขภัยในสถาบันทางสังคมของตัวเอง

4) ควรเปิดช่องทางและโอกาสให้ทั้งชาวบ้านและการบริหารของทุน เพื่อสามารถยกกระดับขึ้นเป็นสถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบครบวงจร โดยสามารถดำเนินกิจกรรมมากกว่าแค่เรื่องสินเชื่อ แต่สามารถที่จะดำเนินกิจกรรมสัญญาการพัฒนาความร่วมมือกับสถาบันทั้งทางเศรษฐกิจการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวเอง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางข้อมูลและภาระให้คำปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจคู่ไปกับการพัฒนาขีดความสามารถในระดับครัวเรือน เพื่อเปลี่ยนผ่านจากความอ่อนล้าของเศรษฐกิจมาสู่การเป็นฐานรากที่เข้มแข็งมีอนาคตทำให้ชาวบ้านไม่ตกรอบอยู่ในชะตากรรมแบบ “ผู้ผดุงภัย” ต่อไป

ส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องการปฏิบัติการในงานวิจัยซึ่งได้ดำเนินการใน 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ 1) การเข้าสู่พื้นฐานและการลดช่องว่าง เพื่อเรียนรู้ความกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย เป็นเรื่องของการวิเคราะห์ค้นหาตัวตนทางภาษาภาพและจิตวิญญาณในสันทางเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเข้าใจตัวเองและตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองในโลกแวดล้อมนี้เป็นจริง 2) การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนโดยเน้นการส่งเสริมศักยภาพและเด่นทางเศรษฐกิจครัวเรือน กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การจัดการให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างหมู่บ้านในงานวิจัยกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในสภาพภูมิศาสตร์แบบเดียวกันและข้ามพื้นที่ อีกส่วนหนึ่งเป็นการจัดสัมมนาดูงานแลกเปลี่ยนในกลุ่มกิจกรรมเฉพาะของแต่ละกิจกรรม ได้แก่ การเลี้ยงวัว การทอดผ้า การประมง การปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งทำให้ผู้ที่อ่อนด้อยประสบการณ์ได้ปรับพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นในกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเอง และได้จัดการในการสนับสนุนกิจกรรม โดยได้สนับสนุนอุปกรณ์ (เครื่องเจาหน้าตา) ในการปรับโครงสร้างการผลิตให้กับกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนจากการทำงานอย่างเดียว มาเป็นสวนเกษตรสมัพสถานระหว่างผลไม้กับพืชผักตามฤดูกาล สนับสนุนวัสดุในการทำปุ๋ยอินทรีย์ และจัดฝึกอบรมวิธีทำปุ๋ยอินทรีย์ จนเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกรรวมอินทรีย์ในเขตหนองบัวลำภูขึ้น สนับสนุนการทำกระซังเพาะพันธุ์ เพื่อเสริมปริมาณสัตว์น้ำในเขตอ่าวระวะยองให้กับหมู่บ้านชายฝั่งทะเล รวมทั้งจัดทำโครงการพันธุ์มิตรเศรษฐกิจ โดยให้คุณที่ขาดโอกาสและขาดประสบการณ์ได้มีโอกาสพัฒนาตัวเอง โดยอาศัยเครือข่ายการเลี้ยงวัวและเครือข่ายหัตถกรรมกลุ่มแม่บ้าน เข้าเสริมช่วยในบ้านคลองเย็น บ้านแดง บ้านโคกล่าม และสุดท้ายได้จัดศึกษาแนวทางพัฒนาการบริหารให้กับกลุ่มกิจกรรมการของทุนให้สามารถค้นคว้าหาแนวทางการบริหารจัดการของทุนเพื่อตอบสนองทิศทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับครัวเรือนและท่านการเปลี่ยนแปลงของสังคมควบคู่กันไป เพื่อเตรียมความพร้อมในกิจกรรมการบริหารที่ก้าวหน้ากว่าการจะดำเนินกิจกรรมเพียงแต่ปล่อยสินเชื่อและทวงหนี้ตามที่เป็นอยู่

วิถีภูมิปัญญาของชาวบ้านบางกลุ่มได้ผสมผสานตัวเองเข้ากับโลกภายนอกของหมู่บ้าน สร้างการเรียนรู้และสร้างประสบการณ์จนสามารถปรับตัวสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบตลาดขึ้น จิตวิถีภูมิปัญญาและพฤติกรรมของชีวิตเศรษฐกิจแบบ “สังคมประเพณี” กับแบบ “ระบบตลาด” มีสภาพแตกต่างกันแต่มีพัฒนาการคู่ขนานในสังคมไทยตลอดมา ทำให้มีการเรียนรู้จากกันและกันโดยธรรมชาติ (ซึ่งไม่เพียงพอและไร้ระบบ) ในส่วนของกองทุนหมู่บ้านได้เข้าไปมีบทบาทในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมกับหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2544 โดยพื้นฐานแล้วสาระสำคัญของกิจกรรมแบบกองทุนหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องใหม่ต่อชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านได้มีบทเรียนทางด้านสถาบันสินเชื่อว่ามีกับองค์กรของรัฐและเอกชน รวมทั้งกับธนาคารฯ มาไม่น้อยกว่าสองทศวรรษ เมื่อมีการตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นจึงเป็นการสร้างโอกาสทางด้านสินเชื่อทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของชาวบ้านในทั้ง 9 หมู่บ้าน ให้มีโอกาสพื้นฟูขยายตัวเอง ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้ามายังสินเชื่อจากเครดิตหมู่บ้านมีอยู่ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มกิจกรรมปศุสัตว์ 2) กิจกรรมการเกษตรกรปลูกพืชทั้งระยะสั้นและระยะยาว 3) กิจกรรมการประมง 4) กิจกรรมการค้าและบริการ 5) กิจกรรมด้านหัตถกรรม และ 6) กิจกรรมอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรมเหล็กพื้นบ้าน เป็นต้นฯ ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมและจิตสำนึกของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีต่อกองทุนได้พบพฤติกรรมที่สำคัญจัดได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมแบบผู้กระทำการ ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตัวเองในฐานะผู้กระทำการเงินเมื่อนำสินเชื่อของกองทุนมาดำเนินการ เส้นทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้มีความเป็น “มืออาชีพ” (professional) มีความรอบรู้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตัวเองอย่างดี มีประสบการณ์ manyaana สามารถอาศัยศักยภาพของตัวเองและการเกียรติกันทางสังคมตามวัฒนธรรมแบบของตน สร้างกิจกรรมให้สามารถอยู่รอดได้ในระบบตลาด แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนไม่นักนัก กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมต่อกองทุนหมู่บ้านในเชิงสัญลักษณ์ คือเป็นกลุ่มคนที่เข้ามายังสินเชื่อหรือกู้ยืมกองทุนภายใต้ความคิดเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องความยุติธรรม ซึ่งคำนึงถึงมิติทางสังคมและการกระจายทรัพยากรโดยไม่ได้มีแผนการณ์หรือความรอบรู้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาก่อน แต่หลาย คนในกลุ่มนี้ก็ได้ใช้เครดิตไปทดลองสร้างบทเรียนและประสบการณ์ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตัวเองคาดหวังว่าอาจประสบความสำเร็จ กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมกลุ่มนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับกองทุนฯ ส่วนกลุ่มที่ 3 เป็นพวกที่อยู่นอกความสัมพันธ์กับกองทุน เป็นกลุ่มที่ไม่อยากเข้ามาเกี่ยวข้องและเข้ามายุ่งกับกิจกรรมของกองทุน เนื่องจากมีสภาพทางสังคมค่าและสามารถดื่นวนເອາຫວຸດได้ตามประเพณีเศรษฐกิจที่เป็นมา กับทั้งได้ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของตนชัดเจนว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เครดิต ส่วนบางคนก็ต้องการ

สรุปแล้วข้อค้นพบที่สำคัญในกลุ่มนักวิจัยพบว่าเศรษฐกิจหมุนบ้านสามารถดำเนินอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ และการจัดการตามแบบแผนของโครงสร้างตามประเพณีเศรษฐกิจเฉพาะตัวเอง ไม่ใช่เพราการอัดฉีดเม็ดเงินลงไป หากแต่อยู่ได้เพราแบบแผนการจัดการที่ทำให้เศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่กระจายอยู่ในชุมชนบรรลุผลในการจัดการทรัพยากรเพื่อการดำเนินชีพ (ซึ่งอาจถูกเรียกว่าทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม หรือทุนทางเศรษฐกิจ) ซึ่งแน่นอนว่าเศรษฐกิจแบบนี้ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจแบบเงินตราโดย ๆ แต่เป็นเศรษฐกิจที่อาศัยการจัดการเชิงสังคมและวัฒนธรรมค่อนข้างสูง การอัดฉีดเม็ดเงิน (เช่น SIF มิยาซาว่าแพลน) จึงเป็นเพียงกลไกหน้าที่ไม่ได้มีผลอะไรมากมายต่อเศรษฐกิจหมุนบ้าน (อาจมีผลบ้างต่อเศรษฐกิจการเมือง หรือกลุ่มคนที่พึงพาภาคอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น) แต่ที่สุดแล้วอาจกล่าวได้ว่าถึงแม่ไม่มีเงินทุนเหล่านี้ ชุมชนหมุนบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ได้ ประจำเดินสำคัญจึงอยู่ที่วิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ได้มุ่งจะเสริมให้บรรลุเป้าหมายสำคัญในการตอบสนองให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจครัวเรือน โดยไม่ปล่อยให้การกู้ยืมหรือระบบสินเชื่อของกองทุนเป็นกิจกรรมที่อยู่คนละส่วนกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจครัวเรือน หรือเป็นเพียงเงินทุนหมุนเวียนในระบบที่ซวยลดแรงกดดันด้านดอกเบี้ยแก่เศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มที่เข้าไปกู้ยืมเงินกองทุนเท่านั้น

บทที่ 1

วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสรุปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์กำหนดไว้ในส่วนของ action research ดังนี้คือ

- เพื่อสร้างความรู้ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบริหารและการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในระดับชุมชน โดยเฉพาะปัญหานในการดำเนินการที่ความเชื่อมโยงกับการบริหารโครงการในระดับองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) และในระดับอื่น ๆ
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการของกองทุนชุมชนบรรลุเป้าหมาย โดยต้องประสานงานเพื่อความร่วมมือจากนักวิชาการ และบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานิชมนิทีขาดความพร้อมในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน เช่น ชุมชนที่ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ชุมชนที่ไม่มีผู้นำที่จะช่วยผลักดันให้การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านบรรลุเป้าหมาย ฯลฯ

พื้นฐานกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการได้เลือกพื้นที่หรือหมู่บ้านที่วางแผนไว้ก่อน ว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็ง โดยมีสมมุติฐานของการวิจัยตั้งไว้ว่าจะช่วยเข้าไปสร้างเสริมกระบวนการศึกษาและปฏิบัติการให้พื้นที่ของการวิจัยนั้นสามารถพัฒนาศักยภาพให้มีขีดความสามารถในการพัฒนามากขึ้นกว่าที่ผ่านมา จากโจทย์ของการวิจัยฯ นี้ คณะกรรมการวิจัยกลุ่ม action research จึงมุ่งศึกษาพื้นฐานของสังคม-เศรษฐกิจของพื้นที่ที่ถูกเลือก เพื่อค้นหาตำแหน่งที่เป็นจุดตั้งพื้นฐานของเศรษฐกิจ สังคม และตัวตนที่แท้จริงของสมาชิกในหมู่บ้านภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอย่างมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เพื่อเข้าร่วมมือปฏิบัติการส่งเสริมให้กระบวนการดำเนินงานของการวิจัยที่พึงปฏิบัติดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับจิตสำนึกของคนในชุมชนและสอดรับกับพลวัตของสังคมและเศรษฐกิจที่ทำการศึกษาวิจัย ภายใต้แนวทางของการมีส่วนร่วมระหว่างคณะกรรมการวิจัยที่มีอยู่อย่างจำกัด รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นผลการดำเนินการตั้งแต่ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2545

1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย

การคัดเลือกพื้นที่การศึกษาวิจัย คณบัญชีได้อาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายที่ช่วยเสนอแนะ และคัดเลือกเอาจากข้อมูลที่มีอยู่ในสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ของประเทศไทย 3 กลุ่มดังนี้ คือ

- 1) จากราชการในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธร
- 2) จากรองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ จังหวัดหนองบัวลำภู ขอนแก่น ศกลนคร และ ระยอง
- 3) จากนักวิชาการในเขตพื้นที่จังหวัดนราธิวาสและร้อยเอ็ด

ซึ่งหลังจากได้รับฟังข้อมูลเสนอแนะจากกลุ่มต่าง ๆ แล้วคณบัญชีได้สำรวจพื้นที่พร้อมกับสัมภาษณ์ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องแบบ ไม่เจาะลึก โดยหวังผลว่าการสุ่มคัดเลือกดังกล่าวจากกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนจะเป็นวิธีที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากกว่าการสำรวจที่อันเป็นข้อจำกัดที่มีอยู่ในการวิจัยครั้งนี้ ขณะเดียวกันในทางปฏิบัติจะได้ใจที่ข้อมูลที่หลักแหล่งนั้นจะนำสู่การค้นคว้าวิจัยที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างครอบคลุมต่อไป

1.3 วิธีการศึกษาวิจัย

วิธีการในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้โดยพื้นฐานแล้วเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเจาะข้อมูลด้านลึกของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ที่คัดเลือก วิธีการวิจัยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ สังเกต การศึกษาจากการบอกเล่า (oral study) และเข้าร่วมกิจกรรมกับหมู่บ้าน เป็นวิธีปฏิบัติหลักในการสัมภาษณ์ การสอบถามทำทั้งแบบกลุ่ม เช่น กับกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน หรือกลุ่มชาวบ้านในระดับครัวเรือนแต่ละครัวเรือน และสัมภาษณ์เดี่ยวกับบุคคลบางคน สาระสำคัญของการสัมภาษณ์เป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน พลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณี ความเชื่อ สภาพการดำรงชีพ โครงสร้างครอบครัว ค่านิยม พฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือน รายได้ รายจ่าย การจัดการในกระบวนการผลิต ความสัมพันธ์ของครัวเรือน สังคม เครือญาติ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนกับระบบตลาด ตลอดจนถึงสถาบันสินเชื่อ (เครดิต) ในรูปของกองทุนหมู่บ้านและรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงศึกษาพฤติของกิจกรรมด้านสินเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านและครัวเรือน ฯลฯ การสัมภาษณ์จะดำเนินการไปกับวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และสังเกตโดยตรง (direct observation) รวมทั้งศึกษาเอกสารบางส่วนของหมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณเท่าที่จำเป็น ข้อมูลที่ได้นำทั้งหมดจะนำมาทำการวิเคราะห์ 3 ระดับคือ

- 1) วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
- 2) ตรวจสอบข้อมูลที่ค้นพบ
- 3) วิเคราะห์เปรียบเทียบภายในหมวดหมู่และทำการตีความหมายโดยอาศัยพื้นฐานแนวทางของทฤษฎีฐานรากที่เชื่อมโยงกับผลวัดทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของชาวบ้าน

ซึ่งกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวจะนำมายืนยันเกณฑ์ ในการตีความอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างฐานความเข้าใจถึงกิจกรรมที่เป็นผลผลิตของจิตสำนึก จิตวิญญาณของผู้คนในฐานะของผู้กระทำทางเศรษฐกิจในเส้นทางวัฒนธรรมของตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พลวัตดังกล่าวจะนำสู่ความเข้าใจถึงพฤติกรรมของครัวเรือนอย่างเป็นจริงในแต่การดำรงชีพ การผลิต การบริโภค ปฏิสัมพันธ์กับระบบตลาด การได้มาซึ่งทรัพยากร และการรับผิดชอบต่อการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง รวมถึงศึกษาทุนในรูปของธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนเงินตรา ที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน ทั้งนี้อาศัยหลักการตีความแบบปฏิสัมพันธ์ทวนนิยม ที่เป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์และการทำความเข้าใจร่วมกัน ร่วมกับการใช้แนวทางวิเคราะห์แบบปฏิสัมพันธ์ที่ส่งผลสะท้อนกลับ (reflexibility) ที่นำปรากฏการณ์เชื่อมโยงเข้ากับสังคม วัฒนธรรมที่พับเห็นในแบบแผนของความคิด 2 ทาง คือ “การรับรู้” และ “การมีส่วนร่วม” เพื่อสร้างความเข้าใจที่กระจงชัดต่อพัฒนาการของสังคมเศรษฐกิจและพฤติกรรมของครัวเรือนในการดำรงชีวิตและปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อสถานบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การวิจัยนี้จะปฏิบัติการรายได้การเข้าร่วมกิจกรรมตามสภาพจริงของทรัพยากรและระยะเวลาที่งานวิจัยนี้เข้ามาระหว่าง

1.4 ชื่อหมู่บ้านและตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน

ในส่วนของวิจัยเชิงปฏิบัติการได้คัดเลือกหมู่บ้านในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน 9 พื้นที่ คือ

1. บ้านทุ่งฝากปลา จ.นครศรีธรรมราช
2. บ้านขอนอน จ.ร้อยเอ็ด
3. บ้านแดง จ.สกลนคร
4. บ้านโคกลาม จ.หนองบัวลำภู
5. บ้านคลองเย็น จ.หนองบัวลำภู
6. บ้านแล จ.ระยอง
7. บ้านตระอกตาชุด จ.ระยอง

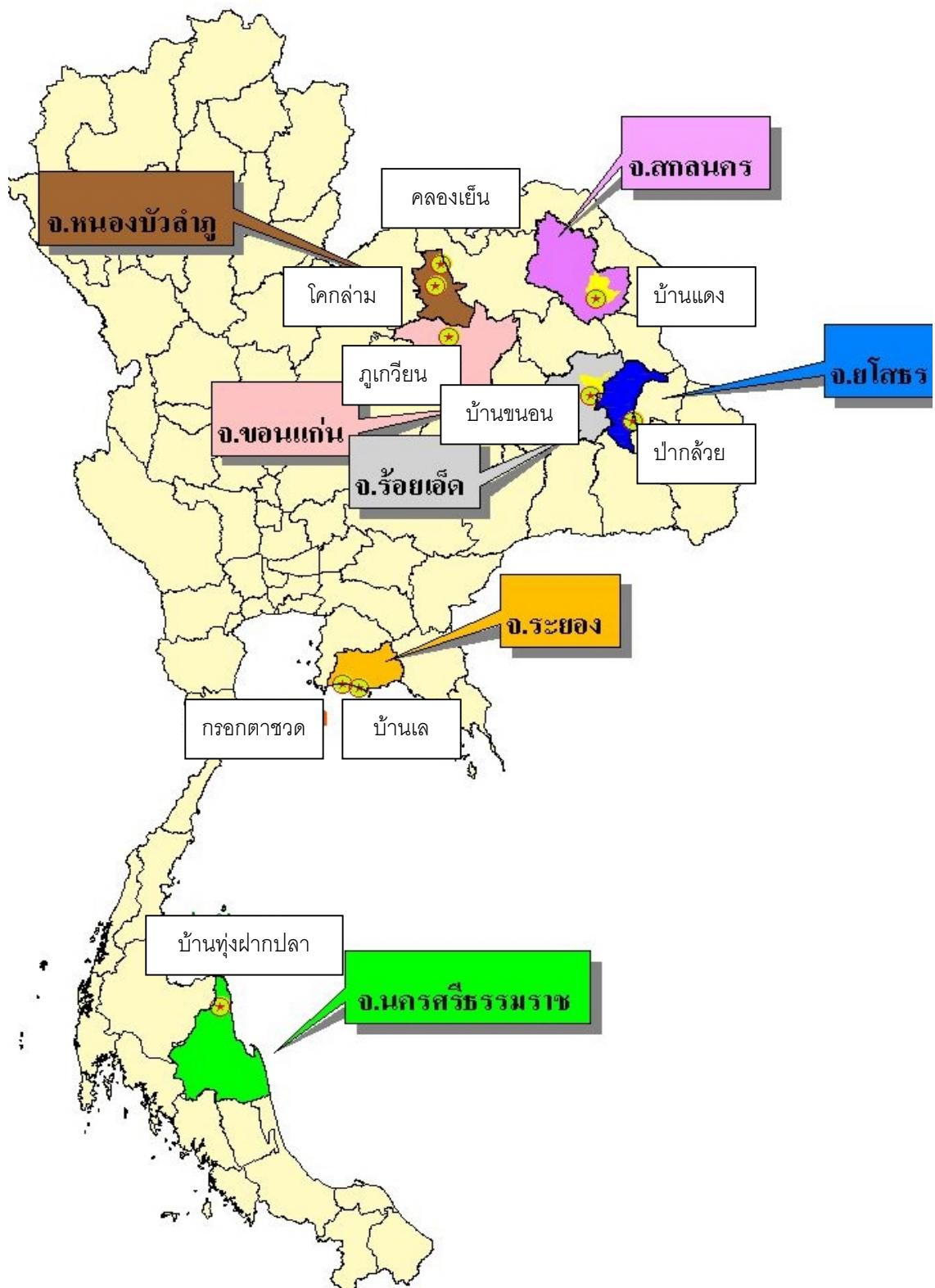
8. บ้านภูเกี้ยน จ.ขอนแก่น

9. บ้านป่ากล้วย จ.ยโสธร

โดยมีตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของพื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการดังนี้

ຕາງສຽນ|ສກາພເປົ້ອຕົ້ນຂອງ 9 ພູມເການ ໃນພື້ນທິງຍົງປົງຕົກຕາດ

ຫຸ້ນ	ຊື່ບໍ່ນານ	ຕຳບາລ	ອໍາເກວ	ຈົ່ງໜວດ	ຄຣັກ ເຮືອນ	ປະຫຼາກ ກຣ	ລັກນະໂຫຼດ	ຄວາມຄຸດມ ສມບູນ	ກິຈາຮຽມທີ່ສໍາຄັນ
1	ປ່ານໆທຶນກບລາ	ເຖິງເຊຍ	ສຶກສາ	ນັກຮຽນຮຽນຮາກ	211	ທີ່ງປະສົກປາ	ກົງ	ປົກກູາງ ສ່ວນຍາງພາກາ ສ່ວນຜົນຢູ່ ເສີມສັດຕິ ເກົ່ານອງປາ	ປົກກູາງ ສ່ວນຍາງພາກາ ສ່ວນຜົນຢູ່ ເສີມສັດຕິ ເກົ່ານອງປາ
2	ປ່ານໆຫຼອນ	ໝາຍ	ເສັດຖະກິນ	ວູຄຍເອີດ	140	ທີ່ງປະສົກປາ	ປົງ	ທຳນາທອນໆເປົ້າເຟີ້ເສີ່ຫຼັດໃຈ ເສັງຈິກ ຄ້ານາຍ່ອຍຍ ແລະຈັບຈຳ	ທຳນາທອນໆເປົ້າເຟີ້ເສີ່ຫຼັດໃຈ ເສັງຈິກ ຄ້ານາຍ່ອຍຍ ແລະຈັບຈຳ
3	ປ່ານແຮງ	ຫ້ວຍຍາງ	ເນື້ອງ	ສາດສົນຕົວ	101	ທີ່ງປະສົກປາ	ຫຼັກ	ທຳນາກາຮັດໄມ ພາບປັດຖາ ເສີ່ຫຼັດໃຈ ທາງອອນປາ ວັນຈິງ ແລະສຳການກວະເປົາ	ທຳນາກາຮັດໄມ ພາບປັດຖາ ເສີ່ຫຼັດໃຈ ທາງອອນປາ ວັນຈິງ ແລະສຳການກວະເປົາ
4	ປ່ານໂຄກລໍາມ	ຝ່າງແຈ້ງ	ນາກສາງ	ທ່ານອນປະລົມ	114	ພິ່ນ່າງປະຕິມ	ປົງ	ທຳນາກສາງ	ທຳນາກສາງ
5	ປ່ານຄລອງຍິນ	ນາດ້ານ	ຊົງກອນຫຼາ	ທ່ານອນປະລົມ	109	ທີ່ງປະສົກປາ	ປົງ	ທຳນາກສາງ	ທຳນາກສາງ
6	ປ່ານນິດ	ຕົະພັງ	ເນື້ອງ	ຈຸບປະ	327	ທີ່ງປະສົກປະເລ	ຫຼັກ	ທຳນາກສາງ ສັນຈຸງ ຕ້າງໜ່າຍ່ອຍ ວັນຈິງ ແລະສຳການຫຼັງປະຍົບ	ທຳນາກສາງ ສັນຈຸງ ຕ້າງໜ່າຍ່ອຍ ວັນຈິງ ແລະສຳການຫຼັງປະຍົບ
7	ຫຼຸມໝານຫວຼອກຕາຫຼວດ	ນາມປາຫຼວດ	ເນື້ອງ	ຈຸບປະ	136	ທີ່ງປະສົກປະເລ	ຫຼັກ	ທຳນາກສາງ	ທຳນາກສາງ ສັນຈຸງ ເກັ່ງຕາມກວມ ແລະສຳການຫຼັງປະຍົບ
8	ປ່ານນິກຈິບຍຸ	ກົງເຕີຍ	ກົງເຕີຍ	ໜຸອນແກ່ນ	93	ທີ່ງປະສົກປາ	ປົງ	ທຳນາກສາງ	ທຳນາກສາງ ທິ່ານອນປາ ຮັບຈຳຈຳ ເກັ່ງຕາມກວມ ແລະສຳການຫຼັງປະຍົບ
9	ປ່ານປາກສ້າຍ	ນາຄາ	ຕົກເຂົ້ານແກ້ວ	ຍົດສົກ	71	ທີ່ງປະສົກປາ	ຫຼັກ	ທຳນັນທີ່ສົມນ້າທ່ວມ	ທຳນັນທີ່ສົມນ້າທ່ວມ ຫຼັກ ເສີ່ຫຼັດໃຈ ເສີ່ຫຼັດໃຈ ເສີ່ຫຼັດໃຈ ເສີ່ຫຼັດໃຈ

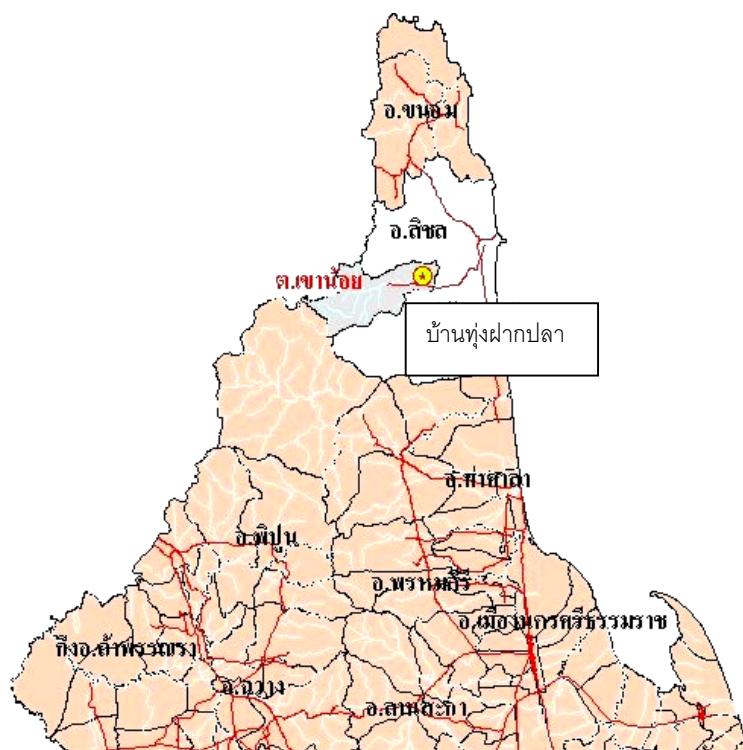

รูปที่ 1-1 แผนที่แสดงที่ตั้ง 9 หมู่บ้านในกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการประเมินผลกระทบทุนหมู่บ้าน

1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย

1.5.1 สภาพโดยสรุปหมู่บ้านทุ่งฝากปลา

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต ที่ตั้งของบ้านทุ่งฝากปลา อยู่ในตำบลเขาน้อย อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากจังหวัดนครศรีธรรมราชไปทางทิศเหนือ ตามแนวของถนนหลวงแผ่นดิน หมายเลข 401 (สายนครศรีธรรมราช – สุราษฎร์ธานี) ประมาณ 70 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติด เขาก้าว เขาน้ำดำ เขาน้ำดู , ทิศใต้ติดกับ คลองท่าควาย, ทิศตะวันออกติดกับ เขาน้ำดู , ทิศตะวันตกติดกับ บ้านในยาน

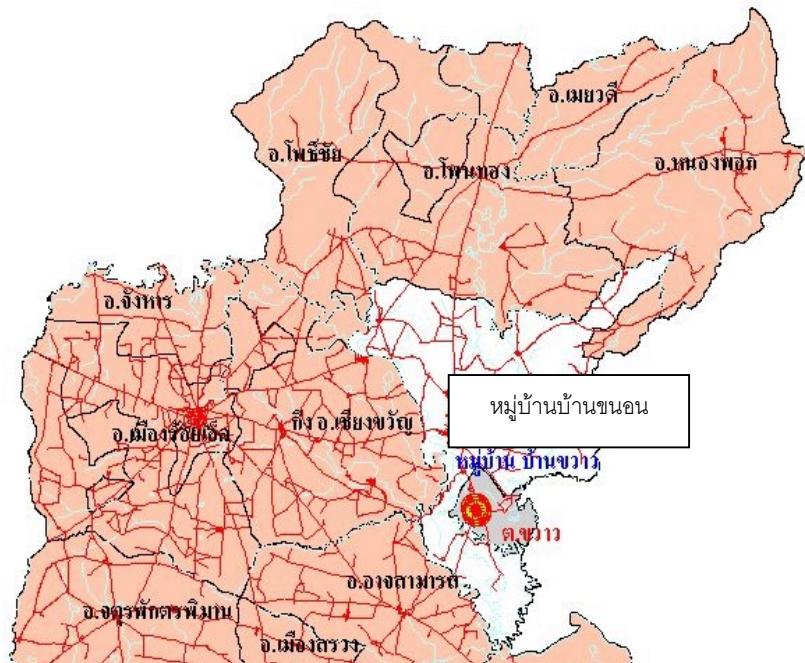
รูปที่ 1-2 แผนที่หมู่บ้านทุ่งฝากปลา ต.เขาน้อย อ.สีชล จ.

- ภูมิประเทศ** ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลาเป็นที่ราบสลับภูเขา มีภูเขาและป่าไม้ ลักษณะดินเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพื้นที่ส่วนใหญ่ ใช้ปลูกยางพารา ปลูกข้าว สวนผลไม้ มะพร้าวและอื่น ๆ
- ภูมิอากาศ** เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้เขตร้อนใกล้เส้นศูนย์สูตร จึงมีภูมิอากาศแบบโ hinร้อน ได้รับอิทธิพลมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฝนตกชุกในเดือนตุลาคม ถึง เดือนมกราคม มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ฝนตกน้อยกว่าพื้นที่อื่นเนื่องจากติดกับภูเขากันทิศทางลมเข้าไว้ พฤศภาคม ถึง กันยายน

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลา มีพื้นที่เป็นสภาพป่าไม้ในบริเวณเข้ากิ่ว เขาลานจำ เขาสูง ทำให้คนในพื้นที่สามารถไปหาของป่า เช่น น้ำดึง หน่อไม้ ลูกหรี่ยง ลูกเนียง เป็นต้น ในส่วนแหล่งน้ำ มีคลองไหลด่าน พื้นที่ 2 สาย คือ คลองท่าควาย และคลองพอ ใช้ในการหาปลาและใช้เลี้ยงสัตว์
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านภาคใต้
- **ลักษณะประชากร** บ้านทุ่งฝากปลา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 622 คน เป็นชาย 319 คน เป็นหญิง 303 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 211 ครัวเรือน
- **ด้านอาชีพ** คนในหมู่บ้านประกอบอาชีพสวนยางพารา สวนใหญ่มีการปลูกสวนผลไม้ มีมังคุด ทุเรียน เงาะ ลาสงสาด มะพร้าว สะตอ ระกำเป็นต้น นอกจากนั้นมีการใช้การประกอบกิจกรรมการทำนาเพื่อใช้กินอยู่ในครัวเรือน และสุดท้ายประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนใหญ่เป็นการค้าขายสิ่งที่ตนเองผลิตได้
- **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนในบ้านทุ่งฝากปลาหมู่ที่ 6 ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา เช่น งานสารทเดือนธิกุปต์ ประเพณีสงกรานต์และงานลากพระ ซึ่งจัดที่วัดเขาน้อย
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนบ้าน 1 โรง คือ โรงเรียนบ้านทุ่งฝากปลา ซึ่งมีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6

1.5.2 สภาพโดยสรุป/หมู่บ้านขอนอน

- **ขนาดที่ดินและอาณาเขต** หมู่บ้านขอนอนหมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลขอนอน อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ดไปทางทิศตะวันออก (สายร้อยเอ็ด – อุบลราชธานี) ประมาณ 40 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อด้วย ทิศเหนือติดบ้านขอนอนหมู่ที่ 15 , ทิศใต้ติดกับ หนองนางเต่า และหนองคู ทิศตะวันออกติดกับ ดอนป่าอัง , ทิศตะวันตกติดกับ หนองโนนพนแห้งและสถานีตำรวจนครรำคำบนถนน

รูปที่ 1-3 แผนที่หมู่บ้านขอนน่อน ต.ขอนน่อน อ.เสลภูมิ จ.

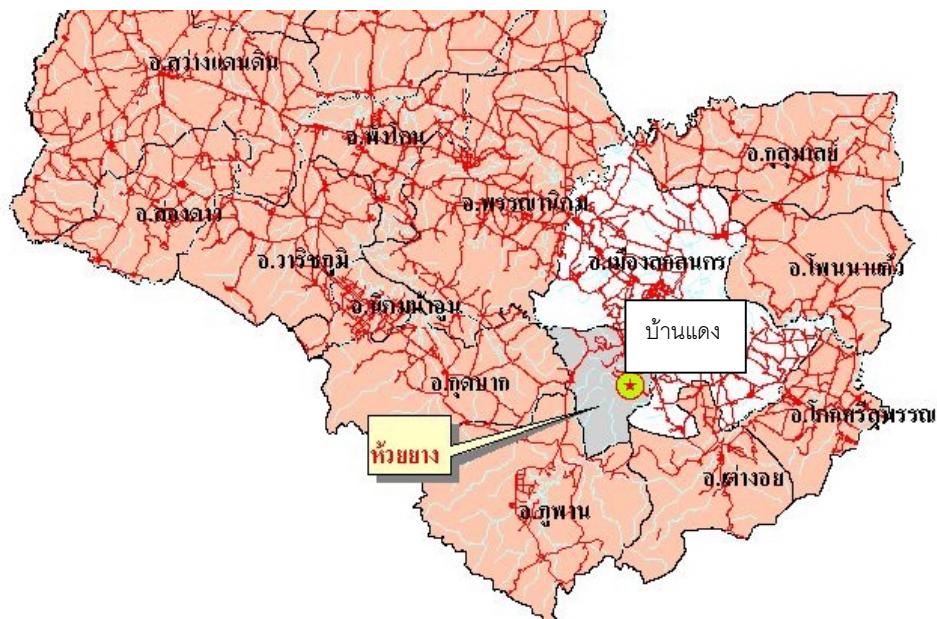
- **ลักษณะภูมิประเทศ** โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำชีหลง ประกอบด้วย ดอนป่าสัก, วัดสระโนบสก์, ศาลหลวงปู่เกา, ศาลเจ้าความดีฟ้า, ศาลเมหศักดิ์, หนองคู, หนองโพนแห่ง, หนองอีเตา, หนองชุมدين, ลำชีหลง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่นา ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย
- **ภูมิอากาศ** บ้านขอนน่อน หมู่ที่ 9 มีฤดูกาล 3 ฤดูก็อ ฤดูฝน เริ่มต้นตั้งแต่เดือนมิถุนายน – ตุลาคม , ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤษจิกายน – กุมภาพันธ์ และ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – พฤษภาคม
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน
- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านขอนน่อน เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำชีหลง นอกจากนั้นมีหนองคู หนองอีเตา หนองโพนแห่น ซึ่งคนในพื้นที่สามารถไปหาทรัพยากรสัตว์น้ำ นอกจากนั้นยังไปใช้ทรัพยากรจากหนองป่าังที่ใช้ในการเก็บเห็ด และหาฟืน เป็นต้น
- **ลักษณะประชากร** ตามสถิติสำรวจ ปี 2551 บ้านขอนน่อนหมู่ที่ 9 ตำบลขอนน่อน อำเภอเสลภูมิ จังหวัดเชียงราย มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 606 คน แยกเป็นชายจำนวนทั้งสิ้น

287 คน เป็นหญิงจำนวนทั้งสิ้น 319 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 140 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 31,183 บาท/คน/ปี

- **ด้านอาชีพ** ส่วนมากประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ และมีการหอผ้า เย็บผ้า เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง เป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จภารกิจการทำนา
- **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีสงกรานต์
- **ด้านการศึกษา** มีศูนย์เด็กเล็กก่อนอนุบาล 1 โรง มีสถานีอนามัย 1 แห่ง

1.5.3 สภาพโดยสรุปหมู่บ้านแดง

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** บ้านแดง หมู่ที่ 9 ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร ประมาณ 15 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงดังต่อไปนี้ ทิศเหนือติดกับ บ้านเหล่า ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านนาขาม ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันตก ติดกับห้วยมากพริกและทุ่งนา, ทิศใต้ติดกับ อ่างเก็บน้ำห้วยเคล้มและเทือกเขาภูพาน

รูปที่ 1 –4 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านแดง ต.ห้วยยาง อ.เมือง จ.สกลนคร

- ลักษณะภูมิประเทศ** สภาพพื้นที่ทั่วไปของบ้านเดงจะลาดจากทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือ เพราะทิศใต้ของหมู่บ้านติดกับเทือกเขาภูพาน มีทางออกทางถนนทางเดียวของบ้านก็ต้องเดินข้ามลูกภู มีแม่น้ำไหลผ่านหมู่บ้านอยู่ 3 สายปลายก็จะมาประจับกัน ทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรระหว่างทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกจะใช้พื้นที่ในการทำนา สวนทางทิศใต้ชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่ทำการคือ การล่าสัตว์ และเก็บของป่า เพราะเป็นเทือกเขาภูพาน

อีสาน คือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝนโดยฤดูร้อนจะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – เมษายน ของทุกปี ส่วนฤดูฝนจะเริ่มต้นในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษจิกายน ส่วนฤดูหนาวจะเริ่มจากปลายเดือนพฤษจิกายนของทุกปีถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ในช่วงฤดูหนาวอากาศในหมู่บ้านจะหนาวเย็นมากเนื่องจากอยู่ติดกับเทือกเขาภูพาน

- สภาพดิน** ลักษณะดินของบ้านเดงจะเป็นดินร่วนปนทรายเกือบทั้งหมู่บ้าน เมื่อขุดลึกลงไปประมาณ 1-2 เมตรจะเป็นดินทราย ถ้าขุดลงไปประมาณ 5 เมตร จะเป็นดินเหนียวปนทรายและชั้นต่อไปคือดินลูกรังเนื่องจากพื้นที่ในการทำการเกษตรของหมู่บ้านส่วนมากเป็นดินร่วนปนทรายทำให้กักเก็บน้ำได้ไม่ดี ดินสามารถเพาะปลูกได้แต่ให้ผลผลิตไม่ดีนัก เนื่องจากดินไม่อุ่มน้ำ

- ประชากร** บ้านเดงปัจจุบันมีจำนวน 101 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 364 คนแยกเป็นเพศหญิง 163 คน และเพศชาย 183 คน

- ด้านอาชีพ** มีการประกอบอาชีพหลายอาชีพ ได้แก่ ทำนา, ขายของป่าเพื่อกิน ในครอบครัวและขาย, เลี้ยงวัว/ควาย, รับจำนำและหัตถกรรมจักسان

- วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมของชนกลุ่มน้อยในเขตภูเขาร่อง อีสาน

- ด้านศาสนา/ประเพณี** ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องฝี คือผีด้านดอย ยัง มีวัฒนธรรม ความเชื่ออีกอย่างที่เรียกว่าฝีหมอกเป็นฝีที่อยู่ประจำบ้านเรือนหรือฝีบรรพบุรุษ มีหน้าที่ปกปักษากาคนในบ้านเรือนไม่ให้เจ็บเข้าเดิ่งป่วยหรือรักษาให้หายป่วยโดยมีวิธีการ เรียกว่าการ “เย้า” (การรักษาแบบจิตวิทยาโดยการฟ้อนรำ) และมีประเพณีสำคัญที่ชุมชน ยังปฏิบัติอยู่ เช่น งานบุญของข้าว ในเดือนมีนาคม พิธีเลี้ยงผีปู่ตาในเดือนสิงหาคม งานสงกรานต์ในเดือนพฤษภาคม เป็นต้น

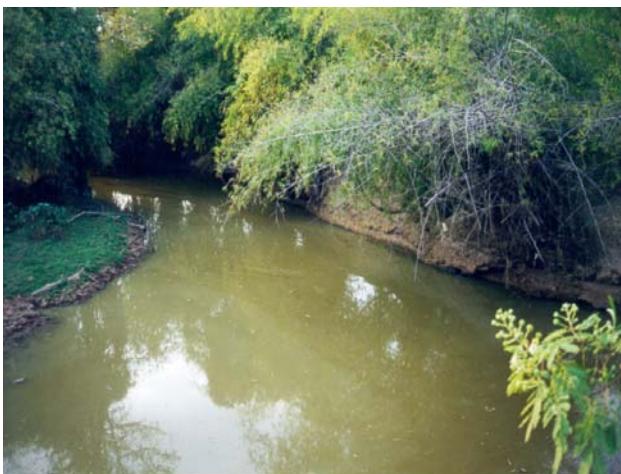
- ด้านการศึกษา** บ้านแดงไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านจะใช้โรงเรียนร่วมกับบ้านบ่อน สร้างภูริบ้านรุ่งระยองจากบ้านไปก็ประมาณ 1.50 กิโลเมตร ร่วมทั้งหมู่บ้าน มี 4 หมู่บ้านที่ใช้โรงเรียนเดียวกันกับบ้านบ่อน, บ้านแดง, บ้านเหล่า, บ้านหัวยายang แต่ก่อนบ้านแดงเป็นหมู่บ้านเล็กมีเพียง 7 ครอบครัวเท่านั้น แต่ก่อนเรียนที่วัดบ้านบอนสมัยยังไม่มีโรงเรียน ระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 ประถมศึกษาปีที่ 6 สูงสุดก็ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มี เพียง 3 คนจากทั้งหมู่บ้าน

1.5.4 สภาพโดยสุปบ้านโคลล่าม

- ขนาดที่ดินและอาณาเขต** หมู่บ้านโคลล่าม หมู่ที่ 3 อยู่ในเขตการปกครอง ตำบลผึ้งแดง อำเภอไก่夷 จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากที่ว่าการ อำเภอ 11 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้าน นำคำไช ตำบลนาคำไช อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศใต้ติดกับบ้านโนนสา ม.9 ตำบลผึ้งแดง อำเภอไก่夷 จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันออกติดกับบ้านหินลับ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาหนองทุ่ม ม.6 ตำบลผึ้งแดง อำเภอไก่夷 จังหวัดหนองบัวลำภู

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีลำห้วยพะเนียงไหลผ่านทางทิศใต้ของหมู่บ้าน สภาพดินเป็นดินลูกรัง ดินเหนียว พื้นที่เป็นป่าไปร่วง มีเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน

ไค , ป่าโคกบักหนู , ป่าโคกนาปิง เป็นต้น

● **ทรัพยากรธรรมชาติ**
มีแหล่งน้ำสำคัญหลายแห่ง เช่น
ลำห้วยพะเนียง ซึ่งเป็นแหล่ง涵水
ของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึง
ปัจจุบัน , ห้วยนา , ห้วยโจด ,
ห้วยไช และมีป่าไม้แบบป่าหัวไทร
ป่ายนาที่พอให้ชาวบ้านได้หาอยู่
หากินหลายแห่งเช่น ป่าโคกเหี้ด

- **ลักษณะประชากร** การบริหารส่วนท้องถิ่น มีสมาชิกองค์การบริหารส่วน
ตำบลของหมู่บ้านจำนวน 2 คน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 528 คน แยกเป็นผู้ชาย 275 คน
และผู้หญิง 253 คน จำนวนครัวเรือน 114 ครัวเรือน

- **ด้านอาชีพ** ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ ทำนาข้าว , ปลูกพืช
, เลี้ยงสัตว์ และอาชีพรับจำทัวไป รายได้เฉลี่ย 30,000 บาท/คน/ปี มีผลผลิตทางการ
เกษตรที่เป็นรายได้หลักของหมู่บ้าน ประชากรอีก 10% ของหมู่บ้านเดินทางไปทำงานต่าง
จังหวัด , ต่างประเทศ

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน
- **ด้านศาสนาประเพณี** มีวัด 1 แห่ง ประชากรนับถือศาสนาพุทธ มีการดำรงประเพณีการขัดเกลาทางสังคม เรียกว่าฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ เช่นหมู่บ้านอีสานทั่วไป ภายใต้ความเชื่อที่ผูกพันระหว่าง พุทธ , ผี และพระมณฑ์
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง มีครู 5 คน นักเรียน 112 คน
- **ด้านสาธารณสุข** มีอนามัยประจำตำบลตั้งอยู่บ้านก่าน ต.ฝั่งแดง อ.นาคกลาง จ.หนองบัวลำภู ห่างจากบ้านโคกล่าม 7 กิโลเมตร และได้จัดตั้งอาสาสมัครเพื่อสำรวจข้อมูลความต้องการของหมู่บ้านด้านสาธารณสุข
- **ด้านสาธารณูปโภค** มีระบบไฟฟ้าในหมู่บ้านทุกครัวเรือน มีโทรศัพท์สาธารณะ 1 แห่ง มีระบบน้ำอุปโภค บริโภค อยู่ในระหว่างการดำเนินงานของกรมทรัพยากรธรรมชาติฯ จัดระบบวางท่อประปาหมู่บ้าน

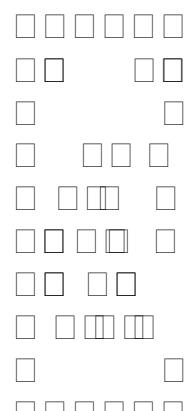
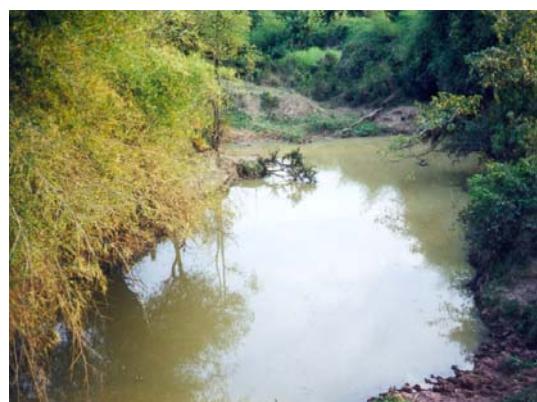
1.5.5 สภาพโดยสรุปบ้านคลองเย็น

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** หมู่บ้านคลองเย็นอยู่ห่างจากจังหวัดหนองบัวลำภูทางด้านทิศตะวันออกเป็นระยะทาง 52 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอสุวรรณคูหาเป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร หมู่บ้านทอดยาวไปตามถนน รพช. ฤดูดินจี – สุวรรณคูหา โดยมีอาณาเขตติดต่อกับ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านโนนชาต ตำบลนาด่าน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศใต้ติดกับบ้านหนองบัวน้อย ตำบลนาด่าน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันออกติดกับเทือกเขาภูผาแดง ซึ่งมีพื้นที่ 1,000 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับลำห้วยบัน

รูปที่ 1- 6 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านคลองเย็น

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นที่ราบลับเนินเตี้ยๆ มีพื้นที่ป่าไม้ส่วนบุคคลหลายแห่ง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา ทำไร่ และทำการทำสวน ที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ไม่อุดมสมบูรณ์มากนัก ในหมู่บ้านมีพื้นที่ดินทำกินทั้งหมด 1,033 ไร่ ในหมู่บ้านมีสระน้ำสาธารณะอยู่ 1 แห่ง คือ สะรoclองเย็น ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดของหมู่บ้านในปัจจุบันชาวบ้านได้อาบลาไปเลี้ยงในกระชังเป็นการส่วนตัว
- **ภูมิอากาศ** หมู่บ้านคลองเย็นมีสภาพอากาศ แบ่งเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่พฤษจิกายน ถึง มกราคม บางปีถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึง กันยายน 2ปีที่ผ่านมาฝนตกชุกถึงเดือนตุลาคม บางแห่งมีน้ำท่วมนาต่อเนื่อง ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม
- **ทรัพยากรธรรมชาติ มี**
แหล่งทรัพยากรธรรมชาติดิบลายแห่งในด้านแหล่งน้ำได้แก่ ลำห้วยบัน, ลำห้วยส้มปอย และ ลำห้วยน้ำคำในด้านป่าไม้ ได้แก่ ป่าซ้า(ป่านองแขง) มีจำนวน 30 ไร่, ป่าดอนหอยมีจำนวน 1 ไร่ และป่าหัวไทรป่ายนา มีจำนวน 500 ไร่

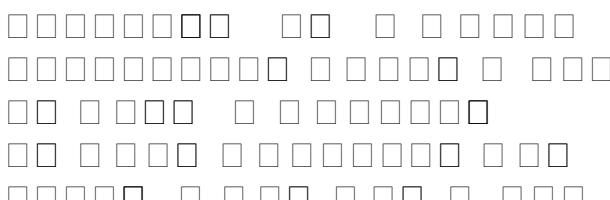
● ลักษณะประชากร

หมู่บ้านคลองเย็นมีประชากรทั้งสิ้น 601 คน เป็นชาย 299 คน เป็นหญิง 302 คน มีจำนวน 109 หลังคาเรือน

● ด้านอาชีพ คนในหมู่

บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน และค้าขายบ้าง ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่หอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติเพื่อขายและใช้เองในครัวเรือน

● วัฒนธรรม เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน

● **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนในหมู่บ้านคลองเย็นนับถือศาสนาพุทธ มีงานสำคัญในหมู่บ้านที่ปฏิบัติเป็นประเพณีประจำปี ได้แก่ บุญสงกรานต์ บุญเบิกบาน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญห่อข้าวสาด บุญออกพรรษา บุญกฐินหรือบุญดอกข้าว หรือบุญผ้าป่า

● **ด้านการศึกษา** หมู่บ้านคลองเย็นมีโรงเรียน 1 แห่ง ซึ่งสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียน 530 คน

1.5.6 สภาพโดยสุรุปบ้านแล

● **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** บ้านเดี่ยวตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 5 ของตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง อยู่ห่างจากจังหวัดระยองไปทางทิศตะวันออกตามแนวของถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) ประมาณ 20 กิโลเมตร ห่างจากที่ตั้งอำเภอเมือง 15 กิโลเมตร และห่างจากที่ตั้งตำบล ประมาณ 6 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 2.8 ตร.กม หรือ 1,750 ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อด้วย ตั้งนี้ ทิศเหนือติดกับพื้นที่หมู่ 6 และเข้ายายดา, ทิศใต้ติดกับอำเภอ (ชายหาดแม่รำพึง), ทิศตะวันตกติดกับพื้นที่หมู่ 10 บ้านป่าคัน, ทิศตะวันออกติดกับพื้นที่หมู่ 1 ตำบลเพ

● ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านเดล ตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่เรียกว่าที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ด้านตะวันออก ภูมิประเทศลาดเอียงจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ประกอบด้วยแนวสันทรายเก่า(old beach) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โขด” หรือ “เนิน” สลับกับภูมิประเทศที่ลุ่มน้ำขัง (back swamp) หรือที่ภาษาถิ่นเรียกว่า “ຈາຽງ” หรือหนอง

พื้นที่ลุ่มน้ำท่ามถึง
หรือที่เรียกว่า “ຈາຽງ”
นับเป็นพื้นที่ที่มีความ
สำคัญทางนิเวศวิทยา
ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้
ได้ถูกปรับเปลี่ยนไป
เป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ
ต่างๆ

พืชพันธุ์ดังเดิมที่พบในพื้น
ที่ส่วนใหญ่เป็นไม้wangซึ่ง
นา และพืชที่ขึ้นตามป่า
ชายหาด เช่น ตะขบป่า
มะขามป้อม พบ ในบริเวณ
ที่เป็นเนิน ทราย ส่วนเสเม็ด
ขาว ลิ้นไก และกากจะพบใน

บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ

ข้างหรือหนอง มีลักษณะทางระบายน้ำธรรมชาติที่ทอดตัวในแนวตะวันออกตะวันตกอยู่ ด้านล่างของพื้นที่ใกล้ชายทะเล ด้านตะวันตกและตอนกลางของพื้นที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ให้ผลผ่าน 2 สาย คือ คลองสาบน้อย และคลองตันจิก ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ห่างไปประมาณ 1 กม. มีชนิดธรรมชาติในทะเลเรียกว่าหินขาว เป็นจุดที่ชาวประมงในหมู่บ้านใช้ในการจอดเรือมาจันทุกวันนี้

● **ภูมิอากาศ** บ้านเดลอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพัดพาอากาศความชื้นในอ่าวไทยเข้ามาพื้นที่บริเวณนี้ทำให้มีฝนตกหนักในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงประมาณกลางเดือนตุลาคม ปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั้งปีอยู่ในช่วง 1,500 - 1,800 ล้านล้มมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลมอุกาฟ้าเหลือง” จะพัดพาความแห้งแล้งเข้ามา

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** พันธุ์พืชดังเดิมที่พบในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นไม้วงศ์ยาง
นา ลิเกา กก และพันธุ์พืชป่าชายหาด เช่น ตะขบป่า มะขามป้อม จิกทะเล เสม็ดขาว จะ
พบในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งหรือหนอง
- **ลักษณะประชากร** บ้านเลมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,666 คน หรือ 327
ครัวเรือน แบ่งเป็นประชากรผู้ชายจำนวน 810 คน และประชากรผู้หญิงจำนวน 856 คน
- **ด้านอาชีพ** เนื่องด้วยหมู่บ้านเลมีสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีความหลากหลาย
หลาย ทั้งที่เป็นทะเล เป็นที่ลุ่ม ที่ราบและเขากลาง(เข้ายายดา) ดังนั้นความหลากหลายของ

□□□□□□□□□□□□□□□□□
□□□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□□□□□□□□□□□□□□□

สภาพพื้นที่ที่จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้คนบ้านเลมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายไปด้วย ดังนี้
ทำสวนผลไม้เป็นหลัก มีจำนวนร้อยละ 37 อาชีพรับจ้าง มีจำนวนประมาณร้อยละ 25
อาชีพค้าขายของชำ, ขายอาหารชายทะเล มีจำนวนประมาณร้อยละ 19 ประมงชายฝั่ง
ขนาดเล็กมีจำนวนร้อยละ 10 รับราชการและรัฐวิสาหกิจมีจำนวนประมาณร้อยละ 3 และ
อาชีพอื่นๆ (ปศุสัตว์และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ) มีจำนวนร้อยละ 3

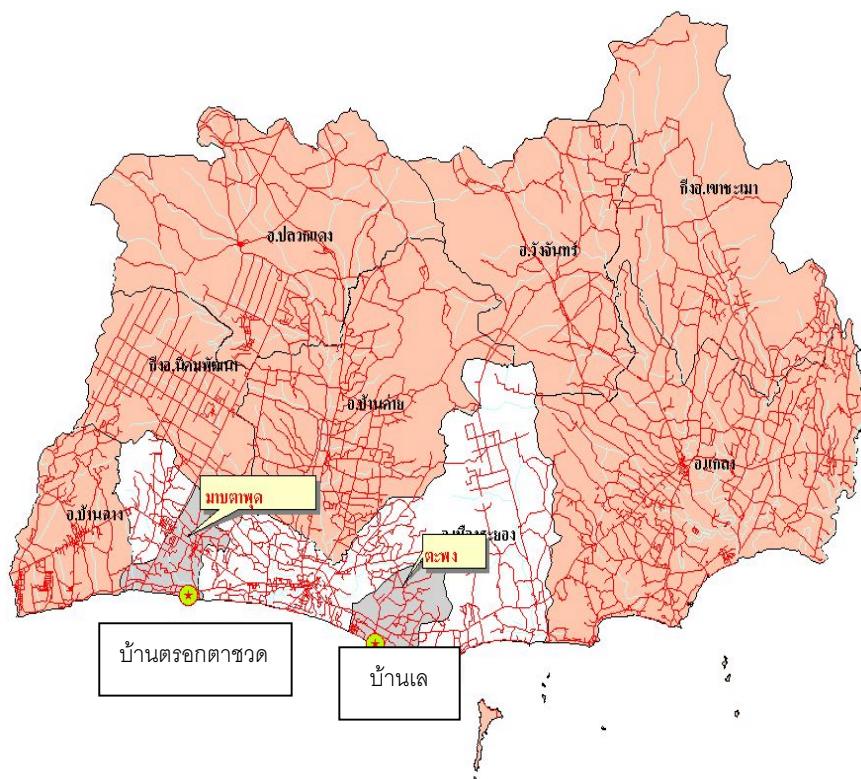
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบหมู่บ้านชาวสวนชาวประมงดั้งเดิมภาคตะวันออก
- **ด้านศาสนาประเพณี** ยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ เช่น งานบุญข้าวหลามหรือ
งานบุญข้าวใหม่ ประเพณีสงกรานต์ งานวันไหล งานบุญเทคโนโลยีมาชาติ
- **ด้านการศึกษา** บ้านเล เมืองเรียน 1 โรง คือ โรงเรียนวัดช้างชนคีริราชวรวิหาร
บำรุง มีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6

1.5.7 ສກາພໂດຍສຽງປັບໜານຕຮອກຕາຈວດ

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต เดิมชุมชนตราชากาด อุบลในเขตการปกครองของ หมู่ 4 ตำบลเนินพระ อำเภอเมือง จังหวัด ระยอง เมื่อมีการแบ่งเขตการเทศบาลตำบล นาบตาพุด ในปี 2539 พื้นที่หมู่ 4 ส่วนหนึ่งจึงถูกแบ่งเข้ามาอยู่ใน การปกครองของเทศบาลตำบลนาบตาพุด ก่อตั้งเป็นชุมชนตราชากาด มีพื้นที่ 2.26 ตารางกิโลเมตร
 - ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลด้านเหนือลงตัว ภูมิประเทศประกอบด้วยพื้นที่เนินสูงเรียกว่า “นาบ” สลับกับพื้นที่หนอง บึงหลังชายหาดที่เรียกว่า “จำรุง” พื้นที่ด้านใต้ติดทะเล มีชายหาดยาวประมาณ 2 กม. ซึ่งว่าหาดตากวนและหาดสุชาดา มีเกาะขนาดเล็กซึ่งว่าเกาะสะเก็ดอยู่ห่างชายฝั่งประมาณ 3 กม. ด้านตะวันตกของชุมชนมีคลองธรรมชาติ 2 คลอง คือ คลองหนองใหญ่ กับ คลองน้ำใหญ่และแม่น้ำรวมกันลงสู่ทะเลบริเวณหาดตากวน
 - ลักษณะประชากร ชุมชนตราชากาด มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 642 คน หรือ 136 ครัวเรือน แบ่งเป็นประชากรเพศชายจำนวน 314 คน และประชากรเพศหญิงจำนวน 328 คน
 - ด้านอาชีพ ชาวบ้านตราชากาดในอดีตมีการผลิตที่ส้มพันธุ์กับลักษณะภูมิประเทศและฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ แต่ละครัวเรือนประกอบรายอาชีพ แต่มีที่มาของรายได้หลักจากกิจกรรมสำคัญ แบ่งได้ดังนี้ อาชีพประมงเรือเล็ก 77 ลำ รับจ้าง 73 ครอบครัว เกษตรกรรม 44 ครอบครัว ค้าขาย 23 ครอบครัว ขับรถโดยสาร 5 ครอบครัว และรับราชการ 5 ครอบครัว

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบหมู่บ้านชาวประมงภาคตะวันออก
 - **ด้านศาสนาประเพณี** ภาษา方言 เป็นเอกลักษณ์ที่คนระยองภาคภูมิใจในสำเนียงภาษาที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นและบ่งบอกถึงความเป็นคนพื้นเมืองระยอง ปู่จุ่นคนในทุ่มชนไม่ว่ารุ่นวงศ์เดิม หรือรุ่นใหม่ต่างพูดภาษา方言 ประเพณีสำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ ประเพณีทำบุญส่ง ประเพณีทำบุญข้าวหลาม ประเพณีทำบุญสารทไถ การละเล่น

1.5.8 ສກາພໂດຍສຽງໜຸ່ມບ້ານກຸ່ງເກົວຢັນ

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก 93 หลังคาเรือน ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ทางด้านทิศตะวันออกเป็นระยะทาง 4 กิโลเมตร หมู่บ้านทอดยาวกับถนนนราพงษ์ อำเภอศรีชุมภู จังหวัดหนองบัวลำภู โดยมีเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือติดกับหมู่บ้านโนนเพ็น ตำบลลูกวี เวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น, ทิศใต้ติดกับหมู่บ้านห้วยทราย ตำบลสองเบลือย อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น, ทิศตะวันออกติดกับหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น, ทิศตะวันตกติดกับที่ว่าการอำเภอภูเวียง

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ตีนเขา (เทือกเขาภูเวียง) และมีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่านตลอดปี คือลำห้วยบอง ซึ่งชาวบ้านใช้สองฝั่งแม่น้ำเป็นที่ปลูกผักขายตลอดทั้งปี พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ในการทำนาและปลูกผัก ที่ดินเป็นดินร่วนปนทราย มีความอุดมสมบูรณ์ดี แต่การปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว และผักที่ต้องใช้สารเคมีมากมีผลทำให้ดินเสื่อมและเกิดปัญหาโรคพืชและแมลงรบกวนจำนวนมาก เป็นปัญหาสำคัญในการทำการเกษตรฯ
- **ภูมิอากาศ** มี 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษจิกายน ถึง มกราคม ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึงสิงหาคม ซึ่งบางปีฝนทึ่งช่วงนานหลายเดือน หรือบางปีฝนดี เช่น 3 ปีที่ผ่านมา น้ำก็จะท่วมหมู่บ้านทุกปี และชั้งนานประมาณ 2 – 3 วัน ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม
- **ทรัพยากรธรรมชาติ** มีแหล่งน้ำที่สำคัญในหมู่บ้าน คือ ลำน้ำห้วยบอง ซึ่งไหลมาจากน้ำตกติดฟ้า และ มีเทือกเขาภูเวียง ซึ่งเป็นที่อาศัยเก็บหาอาหารป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ของป่า ออกมากเป็นอาหารในการดำรงชีวิต ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งนำมารับประทานในครอบครัว และนำไปขายแต่จะมีข้อห้ามในการเก็บหาของป่าอย่างถูกวิธีถ้าใครทำผิดก็จะได้รับโทษทางกฎหมายจากอุทยานแห่งชาติภูเวียง

□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□
□□□□ “□□□□□”
□□□□□□
□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□

- **จำนวนประชากร** มีประชากร 93 หลังคาเรือน เป็นชาย 181 คน เป็นหญิง 190 คน รวมทั้งสิ้น 371 คน
- **การประกอบอาชีพ** คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นชาวนา จำนวนน้อย จึงประกอบอาชีพหลักคือรับจ้าง ทำงาน ค้าขาย และปลูกผักขายตลอดทั้งปี ผักที่ปลูก เช่น ผักกาดขาว ต้นหอม
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านภาคอีสาน

- **ศาสนาและประเพณี** ประชาชนในหมู่บ้านเนืบถือศาสนาพุทธ มีงานสำคัญในหมู่บ้านที่ปฏิบัติเป็นประจำปี เช่น บุญสกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับ din บุญออกพรรษา บุญไหว้ปูตานเดือน 6 ของทุกปี และการทำบุญผึ้งตัวแยกก่อนการลงทำนา

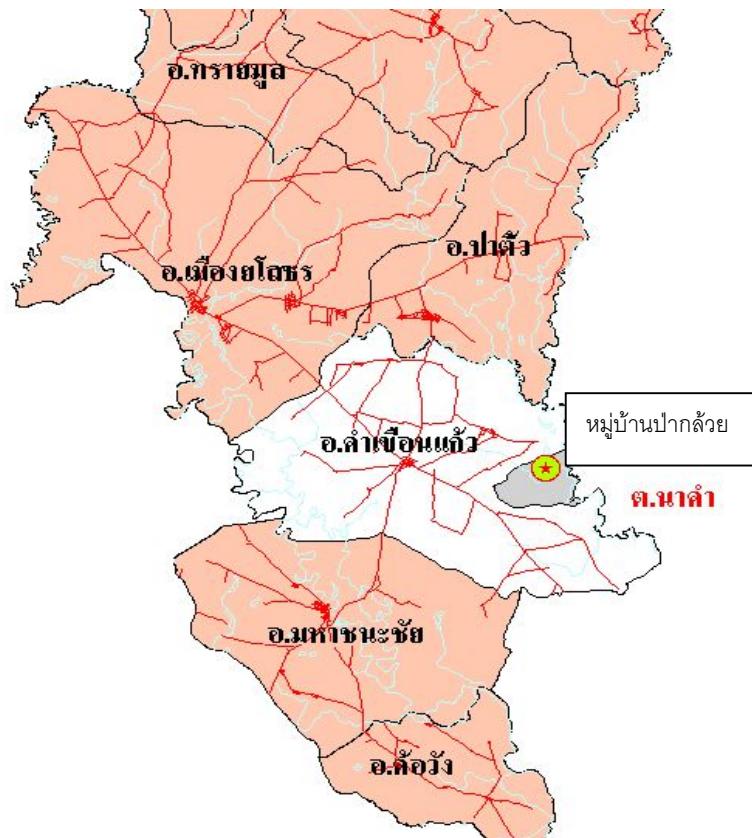
“□□□□□□□□□□”
□□□□□□□□□□
□□□□□□□□□□

- **การศึกษา** มีโรงเรียนในหมู่บ้าน 1 แห่ง แต่ได้ปิดไป เพราะมีนักเรียนในหมู่บ้านน้อย เด็กในหมู่บ้านจึงต้องออกไปเรียนที่ โรงเรียนในอำเภอภูเวียง

1.5.9 สภาพโดยสรุปบ้านป่ากลมวาย

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** ที่ตั้งของบ้านป่ากลมวายอยู่ห่างจากอำเภอเชื่อมกับประมาณ 18 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือติดบ้านคำคริ ทิศใต้ติดกับห้วยเขมรา ทิศตะวันออกติดกับ ติดกับลำเซบ้ายและบ้านดอนเสาเรือ ทิศตะวันตกติดกับห้วยเขมรา

● ลักษณะภูมิประเทศ

เป็นที่ราบสูง เป็นทุ่งนาสลับป่าไปร่วง สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายไม่มีอุ่มน้ำ มีน้ำจากลำธารและหนอง เขมรสภาพของสถานที่ตั้งบ้านเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่มีกีด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ดังนั้nlักษณะของพื้นที่ของบ้านปากลัวยจึงสามารถแบ่ง

ได้ดังนี้ พื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ ห้วย หนองกุด ลำธารและพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่ม กือบ 50 เมตร ที่สูงกว่าพื้นที่ป่าไม้ หรือที่ทำเล เป็นพื้นที่น้ำท่วมในฤดูน้ำหลากโดยน้ำจะท่วมประมาณ 1-2เดือน พื้นที่ทางตอนเหนือของหมู่บ้านจะเป็นป่าไม้ทับคุณที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ในการเลี้ยงสัตว์และการเก็บของป่าที่สำคัญคือเห็ดชนิดต่างๆ และหน่อไม้ไผ่ป่าซึ่งได้สร้างรายได้ส่วนหนึ่งให้กับคนในพื้นที่ ซึ่งป่าที่คุณบ้านปาก

กล้ายได้เข้าไปใช้ประโยชน์ริมแม่น้ำอย่างเด็ดขาดนี้ ป่าดอนปูต้า มีเนื้อที่ประมาณ 70 ไร่ ปางคือเป็นตัน

- **ภูมิอากาศ** มีฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่ มิถุนายน – ตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่พฤษภาคม– กุมภาพันธ์, ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เมษายน – พฤษภาคม

□□□
□□□□
□□□□□
□□□
□□□□
□□□□□
□□
□□□
□□□□

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านปากล้ายเนื่องจากมีพื้นที่ติดกับลำเขบายน้ำและห้วยเขมรเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการเอาตัวรอดของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

นอกจากน้ำที่บ้านปากล้ายยังได้มีผืนป่าที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ได้ส่งผลให้คนในพื้นที่สามารถหาของป่าได้และมีการปลูกผักในพื้นที่ใกล้กับบริเวณบ้านปากล้ายนั้นยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือลำเขบายน้ำและห้วยเขมรที่มีความคุณสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งเป็นตัวช่วยในการให้ผลลัพธ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านปากล้ายโดยสามารถหาปลาได้ตลอดปี ปลาในความหมายของคนในพื้นที่ให้ความหมายของการเอาตัวรอดและเป็นทรัพยากรที่ง่ายต่อการปรับตัวในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบตลาด นอกจากนั้นยังมีกุดอีกจำนวนมาก เช่น กุดเปือย กุดโค้ง กุดกลาง กุดล่ม กุดใหญ่ กุดยาง กุดเลิงเปือย และยังมีหนองน้ำที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเอง เช่น หนองบัวน้อย หนองผึ้ง หนองไผ่ หนองจิมปู

- **จำนวนประชากร** บ้านปากล้ายมีประชากรทั้งสิ้น 56 หลังคาเรือน มีประชากรเพศชายจำนวน 184 คน เพศหญิงจำนวน 145 คน รวม 329 คน

- **การประกอบอาชีพ** ครัวเรือนหนึ่งมีการประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพอาชีพที่ได้รับการนิยมที่สุดคืออาชีพทำนา และค้าขาย ทำสวนผัก รับจ้างแรงงาน สำหรับการจับปลาที่น้ำมีการจับปลาเป็นลักษณะนิสัยของคนบ้านปากล้ายเนื่องจากลักษณะพื้นที่

ทำมาหากินในระบบครอบครัวติดของคนบ้านป่ากลัวยได้กำกับให้คนบ้านป่ากลัวสามารถประกอบกิจกรรมในการหาทรัพยากรสัตว์น้ำได้ตลอดทั้งปี

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านภาคอีสาน
- **ศาสนาประเพณี** ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา และขนบธรรมเนียมยังมีการปฏิบัติอยู่ในรูปแบบประเพณี
- **การศึกษา** บ้านป่ากลัวเคยมีโรงเรียนตั้งอยู่ในพื้นที่แต่ปัจจุบันได้ยุบไปรวมกับโรงเรียนบ้านนาคำ สำหรับศูนย์เด็กเล็กนั้นเด็กบ้านป่ากลัวได้ไปใช้ศูนย์เด็กเล็กที่ต้องอยู่ระหว่างบ้านดอนเสาเรื่อ บ้านป่ากลัว บ้านหัวข้าว
สภาพโดยสรุปของทั้ง 9 หมู่บ้านนี้เป็นการสรุปสภาพพื้นที่ที่ตั้ง ลักษณะภูมิศาสตร์ ภัยภาพสภาพทรัพยากรโดยรวม อันเป็นตัวบ่งชี้พื้นฐานของปัจจัยในการดำรงชีวิต สภาพของประชากร อาชีพ การศึกษา ศาสนา และประเพณีโดยสรุป เพื่อให้ได้ภาพกว้าง ๆ ของแต่ละหมู่บ้านก่อนที่จะนำสู่การศึกษาวิจัยด้านอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 2

หมู่บ้าน : พื้นฐานสังคมเศรษฐกิจกับการเคลื่อนไหวเพื่อเอาตัวรอด

2.1 กำเนิดหมู่บ้าน : การก่อตั้งและการเลือกพื้นที่ทำกิน

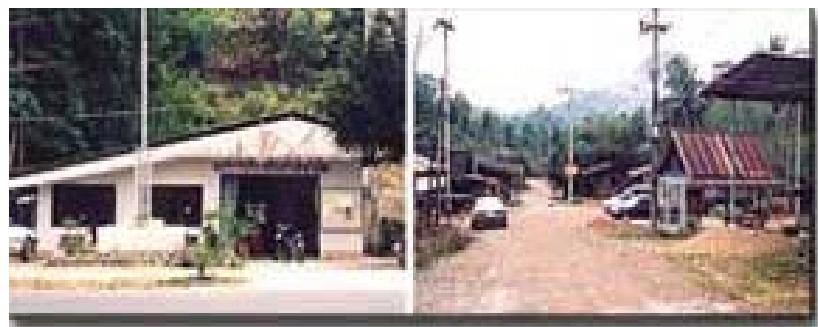
การก่อตั้งหมู่บ้านและจุดตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะເຂົ້າ
ຄໍານວຍຕ່ອສພາບເສຣະສູກິຈຂອງຜູ້ຄົນໃນມຸ່ນຳບ້ານ ເນື່ອຈາກທັງພາກຮະຄວາມຄຸດມສມບູຽນ
ຂອງໂລກແວດລ້ອມ ຄື້ອເປັນ **ທຸນຊຣມຫາຕີ** ທີ່ເປັນປັດຈຸບັນທີ່ກໍາທັນດຄວາມພອເພີ່ຍງ ຄວາມ
ຂາດແຄລນ ຄວາມລັ້ນເໜືອ ຮີ້ອຄວາມມັ້ງຄັ້ງຂອງເຕີລະທ້ອງຖິ່ນ ອັນມີຜົລຕ່ອອົງຄົປະກອບທາງ
ເສຣະສູກິຈຂອງຄົນໃນມຸ່ນຳບ້ານຄວບຄູ່ໄປກັບປັດຈຸບັນດ້ານອື່ນ ພ່ອມີຫຼັກສູງສຳເນົາ
ທ້ອງຖິ່ນ ພູມືອກາສ ກາຣຄມນາຄມ ຊລຕ ສັງຄົມສູ້ານເກະຕຽກຮອມມັກຈະມີກາກສູານທີ່ຜູກໂຍ່ງຍູ່
ກັບກາຣີ່ພຶ່ງພາຊຣມຫາຕີສູງ ທັງໃນຮະດັບກະບວນກາຮັດລິຕິແລະລົກລົງທີ່ຮະດັບຈິຕສໍານັກ ພລວັດ
ຂອງວິຊີ່ວິວິດໃນບໍລິບທາງສັງຄົມທີ່ດຳວັງຍູ່ໄດ້ກ່ອຽປື້ນເປັນຈາກວິຕ ແລະໂຄຮງສ້າງທາງວັດນ
ຮຽມ ຜົ່ງເປັນປາກກາຮຽນທີ່ເກີດຂຶ້ນອ່າງເປັນຫຮມຫາຕີໃນສັງຄົມມຸ່ນຳບ້ານໜີບຫອງໄທ

เหตุปัจจัยของการก่อตั้งหมู่บ้านของพื้นที่ที่ทำการวิจัยนี้พบว่าการก่อตั้ง 5 หมู่บ้านเกิดจากความต้องการและความจำเป็นในการขยายตัวของการทำมาหากินจากพื้นที่เดิม บ้านทุ่งฝากปลา นครศรีธรรมราช มีการขยายตัวของใหม่บ้านหลอง¹ แยกกลุ่มมาตั้งใหม่บ้านทุ่งฝากปลาขึ้น เพื่อขยายพื้นที่ที่ทำนา ทำสวน บ้านชนอน จังหวัดร้อยเอ็ด เดิมเป็นกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่ยโสธร แต่เมื่อเขตป้ายโสธรแปรเปลี่ยนเป็นด้วยช้างและควายช้าง เนื่องจากความต่อเพื่อฟาร์มพากพรา 20 คน อยพกกลุ่มตันเองมาตามลำนำชีวี ที่สุดก็มามาตั้งเป็นบ้านชนอนขึ้นในเขตลุ่มน้ำชีหลัง ส่วนบ้านโคกล่ำ จังหวัดหนองบัวลำภู กับ บ้านแล และบ้านตรอกตาชวด จังหวัดระยอง ก็ขยายพื้นที่ที่ทำกินในลักษณะเดียวกันคือขยายออกจากบ้านเดิมซึ่งไม่ใกล้กับที่ตั้งบ้านในปัจจุบันนัก ด้วยเหตุผลเดียวกันคือการขยายตัวของครัวเรือนและพื้นที่ที่ทำกิน โดยที่บ้านโคกล่ำแต่เดิมทำนาเป็นหลักควบคู่กับการทำปา บ้านเลทำสวนคู่กับประมงในทะเล และบ้านตรอกตาชวดทำประมงเรือเล็กเป็นหลัก ส่วนกลุ่มที่ตั้งบ้านจากเหตุปัจจัยที่ต่างกันไปก็ ได้แก่ บ้านภูเกวียน ก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นจากการอพยพหนีภัยแล้วมากจากบ้านหม้อ อันเป็นหมู่บ้านเดิมที่ชาวบ้านเผชิญกับความแห้งแล้งอย่างหนักจึงอพยพมาตั้งบ้านใหม่ชื่อภูเกวียนในปัจจุบันมีที่ตั้งอยู่เขตเชิงภูในเขตอำเภอภูเขียว จังหวัดขอนแก่น สำหรับอีก 3 หมู่บ้านที่เหลือ ได้แก่ บ้านคลองเย็น จังหวัดหนองบัวลำภู บ้านป่ากกล่วย จังหวัดยโสธร และ บ้านแดง จังหวัดสกลนคร มีปัจจัยในการอพยพออก

¹ โนมว คือ กลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจแบบหนึ่งซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนสัมพันธ์พัฒนาทางเศรษฐกิจระหว่างกันและกันในภาคใต้

จากบ้านเดิมเหมือนกันคือ อพยพนีโกรอบาด (อหิวาร์ต) มาก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่จนขยายตัวเป็นหมู่บ้านในปัจจุบัน หมู่บ้านทั้ง 9 แห่งมีอายุเฉลี่ยราว 70-120 ปีโดยประมาณ บ้านเดิม จังหวัดสกลนคร จะมีลักษณะเด่นทางชาติพันธุ์ ชาวบ้านเป็นชาวบูรุหรือ索 ที่อพยพมาจากประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2344 กลุ่มคนที่อยู่ในบ้านเดิมได้แยกตัวอพยพนีโกรอบาดออกจากบ้านเดิมที่อพยพมาจากการเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2490 ที่ตั้งของบ้านเดิมอยู่เขตเชิงภูพานจังหวัดสกลนคร

ปรากฏการณ์ที่เหมือนกันซึ่งพบเห็นจากการก่อตั้งหมู่บ้านของทั้ง 9 หมู่บ้าน (แม้จะอยู่ในภูมิภาคต่างกันคือ ภาคตะวันออก ภาคอีสาน และภาคใต้) คือ การเลือกพื้นที่ทำนาหากินของแต่ละ หมู่บ้านที่แสดงออกถึงการพึงพาธรรมชาติสูง แสดงให้เห็นว่าระบบธรรมชาติมีความสำคัญอย่างมากต่อการทำนาหากินของผู้คนในแต่ละหมู่บ้าน ปรากฏการณ์ในการเลือกพื้นที่ทำนาหากิน เช่นนี้เป็นลักษณะพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและจิตวิทยาในการดำรงชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านทั้ง 9 อันเกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงพลวัต ระหว่างจุดตั้งทางภูมิศาสตร์กับการปรับตัว การเรียนรู้ และการกำหนดเป้าหมายของการใช้ธรรมชาติร่วมกันของผู้คนในเส้นทางสังคมเศรษฐกิจที่ถือปฏิบัติตาม พื้นฐานวัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจของกลุ่มครัวเรือนในแต่ละพื้นที่ เป็นปัจจัยที่ขับเคลื่อนแบบแผนพฤติกรรมใน การจัดการทางเศรษฐกิจ-สังคมร่วมกันในบริบทของธรรมชาติแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและความเหมาะสมของสอดคล้องกับศักยภาพของกลุ่มคนที่ ดำรงอยู่ในฐานะของตัวตนผู้กระทำการ (subject) ทางเศรษฐกิจและรากเหง้าวัฒนธรรม ของชาวนาอยู่ หากินเป็นมูลเหตุสูงใจสำคัญในการก่อสร้างบ้าน ฐานคตินี้ปรากฏอยู่ ในคำบอกเล่าของผู้คนและในความเชื่อในความเชื่อในวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในแต่ละวัน ซึ่งการเลือกพื้นที่ทำนาหากินบนฐานการพึ่งพิงทรัพยากรตามแบบของวัฒนธรรมแต่ละหมู่บ้านได้ปรากฏให้เห็นดังนี้

สภาพทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลา

บ้านทุ่งฝากปลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
ได้ขยายพื้นที่จากบ้านเดิมโดยกลุ่มโภນวทีแยกตัว
ออกมาโดยเลือกทำเลที่ตั้งในเขตที่ราบสลับภูเขา
พื้นที่ดังกล่าวล้อมรอบด้วยเขา กิ่ว เขากำajan เขา
สูง ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์มาก สภาพภูมิ
อากาศอยู่ในเขตฝนตกซึ้ง มีคลองท่าค่วยและ

คลองพอเป็นลำน้ำสำคัญอยู่ข้างผืนนาในทุ่งฝากปลา ปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่กำรงานชีพด้วย
กิจกรรมการเพาะปลูก การเก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ มีการทำนาคู่กับทำสวน มีทั้ง สวน
ยางพารา สวน มังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง มะพร้าวฯ พื้นที่ป่าและภูเขาใช้เป็นแหล่งใน
การหาของป่าได้แก่ น้ำผึ้ง ลูกเหรียง ลูกเนย় และสมุนไพรต่าง ๆ สวนคลองน้ำสองสาย
เป็นแหล่งสัตว์น้ำและปลาซึ่งเป็นทั้งทรัพยากรอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของ
ชาวบ้าน ผู้คนในหมู่บ้านทุ่งฝากปลา มีพื้นฐานในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยการ
อาศัยการซ่วยเหลือแรงงานต่อกันและกันเป็นสำคัญ

บ้านขอนอน จังหวัดร้อยเอ็ดก่อตั้งโดยกลุ่มความภูมิชั้น ชื่อพยพหนีความแออัดจาก
ป่าในเขตยโสธร ความภูมิต่อฟ้า ชื่ออาศัยกลุ่มเครือญาติที่มีฝี (ผีบรูบูรุช ผีตระกูล) เดียว
กันได้อพยพจากยโสธรมาตามลำน้ำชี จนมาถึงทุ่งราบลุ่มน้ำชีหลัง ชื่อมีความอุดมสมบูรณ์
เก็บเห็ดหาปลาง่าย (ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน) จึงก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นในบริเวณดังกล่าว
มีลำชีหลัง หนองโนนแท่น และห้องเลี้ยว เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่เลี้ยงชีวิตคนบ้านขอนอน ใน
พื้นที่ทำมาหากิน มีดอนป่าอัง ดอนปูต้า ศาลาหลวงปู่เกะฯ ฯ เป็นเขตป่าที่ใช้เป็นแหล่งเก็บ
เห็ดหาของป่าดำรงชีวิต สภาพเศรษฐกิจของคนบ้านขอนอนมีการทำนา ปลูกยาสูบ พริก ผัก
เลี้ยงวัวควาย เก็บของป่า หาปลา และรับจ้างแรงงาน ที่ดินบ้านขอนอนเป็นดินปนทราย
ตามสภาพดินส่วนใหญ่ของภาคอีสานไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์เหมือนภาคอื่น ระบบธรรมชาติ
ในที่ตั้งของบ้านขอนอนแต่ด้วยเติมมา สามารถสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมให้แก่คนบ้านขอนอนได้
ตลอดปี แรงงานและความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีอิทธิพลสูงต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคน
บ้านขอนอน

บ้านแดง จังหวัดสกลนครเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีพในเส้นทางวัฒนธรรมเกษตรกรรม
เขตสูงที่ตั้งอยู่เขตตีนภูพาน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกว่าบู หรือ โล อพยพจากลาวตั้งแต่ปี
2344 จนปี 2490 ได้อพยพหนีโรคระบาดจากบ้านยังคงมาพร้าว ออกมายังบ้านแดง โดย
กลุ่มตระกูลเที่ยวไทยเป็นผู้นำพาอพยพ เลือกทำเลอยู่ตีนภูพาน สกลนคร มีหัวยือเคลื่ม
เป็นแหล่งน้ำและแหล่งอาหารที่สำคัญในการดำรงชีพ นอกจากนั้นแล้ว ได้แก่ หัวยอกหมาก
หัวยอกพริก หัวยอกซ้อม เป็นหัวยอกที่อยู่บนภูพานเป็นแหล่งน้ำดื่มน้ำใช้ของชาวบ้านและ

สัตว์เลี้ยง รวมทั้งหัวใจเล็ก ๆ เช่น หัวใจดัด หัวใจหอย ทรัพยากรทั้งป่าไม้ในແຄນກູພານ ສປາພ
ທໍາເລີ່ມທີ່ຕັ້ງຂອງບ້ານແດງນີ້ແຫລ່ງນໍ້າເປັນຮະບບຮຽມສາຕີທີ່ອຸດມສມບູຮົນອັນເປັນຖຸນທີ່ສຳຄັນໃນ
ການດໍາວັດຊີວິດຂອງໜ້າວໜ້ານ ແນ້ຈະມີທີ່ຈະນີ້ການນ້ອຍສໍາຮັບທໍານາແລະມີສປາພດິນແຍ່ກວ່າເຂົດອື່ນ ພ
ກົດາມ ພຶ້ນສູານເສຽບສູກົງຂອງໜ້າວໜ້ານແດງນອກຈາກອາສີຍຄວາມອຸດມສມບູຮົນຂອງຮຽມສາຕີທີ່
ແວດລ້ອມອູ້ຍັງໄດ້ອາສີຍກາຮປຸລູກໜ້າວ ທໍານາ ເລີ່ຍງວັກ ຄວາມ ຄວບຄູ່ໄປກັບທັດຖານຮະກາງ
ທ່ານັບຈຳງແຮງງານ ກິຈກວ່າມທາງເສຽບສູກົງຂອງໜ້າວປ້ານພື້ນທຶນຮຽມສາຕີຄ່ອນຂ້າງສູງຕລອດມາ

ພື້ນທີ່ທ່າວໄວ່ປ່າຍນາມັກ ເປັນແຫລ່ງທີ່ມີພື້ນຈຳພວກເຮົດແລະ
ດອກກະຈົວເຈີຍວັນອູ້ ຜົ່ງອາຫາວັນເລີຍຂອງໜ້າວປ້ານ

ບ້ານໂຄກລ່າມ ຈັງຫວັດ
ນ ນ ອ ອ ບ ວ ລ ຩ ກ ຖ ຈ ດ ຕ ຊ ທ ກ ທ
ກູມືສາສຕ່າງຂອງບ້ານໂຄກລ່າມເປັນ
ທີ່ຈະນີ້ມີອາສີຍສປາພຮຽມສາຕີທີ່
ສຳຄັນຄື້ອງ ລຳພະເນີຍ ເປັນແນ່ນໍ້າ
ສາຍສຳຄັນຂອງຈັງຫວັດນອນບ້ານ
ລຳກູ່ ມີຕັ້ນນໍ້າອູ້ທີ່ຈັງຫວັດເລຍ

ໄລດັ່ງນັ້ນບ້ານໂຄກລ່າມ ເປັນຮະບບທາງ 4 ກມ. ໄປຮ່ວມກັບແນ່ນໍ້າພອງແລະມີທ້າວຍນາ ທ້າວຍໂຈດ
ເປັນແຫລ່ງນໍ້າເສັງປັກຈຸບັນທ້າວຍທັງສອງໄດ້ປັບສປາພເປັນທ້ອງນາໄປແລ້ວ ຍັງຄອງເຫຼືອທ້າວຍໄສ ທີ່
ຍັງໃຊ້ທຳກິນອູ້ ປ່າໄມ້ແຫລ່ງອາຫາວັນສຳຄັນຄູ່ກັບແຫລ່ງນໍ້າລຳພະເນີຍ ດື່ອ ປ່າໂຄກເຮົດໄກ ປ່າໂຄກ
ບັກໜູ້ ປ່າໂຄກນາປັ້ງ ປ່າໂຄກໃໝ່ ປ່າຊາ ແລະປ່າດອນປູ້ຕາ ມີພື້ນທີ່ຈະນີ້ໄປກັບກົດາມ
ທ່າວໄວ່ປ່າຍນາ² ທີ່ໃຊ້ແຫລ່ງອາຫາວັນໃນບາງຄຸດກາລ ເສຽບສູກົງທີ່ສຳຄັນຂອງໜ້າວປ້ານໂຄກ
ລ່າມຄື້ອງ ກາຣທໍານາ ເລີ່ຍສັດວ ປຸລູກປອ ຍາສູບ ຜ້າຍ ມ່ອນໄໝມ ແລະຄາມສໍາຮັບຢົມຜ້າ ປຸລູກ
ຜັກຕາມຄຸດກາລສົງຕລາດໃນທົ່ວໂລກ ແລະຮັບຈຳງທັງໃນແລະຕ່າງປະເທດ ຮວມທັງມືກາຣທໍາ
ທັດຖານຮຽມຄວ້າເວືອນ ເຊັ່ນ ທອຜ້າ ຈັກສານ ຕາມຄວາມຕ້ອງກາຮຂອງຄວອບຄວບຄູ່ໄປກັບກິຈ
ກວ່າມເສຽບສູກົງຈື່ນ ພ

ບ້ານຄລອງເຢັນ ຈັງຫວັດນອນບ້ານລຳກູ່ພຍພනີໂຮຄະບາດຈາກບ້ານຫລາວ ໂດຍ
ເລືອກທັງໜ້າບ້ານໃນພື້ນທີ່ຈະນີ້ໄປກັບສັບເນີນເຕີ່ຍ ມີລຳທ້າວຍທີ່ສຳຄັນ ໄດ້ແກ່ ລຳທ້າວຍບົນ ລຳທ້າວຍ
ສົ່ມປ້ອຍ ລຳທ້າວຍແຄນ ແລະລຳທ້າວຍນໍ້າຄໍາ ລຳທ້າວຍສອງສາຍແຮກເປັນແຫລ່ງນໍ້າ ແລ່ງອາຫາວັນທີ່
ສຳຄັນຂອງໜ້າວປ້ານ ພື້ນທີ່ຂອງໜ້າວປ້ານທັງອູ້ຕິດກັບເທືອກເຂົາກູພາແດງ ມີພື້ນທີ່ກວ່າ 10,000 ໄວ
ນອກຈາກເທືອກເຂົາດັ່ງກ່າວຍັງມີປ່າທ່າວໄວ່ປ່າຍນາເນື້ອທີ່ຈາກ 500 ໄວ ຮວມທັງປ່ານອອນແຮງແລະ
ປ່າດອນຫອ ອັນເປັນຖຸນຮຽມສາຕີຂອງເສຽບສູກົງບ້ານຄລອງເຢັນ ກາຣຫ້າກິນຈຶ່ງມີກາຣທໍາ

² ປ່າທ່າວໄວ່ປ່າຍນາ ເປັນຮີ້ອ່າທີ່ໜ້າວປ້ານໃຊ້ເຮັກເບັດພື້ນທີ່ທີ່ເປັນແຫລ່ງທ່ານເກີນພື້ນຖຸຮັບພາກ ມີລັກນະຄລ້າຍປ່າໂປ່ງ ມີມື້ຫລາກ
ຫລາຍໜົນຄື້ນອູ້ ແລະເປັນທີ່ອາສີຍຂອງສັດວນ້ອຍໃຫຍ່ໃນທົ່ວໂລກຄວາມສໍາຄັນ

นา ป่าไม้ ทอผ้า หาของป่า หาปลา ค้าขาย และแรงงานรับจ้าง โดยพื้นฐานความสัมพันธ์ ตามวัฒนธรรมหมู่บ้านเน้นความร่วมมือในกลุ่มเครือญาติ ตามสายตระกูลและความสัมพันธ์ทางสังคมโดยมีแรงงานเป็นทุนในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน

บ้านภูเกียง จังหวัดขอนแก่นอยู่ในพยพหนีแล้งจากบ้านหม้อถินฐานเดิมได้เลือกจุดตั้งทางภูมิศาสตร์ในเขตเชิงภูเขาของเทือกเขาภูเกียง สภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ภูเขาสับปะรดหัวยมีที่ราบทำนาพอดียงในช่วงแรกบุกเบิก (เนื่องจากคนน้อย) ขอบเขตพื้นที่ของหมู่บ้านปัจจุบันอยู่ติดกับที่ราบทำนาป่า แต่ไม่สามารถขยายตัวของครัวเรือนในหมู่บ้านในเวลาต่อมา ที่ราบสำหรับทำนาจึงไม่เพียงพอ ปัจจุบันมีเพียง 10 ครอบครัวเท่านั้นที่มีที่นา ครัวเรือนที่เหลืออาศัยแบ่งช้าจากเจ้าของที่นา หรือเช่าที่ทำนาจากหมู่บ้านข้างเคียง เศรษฐกิจที่สำคัญของหมู่บ้านคือ การรับจ้าง ทำนา หาของป่า ปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ กระบวนการทำการทำนายอักษรระบบเจ้าโคงคร³ในการร่วมมือช่วยเหลือแรงงานกัน ในหมู่บ้านภูเกียงมี 20 ครอบครัวที่ปลูกผักส่งขายตลาดท้องถิ่น และ 53 ครอบครัวรับจ้างขายแรงงานทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

เด็ก ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ไม่ค่อยได้มีเวลาว่างเพราะจะต้องมาช่วยเหลือครอบครัวทำประมงในช่วงวันหยุดเรียน

บ้านเล จังหวัดยะลา ขยายที่ทำกินจากบ้านเดิมมาตั้งบ้านทำกิน

ในเขตชายฝั่งทะเลอ่าวรายอย อาศัยป่าชายหาดและที่ราบชายฝั่งหาดใหญ่หกน้ำกับทำสวนผลไม้ มีลำทางระบายน้ำสู่ทะเล ในด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีคลองสองสาย คือ คลองสาปันอยและคลองตันจิก ความอุดมสมบูรณ์ของทะเล ลำคลอง และที่ราบในการทำสวนผลไม้เป็นภูมิที่สำคัญสำหรับคนในหมู่บ้านเล เนื่องจากทั้งแหล่งอาหารทะเลและผลไม้เป็น สินค้าที่มีราคาในตลาด เศรษฐกิจของคนบ้านเลจึงดำเนินชีพด้วยการทำประมงเรือเล็ก (เป็นเรือเครื่องยนต์เล็กมีความยาวไม่เกิน 4 วา) ทำสวนผลไม้ เลี้ยงปลา ทำไรermann แต่ไม่รับจ้าง และค้าขายจากการแปลงผืนผลิต เช่น กะปิ น้ำปลา ซึ่งแม้เศรษฐกิจบ้านเล

³ ระบบเจ้าโคงคร คือ ระบบการลงแขกแรงงานโดยอาศัยแบบแผนการกำกับความสัมพันธ์ทางสังคม ตามระบบเครือญาติ โคงคร กระถุก อันเป็นความร่วมมือในการทำกิจกรรมทางสังคม และเศรษฐกิจร่วมกันเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายร่วมกัน

จะมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดเข้มข้นกว่าหมู่บ้านในภาคอีสาน แต่จิตสำนึกของคนบ้านเลและแบบแผนของเศรษฐกิจก็เป็นเศรษฐกิจแบบสังคมประเพณีอยู่ เช่นเดียวกับหมู่บ้านในภาคอีสานและภาคใต้ การขยายตัวของอุตสาหกรรมภาคตะวันออกในช่วงกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา ได้เบี่ยดขึ้นให้คนบ้านเลกลายเป็นคนชายขอบ (marginalization) ของเศรษฐกิจใหม่ที่ปราภูภูตวิถีในท้องถิ่น

บ้านตราชดาชวด จังหวัดระยองเป็นหมู่บ้านชายฝั่งทะเลตะวันออกอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ขยายตัวออกมานั้นด้วยเลือกพื้นที่เนินเขาสับบนของ บึง หรือ “มาบ” ซึ่งเป็นชื่อเรียกของภาษาถิ่น พื้นที่ของหมู่บ้านทดสอบติดฝั่งทะเล มีแหล่งน้ำที่สำคัญคือ คลองหนองใหญ่ และคลองน้ำใหญ่ ปัจจุบันบ้านตราชดาดูกันนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดขยายตัวมาติดหมู่บ้านพื้นที่ในหมู่บ้านบางหย่อมกว่า 110 ไร่ที่เคยทำสวนทำนา ถูกปล่อยไว้ร้างร่างเปล่า เนื่องจากมลพิษของนิคมอุตสาหกรรม

การเข้ามาของ

นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด
ได้ส่งผลกระทบ
ในหลายด้านต่อ
ชุมชนชายฝั่ง

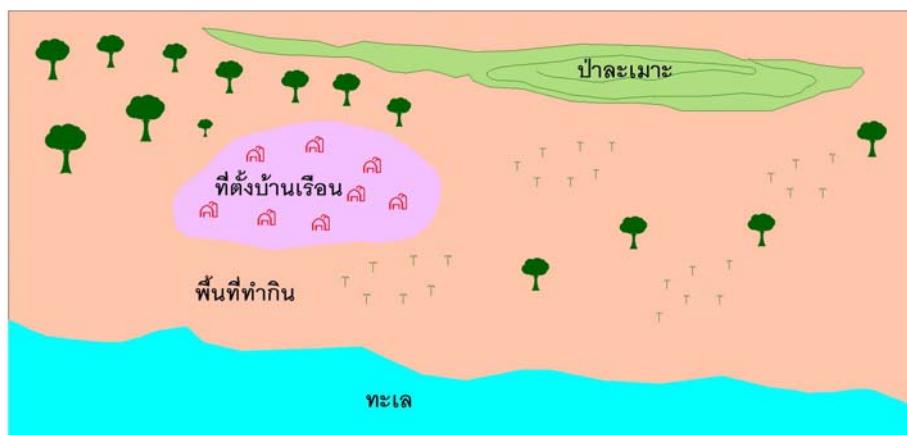

เศรษฐกิจในปัจจุบันของชาวบ้านตราชดาชวด คือ การทำประมงเรือเล็ก (85% ของครัวเรือนบ้านตราชดาทำประมงเป็นหลัก) นอกนั้นมีอาชีพขั้นเคียงข้างๆ เช่น เลี้ยงกบ ตะพาบน้ำ ปศุสัตว์ สวนผลไม้ บางส่วนรับจ้างและค้าขายย่อย สภาพของคนบ้านตราชดาชวดมีความคล้ายกับคนบ้านเล เป็นเพาะสapaพื้นที่ วัฒนธรรมท้องถิ่นและอยู่ในเขตแดนของสังคมเศรษฐกิจแบบเดียวกันทั้งยังได้รับผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตชายฝั่งทะเลเมื่อกัน อย่างไรก็ตามการอาศัยแรงงานร่วมกันในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงอยู่ และเป็นพื้นฐานสำคัญของเศรษฐกิจในสังคมประเพณีเช่นกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่กล่าวมา

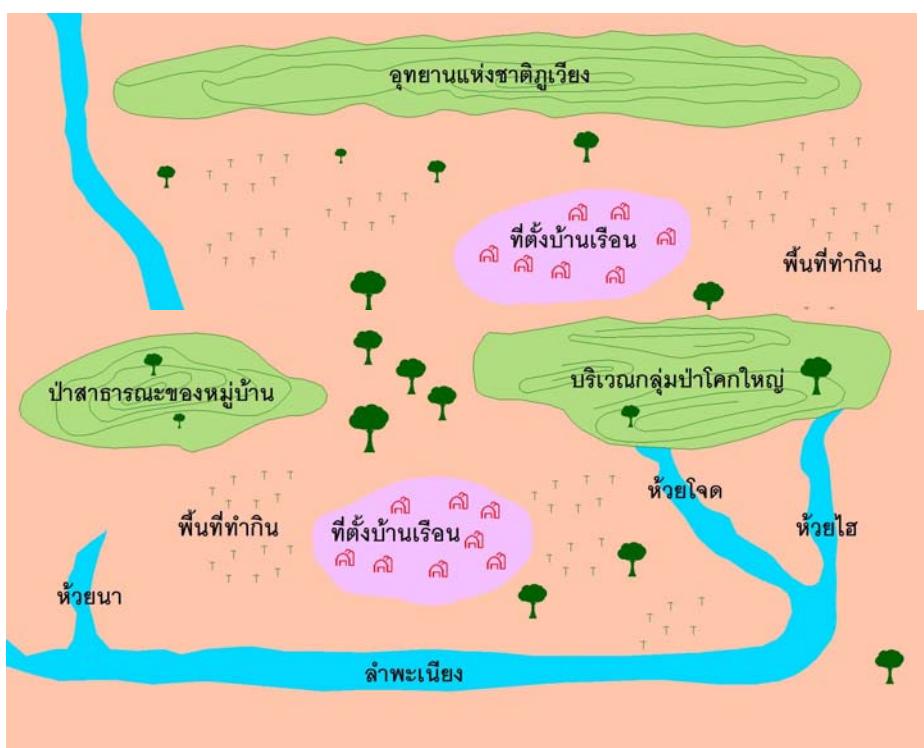
บ้านปากลัวย จังหวัดยะลา มีจุดตั้งอยู่บนที่ราบสูงมีทุ่งนาสับป่าไปร่วง มีแหล่งน้ำสำคัญคือ ลำเซบาย หนองเขมรา และหนองกุด มีน้ำตลอดปี สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก มีป่าปุ่ง ป่าatham ป่าดงก้อ และป่าอนปูตา เป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรที่สำคัญกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวบ้านปากลัวยมีการทำนา ทำสวน ทำประมง หาของป่า เลี้ยงไก่เนื้อ เลี้ยงวัวควาย ค้าขายย่อย และรับจ้าง สภาพธรรมชาติของบ้านปากลัวยมีแหล่งน้ำ ทรัพยากร และแหล่งอาหารจากป่าปุ่ง ป่าatham ซึ่งเป็นสภาพที่มี

ความอุดมสมบูรณ์สูงเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านภาคอีสานทั่วๆไป ระบบธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์รอบตัวตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ได้สร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับคนในบ้านป่ากล้วยต่อเนื่องตลอดทั้งปีไม่แพ้คนในหมู่บ้านชายฝั่งทะเลหรือคนในบ้านทุ่งฝากปลาในภาคใต้ คนในบ้านป่ากล้วยจึงมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องและมีสัมพันธ์กับระบบตลาดตลอดเวลา

จากสภาพโดยรวมหากวิเคราะห์มูลเหตุของการก่อตั้งหมู่บ้านของ 9 หมู่บ้านจะเห็นว่าแม้แต่ละหมู่บ้านจะมีกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจในรูปแบบเฉพาะที่ต่างกันไปตามพื้นฐานวัฒนธรรมการหาอยู่หากิน แต่ลักษณะการเลือกจุดตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ทำมาหากินของทั้ง 9 หมู่บ้านนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันกล่าวคือ มีจุดเน้นอยู่ที่ **ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ** การเลือกที่ตั้งหมู่บ้านมักเลือกภูมิที่ทำเลที่ใกล้แหล่งน้ำ และป่าไม้ หรือใกล้ท่าเด ตามสภาพที่ชาวบ้านมีประสบการณ์และความชำนาญในการหาอยู่หากิน หากดูตัวอย่างแผนผังพื้นที่ทำมาหากินจะเห็นแบบแผนการเลือกที่ทำกินที่ยึดการพึ่งพาธรรมชาติคล้ายๆ กัน ดังแผนผังที่แสดงดุลตั้งของพื้นที่ทำมาหากินเป็นตัวอย่างจากบ้านโคงล่ามและบ้านภูเกวียนในภาคอีสานและบ้านเลในภาคตะวันออก

แผนผังแสดงพื้นที่ทำมาหากินบ้านเล

แผนผังแสดงพื้นที่ทำมาหากินบ้านโคกล่ำ

แผนผังที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านและพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านโคกล่ำกับบ้านภูเกวียนในภาคอีสาน และบ้านในภาคตะวันออก มีสภาพการเลือกพื้นที่ทำมาหากินคล้ายกับหมู่บ้านอีก 6 แห่งที่เหลือ ที่เน้นการเลือกพื้นที่ทำกินที่พึงพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ความสอดคล้องกับศักยภาพพื้นฐานของครัวเรือนในการดำรงชีพ ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ ฐานคิดเข่นี้แต่ละกลุ่มสังคมจะเลือกพื้นที่ทำกินตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ต่างกันตามความถนัดทางเศรษฐกิจของแต่ละกลุ่ม โดยมีทั้ง เขตป่าเขา ลุ่มน้ำ หรือชายฝั่งทะเล

“...คนเรา มันพึงป้าพึงน้า ในการหาอยู่ทำกิน เป็นเรื่องที่สร้าง
ทำกันมาแต่พ่อแม่ ถ้าได้ที่ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ มีข้าว น้ำ นก
หนู นู ปลา ป้าไม่อดสมบูรณ์ชีวิตก็ไม่ลำบาก...” (ชาวบ้านภูเกวียน-
อีสาน)

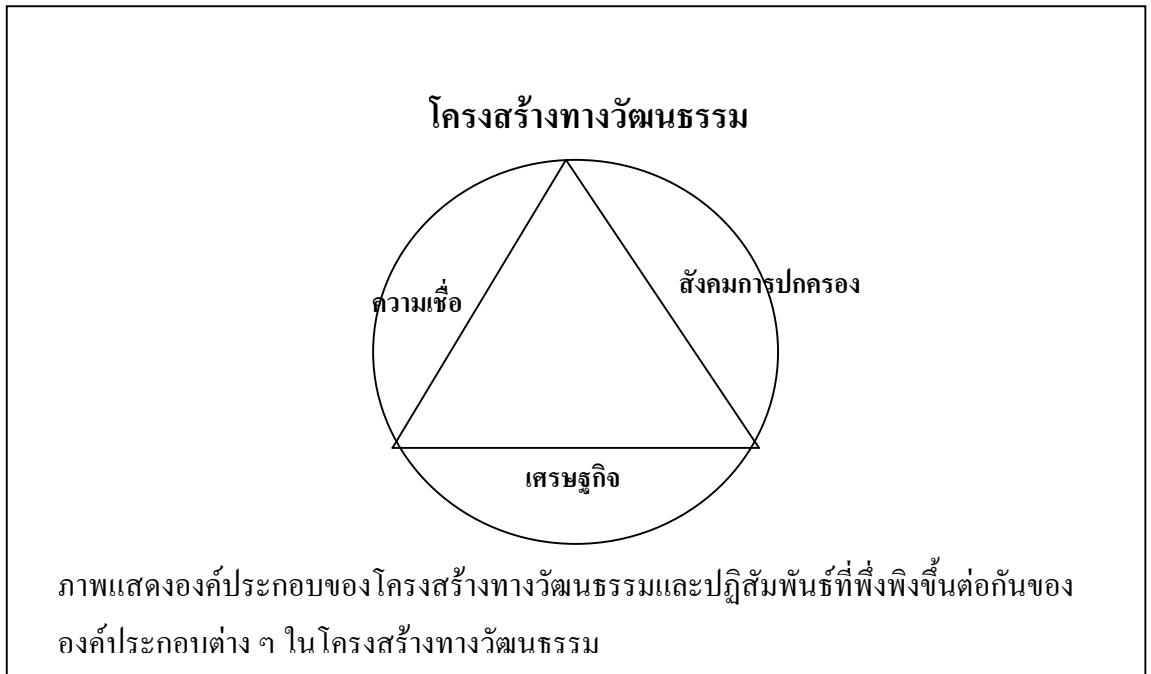
แนวทางการเลือกจุดตั้ง พื้นที่ทำกินของเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านทำให้เห็นความต่างจากการเลือกภูมิทำเลของการทำธุรกิจในระบบตลาด ซึ่งมุ่งเลือกจุดตั้งที่มีความสะดวก คล่องตัวในการคมนาคม ขณะเดียวกันในกระบวนการติดต่อสื่อสาร หรือใกล้เคียงชุมชนขนาดใหญ่ สามารถติดต่อกับสถาบันการเงินที่สำคัญได้ง่ายๆ ในความหมายด้านลึกของการเลือกจุดตั้งของ พื้นที่ทำกินได้บ่งบอกเป้าหมายจากการเลือกโดยตัวของมันเองทั้งในแง่โลกทัศน์และเป้าหมายในรูปของผลประโยชน์ที่พึงประสงค์ ปรากฏการณ์ของ 9 หมู่บ้านนี้ซึ่งให้เห็นว่าภูมิเศรษฐกิจของทั้ง 9 แห่งมีเด็กในวงเศรษฐกิจที่เป็นไปตามแบบแผน Jarvis ของสังคมประเพณี ซึ่งแสดงออกโดยการเลือกพื้นที่ทำกินในระบบธรรมชาติ ปรากฏการณ์นี้เป็นผลผลิตของมรดกทางความคิด ทางวัฒนธรรม ที่สืบทอดต่อกันมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของคนที่ดำรงอยู่ด้วยการปรับตัวเข้ากับระบบธรรมชาติที่ต้อง

มุ่งเข้าตัวรอดอยู่ตลอดเวลา พัฒนาการเช่นนี้เป็นฐานทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ซึ่งได้หล่อหลอมกล่อมเกล้า (socialization) ผลิตข้า (reproduction) ผ่านโลกทัศน์ จิตสำนึกและกำหนดขึ้นเป็น ปัทสูญาน (norm) ของสังคมเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอยู่กับผู้คนในทั้ง 9 พื้นที่ มาไม่น้อยกว่าสองรุ่นคน (หากนับจากอายุการตั้งหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน) การเลือกจุดตั้งทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ทำกินนี้เป็นปรากฏการณ์ที่บ่งบอกถึงพื้นฐานที่แตกต่างระหว่างเศรษฐกิจครัวเรือนในสังคมประเพณีกับเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ ในสังคม ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นความสำคัญของ ทุนธรรมชาติ ที่มีอิทธิพลสูงต่อเส้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบหนึ่งที่คำนึงถึงความอยู่อย่างมีปฏิสัมพันธ์กับเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ ผ่านกระบวนการทางสังคม ระบบตลาด หรือบางส่วนในระบบการผลิตของตนเองมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน สร้างความสำคัญให้การเลือกจุดตั้งของแต่ละกลุ่มสังคมก็คือ ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกันนี้ ได้ถูกโครงสร้างทางนิเวศน์กำหนดหน้าที่อันเด่นชัดให้กับดินฐานทางกายภาพนั้น ๆ ไว้แล้ว ผู้คนจึงมีสภาพเสมือนชุมชนทางชีวิทยาที่สัมภูมิปัญญาแบบของตัวเองมายาวนานในการตั้งตนด้วยตัวของตัวเองจากการเรียนรู้แบบปรับตัว ซึ่งในที่สุดพฤติกรรมและเส้นทางของสังคม เศรษฐกิจก็จะพัฒนาชนิดหรือประเภทแบบที่เป็นตัวของตัวเองอันเป็นโครงสร้างและกระบวนการที่เป็นจริงตามพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากสัมพันธภาพอันลุ่มลึกระหว่างคนกับโลกแวดล้อม

2.2 พื้นฐานสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

จากจุดตั้งพื้นที่ทำมาหากินของสังคมหมู่บ้าน เมื่อศึกษาโครงสร้างทางวัฒนธรรมพบว่าทั้ง 9 หมู่บ้านมีแบบแผนทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน แต่มีรายละเอียดมีความเข้มข้นทางปฏิบัติ และรูปแบบในองค์ประกอบของประเพณี หรือพิธีกรรมแตกต่างกันไป แต่หากจัดกลุ่มความเหมือนทางวัฒนธรรมในรายละเอียดเชิงเปรียบเทียบพบว่า กลุ่มหมู่บ้านภาคอีสาน 6 หมู่บ้าน มีความคล้ายคลึงกันมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ 2 หมู่บ้านภาคตะวันออก และอีก 1 หมู่บ้านในภาคใต้ซึ่งทั้ง 3 หมู่บ้านนี้ก็มีเด้าโครงทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน แต่อย่างไรก็ดี หากมองวัฒนธรรมในระดับมหภาค(macro) จะเห็นภาพรวมของหมู่บ้านทั้งหมดเท่าจะมีความแตกต่างกัน เพราะต่างก็อยู่ในกรอบวัฒนธรรมของหมู่บ้านแบบสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตและพลวัตทางสังคมที่เป็นแบบแผนเฉพาะของตัวเองในการจัดความสัมพันธ์ภายในสังคมของตัวเองและกับโลกภายนอกหมู่บ้านตลอดมา สภาพโดยรวมของวัฒนธรรมในระดับมหภาคจึงไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด และหากวิเคราะห์องค์ประกอบที่ก่อสาสน์ขึ้นเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมจะพบมิติขององค์ประกอบสามด้านที่มีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยง พึงพาเข้าด้วยกันและกันอย่างแนบเนีย คือ 1) องค์

ประกอบด้านความเชื่อ 2) องค์ประกอบด้านสังคม-การเมืองการปกครองและ 3) องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้านได้ขับเคลื่อนให้เกิดโครงสร้างทางวัฒนธรรมและเคลื่อนตัวไป ซึ่งมีการก่อรูป(formation) กำกับ(influencing) ผลิตซ้ำ(reproduction) และส่งผ่าน(transferring) ยังเป็นกระบวนการในปรากฏการณ์การดำรงชีวิตทางภาษาและรูปการณ์จิตสำนึกของชาวบ้านที่เคลื่อนไหวอยู่ในแต่ละวันอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดเป็นแบบแผนเค้าโครงทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นตัวของตัวเอง สืบทอดผ่านผู้คนและกาลเวลามาแต่อดีต

“...ເຊາເກີດມາເປັນກົບ ຈະໄປເປັນກາເປັນເສື້ອໄດ້ຈຶ່ງ ໄດ້ ພ້ອແນ່ບອກສອນກັນ
ມາອູ້ດ້ວຍກັນກົດແລກັນໃໝ່ມີຄວາມສຸຂະຕາມແບບຂອງເການໜໍ້ຮະດີແລ້ວ ປະເພດເນື່ອທີ່
ທຳກັນມາແຕ່ບູ້ຢ່າຕາຍາຍ ກົດສືບຫອດກັນຕ່ອງໄປບ້ານເລື່ອສືບເປັນບ້ານໄດ້ ໄນເຈັ້ນວັນກົບປ່
ເປັນບ້ານຫວອກ...” (ໜາວບ້ານຄລອງເຢັນ-ອື່ສານ)

“...ถ้าให้ย้ายไปอยู่ที่อื่นคงอยู่ลำบาก ตั้งแต่เกิดมา ก็เห็นแต่น้ำกับฟ้า ออกทะเลทุกวัน หนังสือก็อ่านไม่ออก ถ้าไม่ให้อยู่แบบนี้ก็ยังไม่รู้ว่าชีวิตจะอยู่ยังไง...” (ชาวบ้านเล - ตะวันออก)

ทั้งนี้หากแยกເຄາມความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมในกลุ่มหมู่บ้านที่ทำการศึกษาได้
อาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มอย่างง่าย ๆ คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มหมู่บ้านภาคอีสาน 6 หมู่บ้านที่มีราย
ละเอื้ดทางวัฒนธรรมเหมือนกัน ได้แก่ บ้านคลองเย็น บ้านภูเกี้ยน บ้านโคกลาม บ้าน
ขอน บ้านปากลัวย บ้านแดง กับกลุ่มที่สองกลุ่มภาคตะวันออก 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเล บ้าน

ตรวจสอบตามดู กับบ้านทุ่งฝากปลาในภาคใต้ก็หนึ่งหมู่บ้าน ซึ่งสามารถแยกแจงให้เห็นโครงสร้าง วัฒนธรรมโดยภาพรวมได้ดังนี้

พื้นฐานด้านความเชื่อ โดยรวมแล้วองค์ประกอบที่ก่อรูปเป็นสำนักในคติความเชื่อของชาวบ้านโดยทั่วไปเกิดขึ้นจากอิทธิพลพื้นฐานสำคัญที่สั่งสมกันมาแต่อดีต 2 ประการ คือ อิทธิพลของพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้าสู่หมู่บ้านผ่านสถาบันวัดมาเป็นเวลา已久 นาน กับอิทธิพลของอารีตแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษตามแบบแผนเฉพาะตัวของตัวเองที่สั่งสอนปลูกฝังให้เคารพบรรพบุรุษ และธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว แบบแผนความเชื่อนี้มีการเรียกชานตามชื่อเฉพาะของแต่ละกลุ่มแต่ละถิ่นต่างกันไป แต่ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ในชื่อใดก็สามารถเรียกโดยรวมในความหมายที่เหมือนกันว่าเป็นความเชื่อต่อสถาบัน “ผี” ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ปลูกฝังสืบทอดกันมาอย่างเป็นตัวของตัวเอง มีพิธีกรรม กิจกรรมทางด้านสังคม ประเพณี กำหนดขึ้นเป็นรูปแบบในการปฏิบัติในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งการปฏิบัติแบบเฉพาะตัว เช่นบุคคล เช่นครอบครัว หรือถือปฏิบัติร่วมกันในสังคมทั้งหมู่บ้านในกลุ่ม 6 หมู่บ้านภาคอีสานจะมีกิจกรรมทางสังคมเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อที่เรียกว่าบุญประเพณีในเทศกาลเดือนต่าง ๆ ที่ยังถือปฏิบัติกันมาจนปัจจุบันทั้ง 6 หมู่บ้านดังนี้ คือ

เดือนยี่	บุญก่องข้าว	เดือนสี่ พิธีเลี้ยงผีปีตา
เดือนห้า	บุญสงกรานต์	เดือนหก บุญชำระบ้าน
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา	เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาเก	เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน	
(ที่จริงแล้วบางหมู่บ้านมีงานบุญมากกว่านี้แต่ได้เลือกเอาเฉพาะที่ทั้ง 6 หมู่บ้านยังถือปฏิบัติเหมือนกันอยู่มาแจกแจงไว้เท่านั้น)		

ความหมายรวมของกิจกรรมทางประเพณีทางด้านความเชื่อที่มีต่อปัจเจกบุคคล และสังคมหมู่บ้านทั้งด้านลึกด้านกว้างนั้นมีนัยบ่งบอกว่า แบบแผนของพิธีกรรมและกิจกรรมตามอารีตทางด้านคติความเชื่อมีจุดมุ่งไปสู่การปลูกฝังจิตวิญญาณของการแบ่งปันเกื้อกูลเพื่อให้มนุษย์ซึ่งอยู่ในฐานะที่เป็นสมาชิกในสังคมมีจิตสำนึกรักของการเป็นผู้ให้ และผู้รับอย่างมีศักดิ์ศรีมีคุณค่าโดยการทำผ่านกระบวนการภารกิจสาธารณะ เช่นการทำกิจกรรมตาม lokale ทัศน์ของสังคมนั้น ๆ ดังนั้นบุญประเพณีที่ถือปฏิบัติกันในสังคมหมู่บ้านจึงเป็นกระบวนการที่แสดงออกถึงความเคารพต่อบรพบุรุษและเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งผู้คนได้ร่วมกับสถาบันที่เป็นตัวแทนทางความเชื่อแบบหรือกับสถาบันวัดในหมู่บ้านจัดขึ้น การปลูกฝังหล่อหลอม

กล่องเกล้าทางสังคมที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในหมู่บ้านนั้น ปรากฏขึ้นทั้งในแบบเปิดเผยและปักปิดซ่อนเร้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่ออิทธิพลในสังคมประเพณีตามเส้นทางชีวิตของตนส่งผลให้วิถีชีวิตประจำวันมากเกี่ยวข้องกับความเชื่อทั้งในระดับภาษาและระดับนามธรรมตามที่ได้รับการปลูกฝังมา ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

“...เวลาเข้าจะไปไหนก็ให้หัวบอกลาบครอบครุช ผีเหี้าผีเรือน
เวลาอยู่บ้านทำอะไรไรก็บอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง ก่อนลงนา ก็แยกไชแยก
นา ครัวงานบุญก็ช่วยกันทำทีวัด...” (ชาวบ้านแดง)

“...ชีวิตทุกวันนี้มีได้ก็ เพราะมีพ่อ แม่ ญี่ ย่า ตา ยาย สมัยยัง
ไม่รู้ประลีปะสา เพินก์พำทำจนรู้ เข้าจึงพากันนับถือบุญคุณพ่อ คุณ
แม่ เวลาเข้าบ้านหัวยังก็ได้ผีสาว เทวดาปักปีกคุ้มครอง เยา ก็
บุชาเพิน ทุกมืื่อนี้ มีอยู่ มีกินได้ ก็มีธรรมชาติคุ้มครอง ยามเจ็บ ยาม
ไข้ ตะกีก์ได้หมอยาผีพามารักษา ดูแลเมชีวิตอยู่ตลอด ทุกมืื่อนี้หละ...”
(ชาวบ้านป่ากล้ำย)

“...ทางวัดเขามีมัคทายก มีพระสงฆ์เป็นผู้นำศาสนา ฝ่ายบ้าน
เยา ก็มีเม่าแก' บางบ้านก็มีเจ้า หรือหมอดรวมเป็นผู้นำพابอกสอนให้
ทำ เวลาใครมีปัญหา ก็ไปหาเพิน ๆ ก็ช่วยแก่ให้ ให้วัดตอนตาย อาชัก
หลักบ้าน เพินก์พำทำ เพินเป็นผู้เรียน ผู้สืบทอดแบบอย่างมาให้
เส้า...” (ชาวบ้านโคกค่าม)

ปัจจุบันแม่กิจกรรมด้านคติความเชื่อจะยึดหยุ่นลดความเข้มข้นลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลา�ุคก่อนๆ แต่อิทธิพลดังกล่าวก็ยังฝังลึกอยู่ในสำนึกของชาวบ้าน อันเป็นปรากฏการณ์ที่คนภายนอกสามารถสัมผัสได้ในบางเรื่องและไม่สามารถจะเข้าถึงได้ในบางเรื่องเช่นกัน! การปรากฏให้เห็นตัวตนแห่งจิตสำนึกของคนในสังคมประเพณีจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มสังคมว่า ได้กำลังเผชิญอยู่กับสถานการณ์ของโลกแวดล้อมเช่นใด และได้เลือกใช้วิธีใดแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ แต่แน่นอนว่าสมาชิกของสังคมหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านได้ผ่านการหล่อหลอมกล่อมเกล้า จากโครงสร้างวัฒนธรรมดังกล่าวมาอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ส่วนกลุ่มบ้านเดียวบ้านตรอกตาชวด (ภาคตะวันออก) บ้านทุ่งฝากปลา (ภาคใต้) ก็มีเค้าโครงของคติความเชื่อพื้นฐานไม่ต่างกับหมู่บ้านที่กล่าวไปแล้วมากนักเพียงแต่องค์ประกอบบางประการกับรูปแบบจำเพาะของท้องถิ่นเท่านั้นที่ต่างกันเนื่องจากฐานการหากอยู่หากินของสามหมู่บ้านนี้มีกิจลุ่มทำประมง และทำสวนอยู่ด้วยนอกเหนือไปจากการทำนา ลักษณะของบุญประเพณีท้องถิ่นในกลุ่มหมู่บ้านนี้ ค่อนข้างคล้าย

กับสังคมหมู่บ้านภาคกลาง โดยมีงานบุญที่ทั้งสามหมู่บ้านยังถือปฏิจัตทำกันประจำมาจนถึงปัจจุบัน คือ

เดือนกรกฎาคม บุญปีใหม่

เดือนกุมภาพันธ์ ตรุษจีน

เดือนเมษายน บุญสงกรานต์

เดือนสิงหาคม บุญเข้าพรรษา

เดือนตุลาคม บุญสารทไทยให้บวรพบุรุษ

เดือนพฤษจิกายน บุญออกพรรษา และประเพณีลอยกระทง

นอกจากงานบุญที่ทำร่วมกันทางสังคมแล้วก็เป็นเรื่องพิธีกรรมตามความเชื่อในพะของแต่ละหมู่ที่ต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการหาอยู่หากิน การดำเนินชีวิตของแต่ละคน แต่ละครอบครัว เช่น บุญยกขึ้นบ้านใหม่ ตั้งศาลพระภูมิ บวชนาค ประเพณีแต่งงาน ประเพณีงานศพฯ สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของกลุ่มประมงเรือเล็กในบ้านเด บ้านตроверดตาชวด ก็มีพิธีการ เช่น ไหว้บูชาแม่ย่านางเรือก่อนที่จะอาเรือใหม่ลงน้ำ หรือเมื่ออาเรือเก่าขึ้นมาซ้อมและจะปล่อยลงน้ำ และก็ยังมีงานเทศกาลไหว้เรือประจำปีด้วย ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับตรุษจีน

“...ที่พวงเราไหว้เรือช่วงตรุษจีนก็ เพราะถ้าแก่เรือส่วนใหญ่เป็นคนจีน พิธีนี้ถือกันเคร่งครัดมาก ขนาดพอถึงวันไหว้ถ้าเรือลำไหนยังอยู่กลางทะเลไม่ได้เข้าฝั่ง เถ้าแก่ก็จะฝากของไปไหว้กันบนเรือกลางทะเลเลย นอกนั้นก็ไปไหว้ศาลตามที่ต่าง ๆ พวงปากน้ำก็ไหว้ศาลพ่อโตี๊ะ พวงกัน อ่าวก็ไหว้เจ้าแม่รำพึง แต่บางครั้งถ้าได้ทราบกินได้ไม่ดี ออกเรือไปแต่ไม่ค่อยได้ปลากลับมากก็มาเซ่นไหว้แล้วมันก็ตีขึ้น เวลาไหว้เขาก็ขอพรกันว่าให้ทำกินเกิดผล หากินคล่อง ให้ปลอดภัย ให้คุ้มครอง มันก็แก้ไขได้ ไหว้เรือเนี่ยไม่เกี่ยวกับทางพระเลย ทำตามแบบพื้นบ้าน ที่ทำกันมา...”

(ชาวบ้านเด-ตะวันออก)

ฐานคติความเชื่อของทั้ง 2 กลุ่มนี้แม้จะมีองค์ประกอบที่ต่างกันในเรื่องของช่วงเวลา แบบแผนพิธีกรรม และสัญลักษณ์ หรือชื่อเรียกสิงคโปร์สีทึร์จิวิญญาณที่ตนเคารพต่างกัน แต่ก็ไม่ได้มีนัยสำคัญที่แตกต่างกันแต่อย่างใด โดยรวมแล้วกิจกรรมทางด้านความเชื่อเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมใจกันทำเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอุดมคติกับชีวิตจริงของผู้คนในหมู่บ้าน ลักษณะที่ปรากฏขึ้นจะปรากฏเป็นสัญลักษณ์ของอุดมคติ 2 แบบ คือแบบที่ผูกโยงกับศาสนา กับอีกแบบหนึ่งเป็นเรื่องราวของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การทำมาหากิน ความเชื่อต่อตัวตนทาง الروมชาติ และความเชื่อที่มีต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อแบบของชาวบ้านเอง สัญลักษณ์ของความเชื่อเช่นนี้ได้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่การเลือกพื้นที่ทำมาหากิน การตั้งถิ่นฐานทำกิน จนถึงการบอกราจากที่ทำกินเดิม

อพยพไปสู่ที่ใหม่ ในการเลือกถิ่นฐานพื้นที่ที่ทำกินจะมีการจัดการที่อยู่อาศัยให้กับตัวเอง และให้กับสถาบันที่เป็นความเชื่อของตัวเองด้วย ในกลุ่มหมู่บ้านอีสานจะมีการตั้งศาลปูตา (หรือบางที่เรียกว่าดอนปูตา) เพื่อเป็นที่สถิตย์ให้แก่ผู้บริบูรณ์ผู้ซึ่งควรพนบถือ เพื่อให้ความคุ้มครองดูแล ปกปักให้พื้นจากภัยอันตราย จากธรรมชาติและสิ่งเนื้อธรรมชาติที่พึงจะเกิดขึ้น มีการวางสรวง เช่น ให้หัว เทวดา ผีสารที่สิงสถิตย์อยู่กับบ้าน ดิน น้ำ ตามแบบของตัวเองในแต่ละพื้นที่ ส่วนหมู่บ้านในภาคตะวันออกและภาคใต้มีการตั้งหลักบ้าน ตั้งศาลเทพารักษ์ ตามที่บูรพบุรุษเคยปฏิบัติมา ซึ่งมีนัยคล้ายคลึงกัน แหล่งเมืองเข้าสู่กระบวนการการทำนาหากินก็จะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ชาวนาให้ศาลตาแยกในที่ไว้ที่นาของตน กลุ่มชาวกะมังวะ เช่น “...ผีดอนงอยເຂົາໄຫວ້ຕອນສີບສອງຄໍາເດືອນທຸກ ມີຈັ້າພາເຂົາເຊີດ ໃຫ້ແລ້ວຂວາດນີ້ ເນື້ອສີບສອງໂລ ໄກຕົວ ພຣ້ອມຂັ້ນຮັ້າ ເຊື້ອນກັນກັບບຸນຍຸດເດືອນທຸກ...” (ชาวบ้านแดง)

กลุ่มทำประมงก็ให้วัฒนธรรมเช่นเดียวกัน กลุ่มผู้ออกไปขายแรงงานหรือเร่ร่อนค้าขายก็ให้วับออกกล่าวฝีเรือนและสิงศักดิ์สิทธิ์ ให้มีความสะดวกในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ และให้ได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัยตลอดการทำงาน ซึ่งแต่ละกลุ่ม แต่ละเส้นทางของการทำกินก็มีจําฎูปแบบเฉพาะตามที่ถือปฏิบัติมา แต่ก็มีเป้าหมายในการสร้างความเชื่อมั่น ความมั่นคงต่อการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ สร้างความผูกพัน เช่นนี้เป็นสำนึกที่ผสมกลมกลืนอยู่ในเส้นทางชีวิตของชาวบ้าน ที่ปรับตัวกับระบบธรรมชาติและโลกแวดล้อม พิธีกรรมด้านต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติจะมีผู้นำทางพิธีกรรมที่เรียกชานต่างกันไปในแต่ละถิ่น เช่น เม່ງແກ່ ໜອມຂວັງ ຈຳ ໜອມອຽມ ມຽນ ມຽນ ແລະ ส่วนด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งภายในและกับภายนอกโลกของตน ก็มีการจัดทำกิจกรรม พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อมากมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม พิธีกรรมที่เป็นของบ้าน ก็ได้แก่ การทำขวัญสูขวัญ เรียกขวัญ หรืองานบุญที่ร่วมกัน เช่น ไหว้บรรพบุรุษหรือสิงศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน โหนดาวเตี้ยกันหรือจุ่มเดียวกันฯ ส่วนพิธีกรรมที่ร่วมกับวัด ก็เป็นไปตามประเพณีแบบพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น บุญสงกรานต์ บุญกฐิน บุญผ้าป่าหรือบุญในเทศกาลตุรุษ สารทฯ การเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านเป็นการเข้าร่วมที่มีจุดมุ่งหมายทั้งในเชิงสังคมและส่วนตัวผสมผสานกันซึ่งเป็นความคาดหวังที่จะได้รับผลตอบกลับมาสู่ความมั่นคงแก่ครอบครัวและปัจเจก การเข้าร่วมกิจกรรมกับหมู่บ้าน เป็นการสร้างหลักประกันทางสังคมของแต่ละครอบครัว หลักประกันนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการพึ่งพาภักดีกันและกันของสังคมชาวบ้าน กิจกรรมที่เป็นฐานคติด้านความเชื่อจะเกี่ยวข้องกับเรื่องหลักฯ ในวิถีชีวิตชาวบ้านสืบเรื่องด้วยกัน คือ

หนึ่ง เรื่องการดำเนินชีวิตประจำวัน อันหมายถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกิดแก่ เจ็บ ตาย โดยทั่วไป

สอง เรื่องเศรษฐกิจและการทำนาหากิน

สาม เรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม และ

สี่ เรื่องการบูชาความเชื่อทางอุดมคติของตนเอง

การร่วมกันจัดทำกิจกรรมและพิธีกรรมเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมแบบของชาวบ้านที่ร่วมกันสร้างสรรค์ภาระเชื่อมโยงระหว่างมิติของ อุดมคติ กับ ชีวิตจริง สาระสำคัญของ ชาเร็ตเหล่านี้มีอิทธิพลต่อจิตสำนึกของชาวบ้าน ที่เกิดขึ้นจากการประกอบด้วยมิติด้าน ความเชื่อในโครงสร้างทางวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้าน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการฐานคติที่ ผสมผสานระหว่างพุทธ ปี และพราหมณ์เป็นสำคัญ

พื้นฐานด้านสังคม–การปกคล่อง เป็นองค์ประกอบอีกมิติหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ หนุนเนื่องกับองค์ประกอบด้านความเชื่อและด้านเศรษฐกิจในโครงสร้างวัฒนธรรมของชาวบ้าน แม้การปกคล่องของหมู่บ้านในปัจจุบันจะเป็นการปกคล่องแบบเป็นทางการ (formal) ตามระเบียบวิธีบริหารราชการแผ่นดินภายใต้โครงสร้างของกระทรวงมหาดไทย แต่สภาพที่ปฏิบัติอยู่ก็เป็นเพียงการปกคล่องที่อาศัยกฎหมายและอำนาจจากส่วนกลางควบคุมลงไปยังหมู่บ้าน ซึ่งไม่สามารถกำกับลงไป ณ ระดับจิตสำนึกของชาวบ้านได้ เพราะแท้จริงแล้ว ความเคลื่อนไหวในแบบของสังคมของชาวบ้านได้มีผู้เฝ้าผู้แก่ และกลุ่มผู้รู้ของชาวบ้าน สดดส่องดูแลสังคมของตัวเองอยู่ ผู้นำแต่ละประเภทแต่ละกลุ่มจะเรียกชานต่างกันไปในแต่ละถิ่น เช่น เฝ่าแก่ เจ้าครอต จำ หมอกวัญ หมอดรöm គ្របាប แต่ก็สามารถกล่าวโดยรวมว่าหมู่บ้านเป็นสังคมที่มีการปกคล่องด้วย “ระบบอาวุโส” ระบบนี้เป็นระบบเชิงสถาบัน ที่มีบทบาทจริงต่อชีวิตของคนในหมู่บ้าน แม้จะไม่ปรากฏแบบแผนให้เห็นอย่างเป็นทางการ แต่ก็เป็นสภาพที่ดำรงอยู่จริงเป็นที่รับรู้กันอยู่ในหมู่บ้าน ทางสังคมวิทยาอาจเรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า “ผู้นำตามธรรมชาติ” บทบาทของผู้นำแบบของชาวบ้านทั่วไป จะเป็นผู้จัด การดูแลความเรียบร้อยของผู้คนและกิจกรรมในสังคม คอยให้การสนับสนุน ช่วยเหลือจัด การความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และระหว่างครอบครัวในแต่ละหมู่บ้าน ช่วยแก้ไขความขัดแย้งแก้ปัญหาให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน ระบบอาวุโสเป็นระบบขึ้นตัวยผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ หลายคน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการช่วยสอดส่องดูแลทุกชีสุขของผู้คนดัง แต่การจัดการด้านพิธีกรรมไปจนถึงการรักษาโรคภัยใช้เจ็บและคุณภาพชีวิตตามแบบที่สืบ 传มา

“...ตอนบูชาเราเอามาตั้งใหม่ เลี้ยงท่านวันพุธ พุดว่าให้ปักปัก
รักษาด้วยเจ้าบูชาเตี้ยๆ ลูกหลานบ้านเรามีเท่านั้นเท่านี้คน มีเท่านั้น

เท่านี้หลังคาให้ปากปักรักษาให้ตลอดครอตฝั่ง อย่าให้เกิดภัยนะ/ตากเรา呢'
สักดีสิทธิ์ มีลุงจำปาเป็นเม่าจ้ำ ใครได้เป็นก็เป็นจนตายหนึ่งเดิก
ได..." (ชาวบ้านปากลัวย)

"...เวลาจัดงานในหมู่บ้านก็หานมอถวิลเป็นนมขวัญ ยกบ้าน
ใหม่ ตั้งศาลทำขวัญนาคจนถึงงานศพ ถ้าหามอพื้นบ้านก็หามอเข้มรักษา
เด็กเก่ง เวลาให้วัตรของหมອ ชาวบ้านก็เอาข้าวปลาไปร่วมทำบุญ
กัน..." (ชาวบ้านเด)

"...พ่อล้วนพ่ออังเป็นเม่าจ้ำ เสียงผีหมอสิบเอ็ดคำเดือนสีทำ
พิธีสองวันบวงสรวงบูชาดีประจำตัวแต่ละแม่นมอ ที่คือยกปักรักษา
คนในบ้าน..." (ชาวบ้านแดง)

ความเคารพเชื่อถือที่ชาวบ้านมีต่อสถาบันดังกล่าวยังคงอยู่มาจนปัจจุบัน แม้
สังคมโดยรวมกำลังเคลื่อนตัวไปสู่สังคมการค้าหรือสังคมภูมายักษ์ตาม ทั้งนี้ เพราะพื้น
ฐานดังเดิมของสังคมหมู่บ้านได้ก่อรูปความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นจากการระบบเครือญาติ การ
อุปถัมภ์ช่วยเหลือกันในสังคมของหมู่บ้านจึงเป็นความจำเป็นต่อชีวิตและยังเป็นประเพณีที่
ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ในด้านลึกแล้วความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมิติ
ด้านความเชื่อ กับมิติด้านเศรษฐกิจด้วย เพราะความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านได้มี
การจัดลำดับชั้นผ่านสัมพันธ์ทางสายเลือดทางเครือญาติ ซึ่งเส้นทางดังกล่าวมีบทบาท
สำคัญในการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือนเกือบทุกครัวเรือน ในกลุ่มหมู่บ้านอีสานพบว่า
ประเพณีการตั้งครอบครัวฝ่ายชายจะต้องเป็นผู้เข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง พ่อแม่ของฝ่าย
หญิงจะยกที่ดินให้ลูกสาวซึ่งชายมาเป็นแรงงานในครัวเรือนของฝ่ายหญิงและนับถือเช่น
ให้ผู้บริรพบุรุษของฝ่ายหญิงเป็นหลักหลังการแต่งงาน ประเพณีถือปฏิบัติกันมาแต่
โบราณ นอกจากรั้นนิมิตในด้านสังคมการปกคล้องยังได้มีบทบาทในการช่วยให้ครัวเรือน
บรรลุเป้าหมายในการได้มาซึ่งทรัพยากรตามที่ต้องการด้วย โดยจะปรากฏให้เห็นในกิจ
กรรมด้านเศรษฐกิจซึ่งเรียกว่าในแต่ละรูปแบบ แต่ละถิ่นที่ต่างกันไป เช่น การรวมกลุ่ม
สังคมแบบใหม่ เกลอ หรือกลุ่มเพื่อนๆ ในหมู่บ้านภาคใต้ หรือการรวมกลุ่มสังคมแบบชุม
โคตร กลุ่มท่าเรือ กลุ่มญาติฯ ในภาคตะวันออก หรือการเกาะเกี่ยวกันแบบชุม จุ่ม เสี้ยว ผี
เชื้อฯ ในหมู่บ้านภาคอีสาน เป็นต้น การเกาะกลุ่มทางสังคมดังกล่าวได้มีบทบาทในการ
เชื่อมโยง ลดทอนความสูญเสียความเสี่ยงหรือต้นทุนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งมีผล ให้
การบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน แต่ละคนง่ายขึ้น ราบรื่นขึ้น

"...ออกทะเลต้องช่วยกันดูแลยกเรือลง เรือขึ้น อยู่กลางทะเลก
ช่วยดูแลฝนฟ้าอากาศ คนท่าเดียวกันไม่ค่อยผิดใจกัน จะผิดกันก็เป็น

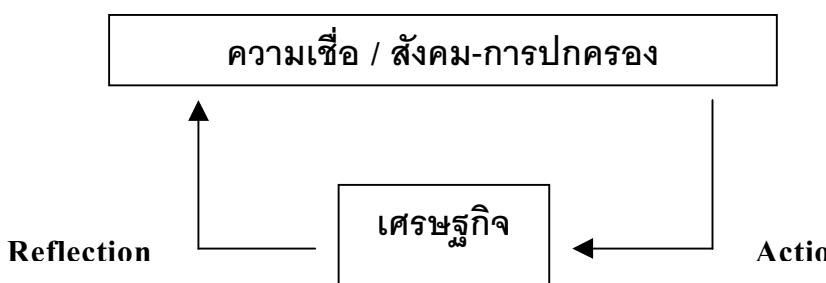
จากหมู่บ้าน ลงทะเบลแล้วช่วยเหลือดูแลกันดี พอเข้าฝั่งได้แล้วถ่ายังผิด
ใจกัน เวลาขึ้นบกอยู่ในบ้านก็เยาะกันไป..." (ชาวบ้านเล)

"...เวลาไปทำงานกันก็อาลงกัน เดี่ยวนี้ก็มีการจ้างกันบ้าง ถ้า
แล้วไม่มีทำนา ก็ไปหารับจ้าง ไปตามหมู่เพื่อน หมู่ญาติ พากันไปหากัน
พึ่งกัน..." (ชาวบ้านคลองเย็น)

"...เวลาเราแพร่อิป้าฯขายก็ขายไปเรื่อย เข้ารัฐจักคนไปทำงานหมู่
บ้านที่ข่อยสัก แล้วก็ตามกันต่อไปก็ขายไปเรื่อยๆ ดิกว่านั่งอยู่บ้าน...
ข่อยไปบ้านค้อ ก็หมู่ซื้อจังนำกันนี่แหล่วหลายคนสี่ห้าคนพุ่นแหล่ว ไป
ยามกัน เดียวข่อยสิ ไปยามไปขายผ้าบ้านเจ้าลิโพได้ขายบ่ เพื่อก็ว่าไป
พอได้ขายอยู่ หมู่ซื้อหมู่ขายนำกันก็แม่นพ่อใหญ่ค่อน พอกา พ่าวัด พ่อ
จ้อย พอย้อม..." (ชาวบ้านชนนอน)

ภายใต้โครงสร้างวัฒนธรรมเช่นนี้ ทุนทางสังคมจึงเป็นข้อพิจารณาที่ไม่จำกัดคุณ
ค่าความหมายในทางวัฒนธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุว่าคุณค่าของมันได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใน
เชิงมูลค่าในรูป ทุน หรือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการลดต้นทุน ลดความเสี่ยงในกิจกรรม
เศรษฐกิจของครัวเรือน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ความเชื่อมโยงกันระหว่างมิติด้านความเชื่อ มิติด้านสังคม-การปักครองกับมิติด้าน
เศรษฐกิจได้มีอิทธิพลต่อสำนึกและสั่นทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน
ในลักษณะที่เป็นพลวัตแบบปฏิกริยาสะท้อนกลับ(action-reflection) ซึ่งเป็นองค์ประกอบ
สำคัญในการผลิตข้าวและข้าวเคลื่อนโครงสร้างวัฒนธรรมของหมู่บ้านให้มีพัฒนาการมา
อย่างต่อเนื่อง

มิติความเชื่อมโยงด้านความเชื่อและสังคมที่สัมพันธ์กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
ในโครงสร้างวัฒนธรรมหมู่บ้านในลักษณะปฏิกริยาสะท้อนกลับแบบพลวัต

พื้นฐานด้านเศรษฐกิจ เส้นทางเศรษฐกิจสำคัญที่เป็นมาตรฐานแบบของสังคมหมู่
บ้านทั้งหมดนี้เป็นวิถีของการปรับตัวเข้ากับระบบธรรมชาติโดยอาศัยทุนในรูปของแรงงาน
คุ้มกันทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคมโดยมีหลักประกันในการบริโภคของครัวเรือน

เป็นปัจมายที่สำคัญ และเพริ่งเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนได้เคลื่อนไหวอย่างต่อรอง สร้างทางวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้าน จริยศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่อง ขนาด ความพอเพียง และ การพึ่งพา จึงเข้ามามีบทบาทในเส้นทางเศรษฐกิจแบบนี้ การมีสภาพเศรษฐกิจที่พอเพียง ลั่นเหลือ หรือขาดแคลน ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่ปัจจัยที่ควบคุมได้ เช่น ศักยภาพของคนในครัวเรือน ขนาดแรงงาน ความพร้อมของบจจุยการผลิต พัฒนาการ ของโครงสร้างครอบครัวฯ และปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ เช่น ความผันผวนของฤดูกาล สภาพ ดินฟ้าอากาศ หรือความอุดมสมบูรณ์ในรอบแต่ละปีของระบบธรรมชาติ ในจุดตั้งของพื้นที่ ทำมาหากินฯลฯ เหตุปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อคุณภาพของแต่ละครัวเรือนในหมู่บ้านทั้ง ล้วน

ชาวบ้านบนอน ออาศัยทุ่งرابบทุ่งชีหลงหนองโนนพินแท่นและอ่องเสียฯ เป็นจุดตั้งใน การสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีการปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรมครัวเรือน คู่ไปกับ การล่าและหาผลผลิตจากธรรมชาติซึ่งแต่ละครัวเรือนจะปรับตัวเคลื่อนไหวไปตามฤดูกาล อย่างต่อเนื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของดีดทำให้ผู้คนในจุดตั้งนี้สามารถสร้างกิจกรรมทาง เศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนได้ตลอดปี เช่นเดียวกับ ชาวบ้านปักล้อวัย ที่อาศัยลำเซบาย หนองเขมร หนองกุด ป่าบุ่งและป่าทาม เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ชาวบ้านแดง ออาศัย ความมั่งคั่งของภูพานคู่กับหัวยอเคลิ้ม หัวยหมากพริก หัวยอกหมายฯ ชาวบ้านโคงล้ม ออาศัยสำเพเนียง หัวยนา หัวยใจ ป้าโคงเห็ดໄโค ป้าโคงใหญ่ป้าโคงนาปังฯ ชาวบ้าน คลองเย็น ออาศัยทำหัวยบัน ทำหัวยส้มป่อย และเทือกภูพาแดงเป็นพื้นที่หลักในการทำมา หากิน ชาวบ้านภูเกวียน ออาศัยความอุดมสมบูรณ์ของเทือกเขาภูเกียงและลำน้ำจากน้ำตก คาดฟ้าฯ ทั้งหมู่บ้านมีการทำนา เลี้ยงสัตว์ หัตถกรรมควบคู่ไปกับการอุดหนาและล่า ผลิตผลจากธรรมชาติรอบตัวมาแต่อดีต ส่วนชาวบ้านแลและตรอกตาชวดในภาคตะวันออก ก็อาศัยความสมบูรณ์ของทะเลอ่าวรายอยเป็นแหล่งทำมาหากินควบคู่ไปกับการทำสวนผล ไม้ ทำนา เลี้ยงสัตว์ เช่นเดียวกับชาวบ้านทุ่งฝากปลา ที่อาศัยคลองท่าค่วย คลองพอ และ พื้นที่ล้อมรอบหัวยเขาก้าว เขากลาง เขากะสูง รวมทั้งพื้นที่มีความสมบูรณ์ทำสวน ทำนา และเลี้ยงสัตว์มา เช่นกัน ทั้งนี้ โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่พับใน 9 หมู่บ้านนี้ ไม่แตกต่างกัน แต่อย่างใด โครงสร้างที่ปรากฏเป็นโครงสร้างของเศรษฐกิจครัวเรือนในสังคมประเพณีที่พึง พากธรรมชาติและแรงงานของตนเองในแต่ละครัวเรือนเป็นสำคัญ เพียงแต่รูปแบบของกิจ กรรมในแต่ละวันของแต่ละครัวเรือนอาจต่างกันไป เช่นหมู่บ้านกลุ่มอีสานเน้นการทำนา หมู่บ้านภาคตะวันออกเน้นการประมงและสวนผลไม้ หมู่บ้านทางใต้เน้นการทำสวนผลไม้ กับการเลี้ยงสัตว์และทำนาบางส่วนเป็นฐานสำคัญในการยังชีพ

“...แต่ก่อนป้าได้ออกไปไกล อญี่ปุ่น ๆ บ้าน เดอะบ้านญาติป’ อีดีมีพากหมู่ป่า พาน แต่ก้มันก็ขึ้นยอดเขื่อน แต่เปะอ้อมบ้านก็ได้แล้ว พากหน่อไม้ เห็ด แมง...ขึ้นไปภูเขาแควหลบหัวใจซ้อม....หาของป่าทั้ง กิน ทั้งขายบ่ออีด เย็นดนาไปหาของป่าไปบ่ออีด ผักหวาน หน่อไม้ แมง หับ แมงเขียวด กะบุคาย หมากเม่า หาไปขายในเมืองผู้ชายอีหลี มือละหัวร้อยบ่ออีด...” (ชาวบ้านแดง)

“...อย่าให้มีหนองมีปลาทั้งเพ็นนไปวิดปลาในหนองมากินได้ มือสองมือ....ผักหญ้าปลูกกินเอง ผักฤดู ผักแวน ชี้พร้า น้ำเต้า ลูก เนียง ลอกออก....แต่แรกปลูกน้ำเต้า ชี้พร้าเดือนสิงหาคม ฝนตกน้ำเต็ม คลอง คนในทุ่งฝากปลาไปไหนไม่ได้ต้องเตรียมถ่านไม้ฟืน ข้าวสาร อย่างน้อยสองถัง ต้องอยู่ติดบ้าน ถ่านสองสอบเตรียมไว้ อย่าให้ขาด น้ำมันเต็มคลองไม่มีไหร่กิน แกงชี้พร้าเปล่า ๆ ไก่เรักษารักษาไว้ ปลา แม่เม่าก์ habitats มีหลักฐานในคลองท่าความเป็นที่ habitats ของชาวบ้านหากินไม่ใช่หมาย...” (ชาวบ้านทุ่งฝากปลา)

“...หาอยู่หากินมันง่ายลำพะเนียงอุดมสมบูรณ์หลาย นำลำ หัวยเม่แต่ต้มไม่ใหญ่ ๆ สัตว์สาลสิ่งนกหนูบีกนี่กະหลาย คนตะกิป’ ได้หากินยากคืออยู่นี่นี่ดอก ไปนำตีนบ้านก็ได้กินเร็ว ตีนขึ้นมาสิกิน เช่าเช่าอาจมื้อตั้งไฟแล้วออกไปหามาแกงกะได้โดย....แต่ก่อนเข้า เยิดเวียก เยิดงานกะบ่เคยจ้างกันดอก หากันชือ ๆ มันก็มาเปลี่ยน ตอนเยิดไช เยิดปอนนี่แหละ ผู้ได้ก์เยิดคือกัน ก์ฝ่าวก์เลยจ้างกัน ก์เยิด ให้คนหย่ามกับการได้เงิน...” (ชาวบ้านโคกล่ำ)

“...ออกไปหานปลาอาจแต่ปลา ออกไปหาผักอาจแต่ผัก ออกไป หาสัตว์อาจแต่สัตว์ ออกไปหานปลาอาจแต่ปลาตัวใหญ่ตัวน้อยบ่อาจ มนบ่ออีบ่อยาก อย่างได้ปลาอีหังก์หาเลือกอาจได้ชั่มพอกินแล้วก็ มา เอาจมาแบ่งให้ญาติพี่น้อง มือใหม่อย่างกินก็ไปหาอาจใหม่...”
(ชาวบ้านคลองเย็น)

เส้นทางเศรษฐกิจของสังคมชาวบ้านเช่นนี้จะต่างไปจากสังคมแบบเมืองหรือชีวิต ในมหานครที่ได้พัฒนาขึ้นในบริบทที่ต่างจากสังคมหมู่บ้าน ทำให้ธุรกิจ ความมุ่งหวังและ ความเชื่อมั่นของผู้คนในสังคมประเพณีไม่เหมือนกับคนในสังคมการค้า ชีวิตเศรษฐกิจภายใน ได้การกำกับของธรรมชาติและภูมิภาคได้ก่อรูปและพัฒนาแบบแผนที่ต่างไปจากชีวิต เศรษฐกิจที่กำกับและจัดการด้วยเทคโนโลยีและระบบตลาดอย่างในเมือง อย่างไรก็ตามแม้

จะดำเนินอยู่บนความแตกต่างทางสังคมเศรษฐกิจ แต่สภาพรวมของและพัฒนาการทางสังคมก็ได้ทำให้สังคมเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวในแบบแผนที่แตกต่างกันมีปฏิสัมพันธ์กับกันมาโดยตลอด แต่โดยข้อจำกัดจากปัจจัยภายในของสังคมหมู่บ้านโดยเฉพาะในเรื่องของโครงสร้างประชากร ความล้นเหลือของจำนวนประชากร การจำกัดของพื้นที่ทำกิน กับความเข้มข้นของปัจจัยจากการภายนอกในกระบวนการพัฒนาสังคม เช่น การกำหนดกรอบสิทธิ์ในกระบวนการผลิต การขยายตัวของอิทธิพลของสังคมการค้าที่เน้นการเติบโตของทุนเงินตรา และผลลัพธ์จากการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ ในแบบสังการจากส่วนบน(top-down) ที่เกิดขึ้นอย่างไร้ระเบียบในช่วงกว่าสามศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้มีผลกระทบด้านให้เส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนตกอยู่ในภาวะที่ต้องดิ้นรน และได้รับผลกระทบจากปัญหาต่างๆอย่างเข้มข้นและรุนแรงขึ้นเป็นลำดับในปัจจุบัน

2.3 เส้นทางปฏิสัมพันธ์กับสังคม - เศรษฐกิจนอกหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลง

ปรากฏการณ์ที่ดำเนินอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมหมู่บ้านทั้ง 9 แห่ง ได้ก่อรูปขึ้นมาจากพื้นฐานของชีวิตที่ผูกโยงอย่างแน่นแฟ้นกับระบบธรรมชาติซึ่งเคลื่อนไหวอยู่ในจุดตั้งทางภูมิศาสตร์ของแต่ละหมู่บ้านผ่านกาลเวลาและการผลิตข้าวทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนมาอย่างน้อยก็สองรุ่นคนขึ้นไป ชีวิตจริงของชาวบ้านไม่ได้เคลื่อนไหวโดยปราศจากคำนิยม (value free) แต่เคลื่อนไหวภายใต้จิตสำนึกและค่านิยมที่พัฒนาต่อเนื่องเป็นตัวของตัวเองมาอย่างมีนัยสำคัญในโลกที่เป็นจริง ไม่ใช่เป็นเพียงสภาวะในความคิดหรือในอุดมคติอย่างเลื่อนลอย พลวัตของหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจกับโลกแวดล้อมภายนอกมาโดยตลอด ทำให้เกิดการปรับตัวเปลี่ยนแปลงอย่างอยู่เสมอพื้นฐานโดยรวมของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยสองส่วนคือ หนึ่งปัจจัยภายใน (internal) อันได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร (demographic factor) ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติของโครงสร้างประชากรในหมู่บ้านเองและสภาพข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ที่ต่างกันไปของแต่ละพื้นที่ กับส่วนที่สองเป็นปัจจัยภายนอก (external) ที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับหมู่บ้านในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่มาจากการโยบายของรัฐ สภาพการปรับตัวทางสังคม - การเมือง การมีส่วนร่วมกับเศรษฐกิจระบบตลาด และการเปลี่ยนแปลงด้านการสื่อสารมวลชนฯ ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นล้วนได้มีส่วนสร้างผลกระทบต่อเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนที่อยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมของทั้ง 9 หมู่บ้านมาอย่างต่อเนื่อง

บ้านเดลและบ้านตรอกตาชuid ในภาคตะวันออก มีพื้นฐานสังคม - เศรษฐกิจเป็นแบบหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านผสมผสานกับการทำสวนและทำนาตามแต่อดีต จุดตั้งของสองหมู่บ้านนี้อยู่บริเวณอ่าวรายอง บ้านเดลตั้งอยู่หัวแม่รำพึง บ้านตรอกตาชuidอยู่แถบ

มาบตาพุด สภาพเศรษฐกิจทั้งสองหมู่บ้านคล้ายคลึงกัน ในอดีตการถือครองที่ดินให้วิธีบุกเบิกถูกทางและจับจองเอาเอง พื้นที่ที่ทั้งสองหมู่บ้านจับจองแต่เดิมเป็นพื้นที่ที่อยู่ไอลเมือง การคุณนาคมลำบากไม่มีสาหร่ายป่าคงพื้นฐาน เช่นป่าจุบัน แต่ละครัวเรือนถือครองที่ดินเฉลี่ยราว 20 - 50 ไร่ ตามสภาพแรงงานและศักยภาพของการบุกเบิกของแต่ละครัวเรือน ที่ดินที่บุกเบิกถูกทางบางส่วนจะใช้ทำนาและส่วนใหญ่จะทำสวน เช่น พุทรางา ทุเรียน มะม่วง มังคุด ฯลฯ เมื่อมีการขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรม รวมทั้งมีการบังคับใช้กฎหมายในเรื่องการถือครองที่ดิน ปริมาณที่ดินที่ถือครองของครัวเรือนก็ลดน้อยลงจากการขยายตัวของประชากรในหมู่บ้าน (ซึ่งเป็นไปตามข้อจำกัดที่เกิดจากปัจจัยภายนอกในที่เกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างของประชากร จากปี 2500 ถึงปี 2545 บ้านเฉลี่วิครัวเรือนเพิ่มขึ้นราก 38% ส่วนต่อภาคชุดเพิ่มขึ้นราก 35%) อย่างไรก็ได้ปัจจัยด้านประชากรของทั้งสองหมู่บ้านไม่ได้สร้างปัญหาต่อหมู่บ้านทั้งสองมากนัก เนื่องจากพื้นที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และความกว้างขวางของอาณาเขตทะเบียนร่องอย่าง กะบก กับสังคมของทั้ง 2 หมู่บ้านเป็นสังคมเปิดที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มกบหมู่บ้านรอบข้างและสังคมเมืองมานาน จึงไม่มีความเปลกแยกจากสังคม – เศรษฐกิจของท้องถิ่นแต่อย่างใด ความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนแบบเดิมค่อยๆ ปรับตัวผสานกับความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์อย่างค่อยเป็นค่อยไป ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

“...เมื่อก่อนแغانี้ก์แตกกันເອາຂ້າວເກປາລາເກພດໄມ້ແລກປາ
ເວລາປຸກເຮືອນປຸກຫານກີເຂາແຮງກັນ ສ້າງວັດສ້າງວາກີສ້າງຮ່ວມກັນ ວັດ
ຍາຍດາກັບວັດປາກນໍາກີເປັນເຄຣືອກັນ ເພວະທາງບ້ານຍາຍດາເກພດໄມ້ມາ
ແລກປາລາ ທາງໝາຍຝຶກກີເກປາຂຶ້ນເກວຍິນໄປແລກຂ້າວ ແລກຜົດໄມ້ ຕ່ອມາ
ພອມີເຄົ້າແກ່ມາທຳເຮືອກີ່ຄ່ອຍໆຄ້າຂ້າຍຝຶກສົມແລກປັບປຸງກັນໄປ ຕ່ອມາຮະຍະ
ໜັງໆກີ່ຄ້າຂ້າຍກັນມາຂຶ້ນ...” (ຫາວບ້ານປາກນໍ້ຮ່ວຍອງ)

แต่ด้วยเหตุที่พื้นที่แบบนี้อยู่ในบริเวณจุดตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ดี พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีความสะดวกคล่องตัวด้านคมนาคมและระยะทางอยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจการเมืองของประเทศไทย ปัจจัยเหล่านี้ได้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการให้บ่าเข้ามาของนโยบายการพัฒนาด้านต่างๆ ของรัฐ ทำให้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วแต่ไร้ระเบียบ ไร้กติกา จึงส่งผลให้เกิดปัญหาด้านโครงสร้างทางทางการแพทย์และปัญหาสังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านบริเวณนี้อย่างมาก กล่าวคือนับแต่กลางทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา พื้นที่ราบ 30% ของบ้านแลและต่อภาคชุด ถูกขยายเพื่อปลูกมันสำปะหลังอันเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่กระทบต่อชีวิตเชิงเศรษฐกิจอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านหันไปบุกเบิกขยายพื้นที่เพื่อเข้าสู่วงจรการปลูกพืชระยะสั้นเชิงพาณิชย์กันมากขึ้น มีผลให้เกิดความต้องการแรงงานสูงขึ้น

สังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านทั้งสองถูกกระทุ้นให้เข้าสู่สังคมการค้าอย่างต่อเนื่อง ทำให้สถานภาพในการเป็นผู้ประกอบการบนฐานของแรงงานครัวเรือนและทรัพยากรในท้องถิ่นที่เคยเป็นมาของแต่ละครัวเรือนค่อย ๆ กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในที่ดินของตัวเอง ตามทิศทางอำนาจของระบบตลาด ขณะที่เดียวกันพื้นที่ทำกินทางทะเลก็เกิดมีเรื่องอวนลากขนาดกลางและใหญ่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากนับแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา การแก่งแย่งทรัพยากรในทะเลจึงเข้มข้นขึ้นก่อให้เกิดกรณีพิพาทในเส้นทางทำกินในท้องทะเลอยู่เนื่องๆ และช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อกับต้นทศวรรษ 2530 เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบายการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (eastern sea board) ใช้พื้นที่จังหวัดระยองและชลบุรีเป็นจุดตั้งของการผลิตภาครัฐสานักงาน การเปลี่ยนแปลงที่รวดและรุนแรงจึงปรากฏขึ้นกับหมู่บ้านทั้งสอง ที่ดินของเกษตรกรในท้องถิ่นແเภบชายฝั่งทะเลบริเวณนี้เปลี่ยนเมืองอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2528 – 2532 ที่ดินที่เป็นเขตสวนและนาชาวว่า 40% ของหมู่บ้านทั้งสองเปลี่ยนไปถือครองโดยคนภายนอก ขณะที่พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านรอบบ้านตroducedาชวดได้ถูกเเวนคืน(เมื่อช่วงปี 2522) เพื่อนำไปสร้างนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ทำให้ครอบครัวในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ถูกไล่ที่ที่ถูกไล่ที่ได้มาสมทบตั้งถิ่นฐานในบ้านตroducedาชวด

“...บ้านเมืองเปลี่ยนเรื่องจนง น่ากลัว คนไม่ค่อยรู้ตัวกัน ที่ดินขายเปลี่ยนมือเป็นว่าเล่น กำหนดผู้ให้บ้านไปที่ดินทุกวัน ไม่รู้คนมันมาจากไหน ไอ้พวกขายที่ได้มีรู้จะทำอะไร ก็ไปซื้อรถเครื่อง รถปิกอัพมาขับกัน ชนกันตายไปก็มาก ขับไม่ค่อยเป็น ไอ้พวกที่ใจแข็งมันก็เอิงรังเงาจนได้ ทุกวันนี้ก็ได้รู้ได้เห็นความจริงกันแล้ว...” (ชาวบ้านเด)

“...มีการเเวนคืนที่เอาที่ไปสร้างอะไรให้ไป เรายังไง เราเก็บเมื่อนกับหอยกับเบี้ย เค้าบอกว่ามันเป็นโครงการรัฐบาลต่อไปจะจ้างไปทำงานเราตัวแคร์นี่จะไปทำอะไรได้...” (ชาวบ้านตroducedาชวด)

ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ขณะที่การทำท่องเที่ยวขยายตัวมาก ผู้ประกอบการในสาขาท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินແเภบบริเวณชายฝั่งราคาที่ดินในช่วงปี 2535-2539 ถือตัวขึ้นไปสูงจนไม่มีใครจ่ายได้ (บางแปลงราคากลางสูงขึ้นมากกว่า 300%) ที่ทำกินเดิมของบ้านเด็กถูกขายเปลี่ยนเมืองไปเช่นเดียวกับที่ตroducedาชวด (แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ทำกิจการบ้านพักตากอากาศและรีสอร์ฟ) การเติบโตที่เร็วເเบี่ยบไว้มาตຽฐานได้สร้างปัญหาสังคมขึ้นในท้องถิ่นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ทั้งยังได้สร้างความเสื่อมโทรมให้กับสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงทั้งในเขตพื้นที่ชายฝั่ง ทะเล ลำน้ำ และสภาพอากาศในบริเวณที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงแหล่งอุตสาหกรรม พื้นที่บริเวณหาดตะกวนด้านชายฝั่งกว่า 10

เมตระถูกกัดเซาะหายไป (ปี พ.ศ. 2540) เนื่องจากการณ์ทางเศรษฐกิจในครุตสาหกรรมความเสียหายทางด้านภูมิศาสตร์และมลพิษที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นจนแรงยิ่ง ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลเขตอ่าวรายอยู่ในปี 2542 ลดลงกว่า 60 % เมื่อเทียบกับปี 2516 ขณะเดียวกันป่าชายเลนแถบชายฝั่งที่เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำร้ายอ่อนน้อมถูกทำลายเพื่อนำมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งท่องเที่ยว และที่อยู่อาศัยตามสภาพการเติบโตของเมืองที่รวดเร็ว แรงกดดันที่เกิดจากพัฒนาการทางสังคมในภาคนี้ได้สร้างผลกระทบทางกายภาพที่เด่นชัดต่อเศรษฐกิจในหมู่บ้านทั้งสองโดยเฉพาะกับความเสียหายต่อความอุดมสมบูรณ์ของชายฝั่ง แม่น้ำลายครัวเวียนพยาภัยมาปรับตัวไปสู่อาชีพแบบใหม่โดยหันไปเลี้ยงตะพาบน้ำที่ระบบขึ้นในแบบจังหวัดรายอย่างปี 2537 แต่ก็ล้มเหลวซ้ำซึ่งได้สร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อสภาพดินโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ พื้นที่ที่ใช้เลี้ยงตะพาบน้ำเดิมใช้การไม่ได้ปล่อยเป็นที่ดินร้างมานานทุกวันนี้ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินยังได้สร้างผลกระทบในด้านขนาดของที่ดินทำกิน ชาวบ้านบางส่วนจึงต้องปรับตัวเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมไป ครัวเรือนที่เคยอยู่ในสังคมในฐานะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคร่วมกันในท้องถิ่นถูกเบี่ยดขับไปอยู่ชายขอบของเศรษฐกิจโดยปริยาย อุตสาหกรรมกล้ายเป็นแกนหลักแทนแบบแผนสังคม – เศรษฐกิจที่เคยเป็นมา แต่ครั้นเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศไทยในปลายปี พ.ศ. 2540 หมู่บ้านกลับต้องรองรับแรงงานที่ล้มเหลวจากภาคอุตสาหกรรมที่กลับมาตั้งหลักทำกินใหม่กับหมู่บ้านดังเดิมต่อไป นี่คือสภาวะจริงที่ปรากฏขึ้นในสังคมหมู่บ้านชายฝั่งรายอย่าง

ส่วนในกลุ่มหมู่บ้านภาคอีสานทั้งหมดโดยภาพรวม เมื่อจะไม่ได้รับความกดดันรุนแรงจากภายนอก เมื่อเทียบกับภาคตะวันออกในกรณีศึกษานี้ แต่ก็มีปัจจัยด้านพัฒนาการทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อมาก่อน เช่นกัน โดยส่งผ่านคำแนะนำรัฐเข้าสู่หมู่บ้านในรูปแบบการพัฒนานับแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รวมทั้งความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2500 และการสื่อสารมวลชนในช่วงปลายทศวรรษ 2530 การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ กับระบบตลาด ช่วงปี พ.ศ. 2510 ถึง 2535 เป็นการเคลื่อนไหวที่กระตุ้นให้เส้นทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านเข้าสู่ระบบผลิตเชิงพาณิชย์อย่างต่อเนื่องมากขึ้น ช่วงแรกเกิดขึ้นภายใต้นโยบายของกระทรวงเกษตรเช่นเดียวกับที่ได้ดำเนินการในหมู่บ้านภาคตะวันออก โดยกระตุ้นให้การผลิตของหมู่บ้านหันไปเน้นพืชระยะสั้นเชิงพาณิชย์ตามระบบตลาด และให้การสนับสนุนด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานไปด้วยกัน บ้านโคกล่าม เริ่มมีการขยายพื้นที่ปลูกมัน ปอ และพืชการค้าระยะสั้นมากขึ้น เช่นเดียวกับอีกห้าหมู่บ้าน ซึ่งต่อมาก็มีพืชระยะสั้นนิดต่าง ๆ ตามมาอีก เช่น อ้อย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ฯ ฯ แต่อย่างไรก็ได้กระบวนการผลิตของหมู่บ้านแม้จะถูกดึงเข้าสู่ระบบตลาดแต่สภาพที่เป็น

อยู่ก็ยังอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมายศาสตร์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ พัฒนาการในส่วนทางระบบตลาดของเศรษฐกิจครัวเรือนจึงเต็มไปด้วยข้อจำกัด ทั้งในด้านกฎหมายศาสตร์และในเชิงประเพณี เส้นทางดังกล่าวจึงเคลื่อนไหวอยู่บนความไม่แน่นอน มีสภาพกระเพื่อมไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น ในปีพ.ศ.2521 เกิดวิกฤต้น้ำท่วมขนาดใหญ่ที่ บ้านชนบท ผู้คนต้องหนีไปอยู่ตามดอนที่สูง และวัด ดินร่วน渺渺ตัวอดด้วยการทำฟ้าไปแลกข้าวและหาอยู่หากินจากธรรมชาติไปตามสภาพ ส่วนที่ บ้านแดง ก็มีสภาพลับปีกันไประหว่างความแห้งแล้งกับฟ้าฝนที่พอเพียง ส่วนใหญ่ดินร่วนด้วยการทำฟ้าของป่าไปแลกข้าว หรือเอาไปขายตามที่ต่าง ๆ ปีพ.ศ.2529 รัฐได้สร้างชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยเคล้มขึ้น ในปีถัดไป ไฟฟ้าก็เข้าถึงหมู่บ้าน บ้านโคกล่ำ หลังจากล้มเหลวในการปลูกมันสำปะหลังได้ระยะหนึ่ง ก็หันมาปลูกถั่วเขียว ถั่วเหลือง ช่วงปีพ.ศ.2532 ที่รัฐมาสร้างฝายกันลำพะเนียงให้ ส่วนที่ดิน บ้านภูเกวียน ที่อยู่ในบริเวณเทือกภูเขียวบางส่วนถูกกันเข้าไปอยู่ในเขตสัมปทานที่รัฐบาลสมัย ปีพ.ศ.2512 ได้ให้สัมปทานป่าเขตป่าสงวนแห่งชาติหนองเรือแก่ผู้รับสัมปทานพื้นที่ทำกินจึงคับแคบจำกัดลง ปัจจุบันมี 49 ครัวเรือน ใน 94 ครัวเรือน ที่ไม่มีที่ดินทำกินของตัวเอง ครัวเรือนกลุ่มนี้ยังซึ่งพัฒนาการรับจำจัง เก็บของป่า และเข้าที่ปลูกผักขาย ส่วน บ้านคลองเย็น กับ บ้านป่ากลวย ก็มีสภาพเช่นบ้านโคกล่ำ แต่บ้านป่ากลวย จะมีความอุดมสมบูรณ์กว่ามาก สภาพการขยายตัวของครัวเรือนเฉลี่ยในหน่วยบ้านจากช่วงปี 2500-2540 อยู่ในอัตราเฉลี่ยราว 30-45% ซึ่งหมายรวมทั้งอพยพเข้ามา ออกไป และการแตกตัวจากครัวเรือนเดิมมาตั้งครัวเรือนใหม่ขึ้นในหมู่บ้านด้วย บ้านภูเกวียนขยายตัวสูงที่สุดถึง 119% ในช่วงปี 2500-2545 รองลงมาเป็นบ้านคลองเย็น 76% ช่วงทศวรรษ 2530 นับเป็นช่วงการปรับตัวที่เข้มข้นของคนในสังคมหมู่บ้านแบบอีสาน ซึ่งเป็นผลจากปัจจัยภายในและภัยต่อสังคม ซึ่งสภาพความเคลื่อนไหวและการปรับตัวทางสังคมเศรษฐกิจของครัวเรือนที่ผูกติดอยู่กับสังคมประเพณีไม่ได้มีการเตรียมตัว รับรู้ หรือวางแผนที่จะสร้างพัฒนาการร่วมกับเศรษฐกิจระบบตลาดมาก่อนสภาพโดยรวมที่เกิดขึ้นจึงทำให้สถานะของเศรษฐกิจครัวเรือนในสังคมหมู่บ้านตกเป็นฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายรุก เพราะเหตุว่ามีสถานะเป็นผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิต การเข้าสู่ระบบตลาดเป็นการเคลื่อนไหวอย่างไม่มีอนาคตอยู่ในแค่ท้องถิ่นหรือในเขตแดนชายขอบทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ หรือหากเข้าสู่ระบบตลาดได้ก็เป็นไปได้อย่างจำกัดเฉพาะบางคนในบางครัวเรือนเพียงจำนวนน้อยnid เท่านั้น ในขณะที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ต้องดันรูมากขึ้นท่ามกลางทรัพยากรที่ลดน้อยลง แต่จำนวนประชากรมากขึ้น ซึ่งคุณภาพแรงงานและศักยภาพในการผลิตก็ไม่ได้เพิ่มขึ้นจากเดิม ซึ่งร้ายสภาวะการพึ่งตัวเองก็ต่ำลงโดยเบรียบเทียบกับสภาพครัวเรือนในช่วงสองสามทศวรรษก่อน ขณะเดียวกันการบริโภคก็ปรับเปลี่ยนรวดเร็วrun แรงขึ้นในสังคมข่าวสารแบบ

บริโภคนิยม ขณะที่วิถีการผลิตก็ดำเนินอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ เช่นเดิม ปฏิภาคผกผันเชิงลบเหล่านี้จึงเป็นความเป็นจริงที่เกิดดันโดยตรงต่อสภาวะเศรษฐกิจครัวเรือนของคน ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านปัจจุบัน ซึ่งสภาพปัญหาจริงเช่นนี้จะต้องศึกษาด้านคว้าอย่างต่อเนื่อง ต่อไป เพื่อร่วมสร้างอนาคตและทางเลือกที่จะสนับสนุนให้เศรษฐกิจครัวเรือนในสังคม ประเพณีที่ดำเนินอยู่ก้าวไปให้พ้นจากขีดจำกัดที่ครอบงำอยู่ เพื่อจะนำไปสู่การสามารถ สร้างโอกาสและกำหนดอนาคตให้กับตัวเองได้ ภายใต้พัฒนาการทางสังคมในโลกปัจจุบัน ที่เป็นจริง

2.4 เศรษฐกิจครัวเรือน : ภัยภาพ จิตสำนึก การเอาตัวรอด และความสัมพันธ์กับระบบตลาด

สถานะทางภัยภาพ จิตสำนึก การเอาตัวรอด และการปรับตัวเข้าสู่ระบบตลาด ของเศรษฐกิจครัวเรือนในที่นี้จะอธิบายถึงตัวตนทางภัยภาพ (organic) อินทรีย์ภาพ กระบวนการระบบ และกลไกของเศรษฐกิจครัวเรือนที่เคลื่อนไหวอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจ สภาพสังคม-เศรษฐกิจของผู้คนในหมู่บ้านที่อยู่ร่วมกับสังคมทั่วไปในแบบที่เป็นของตัวเอง โดยมีสาระสำคัญว่าด้วย

2.4.1 โครงสร้างครอบครัวและพัฒนาการของครัวเรือนในทางเศรษฐกิจ

2.4.2 กิจกรรมเศรษฐกิจและงานของกิจกรรมในเรือนแพพื้นที่ทำมาหากิน

2.4.3 การดิ่น dön ความอยู่รอด และความสัมพันธ์กับระบบตลาด

ลักษณะพื้นฐานทางภัยภาพของเศรษฐกิจครัวเรือนที่ปรากฏอยู่ใน 9 หมู่บ้าน ได้ ปรากฏชัดว่าเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอยู่นี้เป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่เกิดจากการปรับตัวของ มนุษย์ ต่อ โลกแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่ที่กำกิน เป้าหมายสำคัญของเศรษฐกิจครัวเรือนไม่ได้เป็นกระบวนการ การ สร้างทุน สะสมทุน และขยายฐานเศรษฐกิจตามแบบวงจรทุน ของภาคอุตสาหกรรมทุนนิยม แต่มีเป้าหมายของตัวเอง คือความปราถนาที่จะเข้าถึงและ ได้ทรัพยากรมาสร้างหลักประกันในการการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนเป็นสำคัญ สร้างที่เคลื่อนไหวอยู่แสดงให้เห็นว่า สังคม-เศรษฐกิจของชาวบ้านมีผลกระทบและธรรมชาติ ที่ต่างไปจากระบบทุนนิยม ซึ่งพื้นฐานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มีรากฐานมาจาก เศรษฐกิจชaña ซึ่งเป็นวิถีการผลิตที่เก่าแก่ที่สุดของประวัติศาสตร์รัม努ษยชาติ กิจกรรม เศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอยู่มักเป็นเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ⁴ (non-formal economy) ที่

⁴ พรพันธุ์ เบญจกุลวงศ์ (2545) ได้สรุปเกี่ยวกับคนในวัฒนธรรมนอกรอบตลาดไว้ในรายงานผลการศึกษาเรื่อง "การปรับตัวในรูปแบบวัฒนธรรม ของความสัมพันธ์ระบบตลาดในสังคมไทย" ว่า "มีลักษณะโดยสรุป 3 ประการ ดังนี้ 1) ผลกระทบในการอยู่รอดของคน ๆ นั้นเป็นผลกระทบของสังคมที่"

ทั้งสัมพันธ์กับระบบตลาด และไม่สัมพันธ์กับระบบตลาดซึ่ง ความมั่งคั่งของทรัพยากร ความสามารถในการปรับตัว และการจัดการเพื่อพาระงานร่วมกัน เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของเศรษฐกิจครัวเรือน โดยมีแรงงานเป็นต้นทุนที่สำคัญ จุดตั้งของแต่ละพื้นที่อาจมี กิจกรรมเศรษฐกิจไม่เหมือนกันแต่侈ารอยู่ภายใต้จิตสำนึกของสังคมประเพณีตามโครงสร้างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาแบบเดียวกัน การ侈ารชีวิตของครัวเรือนในอดีตไม่ต้อง เชื่อมกับขีดจำกัดด้านการขยายตัวของประชากร ทั้งยังมีความมั่งคั่งลั่นเหลือจาก ทรัพยากรที่แวดล้อมอยู่และยังสามารถเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำกินได้อย่าง อิสระ กิจกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนจึงไม่มีความซับซ้อนดังเช่นปัจจุบัน แต่ละครัวเรือนจะมีกิจกรรมเศรษฐกิจหลากหลายอย่างผสมผสานกันโดยอาศัย โอกาส และ เวลา ที่ เหมาะสมปรับตัวสร้างกิจกรรมขึ้น เพื่อให้ได้ทรัพยากรมาบริโภคใช้สอย ในการผลิตมีการ ใช้แรงงานร่วมกัน อาศัยระบบเครือญาติกับระบบอาชูโสในการจัดการการผลิต กระจายผล ผลิตและการบริโภคในครอบครัว ผลผลิตส่วนเกินก็นำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายตามต้องการ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในครัวเรือนของทั้ง 9 หมู่บ้าน ความเป็นอยู่ของครอบครัวจะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยของพื้นที่ทำมาหากิน ซึ่งแต่ละครัวเรือนมี กิจกรรมเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ การปลูกข้าว ทำสวน หาของป่า เลี้ยงสัตว์ จักسان รับจำนำ ค้าขายฯ กิจกรรมเหล่านี้จะคละเคล้าแตกต่างกันไปตามพื้นฐานการจัดการ ของแต่ละที่นั่นแต่ละครัวเรือน

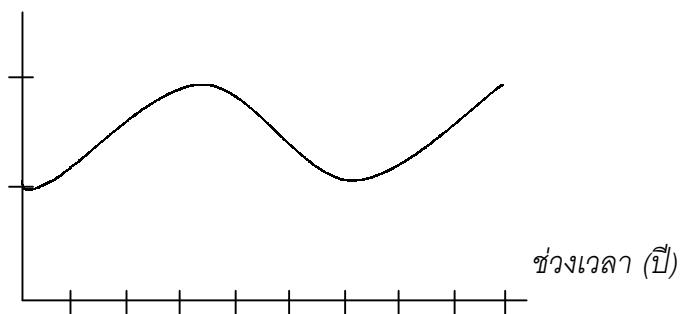
2.4.1 โครงสร้างครอบครัวและพัฒนาการของครัวเรือน

โดยพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการอุปถัมภ์กันตั้งแต่ในครอบครัวถึงในสังคมใหญ่ของหมู่บ้านเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา การจัดการแรงงานในการผลิตจะเป็นไปตามศักยภาพทางชุมชนชาติ และการจัดแบ่งภารกิจตามประเพณีของสังคม ลักษณะพื้นฐานของครอบครัวจะเป็นแบบครอบครัวขยาย (extened family) มีการจัดลำดับชั้นและการปกคล้องในความสัมพันธ์ทาง

กำหนดพื้นที่ในวัฒนธรรมของสังคมที่เกิดขึ้นและมีการพัฒนาในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่วนทางการอู่รอดในแต่ละวันนั้น ตัวตนที่ดำรงอยู่ในฐานะผู้统治ที่กำกับดูแลกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นต้องมีความสามารถในการปรับตัวโดยอาศัยประสบการณ์และมีแบบแผนการจัดการของตนเอง 2) กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ เป็นแบบที่คิดค้นขึ้นมาในแต่ละวัน เกือบสร้างความอู่รอดให้เกิดประจ้วัติ 3) รูปแบบเศรษฐกิจไม่เป็นทางการเป็นเศรษฐกิจแบบครอบครัวและมีความเข้ามาระหว่างครอบครัวในการซื้อขายเหลือกัน ขณะเดียวกันก็ได้เกิดลักษณะวัฒนธรรมของระบบคลาดว่าเป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของความทันสมัย (modernization theory) เป็นภาคการผลิตแบบทันสมัยเป็นทางการได้รับการยอมรับตามกฎหมายและได้รับการพิธิอธิบายตามที่ โคลักลาร์วิงนักทฤษฎีทางเศรษฐกิจ เช่น ชุนปีเตอร์ (Schumpeter) ให้ความหมายของผู้ประกอบการในระบบคลาดว่าเป็นผู้พยายามเข้าสู่ความเป็นอิสระและกระทำการจัดการในตัวของตนเอง มีความเชื่อมั่นสูง มุ่งสู่การก้าวหน้าสืบต่อที่เป็นมาตรฐานใหม่ มีพลังแรงประดิษฐ์เพื่อปฏิวัติและเปลี่ยนแปลง จัดกระบวนการทางเศรษฐกิจสังคมที่อ่อนล้า กำไรเป็นเกียร์ที่มีความสำคัญในความหมายแรก คือ เป็นเกียร์ในการประทับความสำเร็จ สารท ได้ให้ความหมายเศรษฐกิจที่เป็นทางการว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นกิจจะลักษณะประจ่าวันเป็นระยะเบี้ยและมีการจัดการเป็นคืน

สังคม สมาชิกในครอบครัวจะทำการผลิตร่วมกัน ใช้แรงงานร่วมกันตามศักยภาพและตามข้อกำหนดเชิงประเพณี มีการกระจายผลผลิตและบริโภคร่วมกัน การดำรงอยู่ของครอบครัวเป็นการดำรงอยู่ร่วมกันในฐานะหน่วยที่เล็กที่สุดขององค์ประกอบของสังคม มีจิตสำนึกรักพันภัยบูรุษของครอบครัวจากรุ่นหนึ่งสืบทอดรุ่นหนึ่งครอบครัวเป็นเสมือนองค์กรการผลิตที่สมาชิกในครัวเรือนมีฐานะเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจภายในได้ก่อจัดการแบบง่าย องค์ประกอบของครอบครัวจะเป็นตัวกำหนดขนาดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ วงจรของครอบครัวจะเคลื่อนไหวอยู่ในวัฏจักรของการก่อตัว เติบโต และแตกตัว ครอบครัวเก่าจะเติบโตขยายตัวขึ้นจนเมื่อสมาชิกในครอบครัวแยกไปตั้งครอบครัวใหม่ จำนวนสมาชิกในครอบครัวเก่าก็จะลดขนาดลง ขณะเดียวกัน จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านก็จะเพิ่มขึ้น การเคลื่อนไหวของวงจรครัวเรือนในหมู่บ้านมีลักษณะเป็นคลื่นที่มีการขยายตัวและหดตัวตามพัฒนาการของครอบครัว วงจรจะทำให้จำนวนผู้ผลิต ผู้บริโภคและผู้ทำงานของแต่ละครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ขนาดของครัวเรือน (คน)

อายุของการตั้งครอบครัวใหม่โดยเฉลี่ยอยู่ในช่วง 23 – 27 ปี

ขนาดของครอบครัว (คน) โดยเฉลี่ยจัดกลุ่มได้ดังนี้

1 – 3 = 20.5%	4 – 6 = 35.5%
7 – 9 = 29.8%	มากกว่า 10 = 29.8%

โดยทั่วไปเมื่อสภาพของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตของเวลาและโอกาส (time and space) ขนาดการถือครองที่ดินก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่น การขยายตัวของบ้านภูเกียงในช่วงกว่า 3 ทศ

วรรษที่ผ่านมาทำให้ 49 ครัวเรือนใน 94 ครัวเรือนไม่มีที่ดินทำกิน ดำรงชีพด้วยการรับจำ

หากของปีฯ ทำให้ตัดกรรมและเข้าที่ดินปลูกผักฯ ทิศทางโดยรวมเกี่ยวกับการถือครองที่ดินของครัวเรือนในหมู่บ้านช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา มีปริมาณที่หนดตัวลง อันเป็นผลจากพัฒนาการของโครงสร้างด้านประชากรซึ่งทำให้เกิดความแตกต่าง (differentiation) ของครัวเรือน ตามวงจรของการก่อตัว เติบโตและแตกตัว แต่สำหรับบ้านแลและครอบครัวขนาดในภาคตะวันออกการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนนอกจากจะเกิดจากโครงสร้างด้านประชากรแล้วยังเกิดจากผลกระทบจากการทางสังคมช่วงกลางทศวรรษ 2530 อีกด้วย ทำให้การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติการขยายตัวของครัวเรือน แต่มีผลจากการกดดันของอุตสาหกรรมและธุรกิจการท่องเที่ยวที่มีการลงทุนเก็บกำไรจากที่ดิน และมีการกระตุ้นเศรษฐกิจจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ตลอดจนแรงบันดาลใจจากอิทธิพลรูปแบบต่างๆ ทำให้การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่สภาพดังกล่าวก็ได้หยุดชะงักลงเมื่อสถานการณ์ของประเทศได้เผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปลายปี 2540 ทำให้สภาพครอบครัวในหมู่บ้านชายฝั่งทะเลตะวันออกหันสองหมู่บ้านหลังการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ตกลงใจในสภาพที่ต้องดิ้นรนเอาตัวรอดเข้มข้นขึ้น ปัจจุบัน 57% ของครัวเรือนในบ้านตระกูลตัวตนต้องหันไปพึ่งการประมงเป็นกิจกรรมหลัก เนื่องจากที่ส่วนและที่นาได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นช่องทางรายได้ต่อวัน เนื่องจากในท้องถิ่น ส่วนบ้านเดียวเพียง 15 ครัวเรือนเท่านั้นที่ยังมีที่นาสำหรับปลูกข้าวซึ่งได้ทำคู่ไปกับการทำสวนผลไม้และประมงชายฝั่ง การถือครองที่ดินต่อครอบครัวโดยเฉลี่ยมีขนาดลดลงกว่า 40% เมื่อเทียบกับช่วงสามทศวรรษย้อนหลังไป พื้นฐานการดำรงชีวิตเช่นนี้โครงสร้างและพัฒนาการของครอบครัวจะมีความสำคัญในฐานที่เป็นแกนหลักต่อการจัดดูแลภาพของเศรษฐกิจครัวเรือน กลไกภายในครัวเรือนที่เป็นแรงขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจมีสองประการคือ **ขนาดของครัวเรือน** โดยสมาชิกครอบครัวที่กินอยู่ร่วมกันประจำทั้งหมดจะมีส่วนที่เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคในตัว ดังนั้นความขาดแคลนหรือความพอเพียง จะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของผู้ผลิตกับผลผลิตและจำนวนผู้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งพัฒนาการของครัวเรือนจะทำให้ปริมาณของผู้ผลิต ผู้บริโภคและผลผลิตเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประการที่สองคือ **ศักยภาพของแรงงาน** ในครัวเรือน เป็นศักยภาพในด้านประสิทธิภาพของแรงงาน และความสามารถในการยืดหยุ่นปรับตัวกับระบบธรรมชาติ ทั้งในการสร้างผลผลิตและการบริโภครวมทั้งความสามารถในการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคมด้วย กลไกภายในทั้งสองประการในโครงสร้างและพัฒนาของครอบครัวจะเป็นพื้นฐานสำคัญทั้งในแนวตั้ง (vertical) และแนวราบ (horizontal) ที่ขับเคลื่อนสภาพเศรษฐกิจครัวเรือนให้เคลื่อนไหวอยู่รอดได้ในโลกที่เป็นจริง

2.3.2 กิจกรรมเศรษฐกิจและวงจรกิจกรรมในไร่นาของครอบครัวและในพื้นที่ทำมาหากินของหมู่บ้าน

กิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือนแม้จะมีหลากหลายตามสภาพจดตั้งของธรรมชาติ แต่ครัวเรือนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดยกเว้นบ้านตรวจสอบมาตรฐาน สภาพของเศรษฐกิจครัวเรือนในกลุ่มหมู่บ้านที่เน้นการทำนาได้เลือกที่จะปลูกข้าวไว้บริโภคเป็นส่วนหลักของครอบครัว เมื่อปีใดที่ธรรมชาติเอื้ออำนวยมีข้าวพอเหลือขาย แต่พื้นฐานโดยโครงสร้างของระบบการผลิตของครัวเรือนกลุ่มนี้จึงเลือกที่จะสร้างความแน่นอนท่ามกลางความผันผวนไม่แน่นอนของธรรมชาติตามเส้นทางแบบของตนเอง คือเลือกที่จะปลูกข้าวเป็นหลัก เพราะข้าวเป็นหลักประกันพื้นฐานที่สำคัญล้องกับประเพณีการบริโภคของครอบครัว ที่เป็นหลักประกันการบริโภคโดยตรงและสามารถนำไปแลกเปลี่ยนและขายเป็นเงินตราได้ตลอดเวลา สำหรับพื้นที่ ๆ ของหมู่บ้านที่มีสภาพแวดล้อมต่างออกไปก็จะมีกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจต่างออกไปด้วย เช่น บ้านเดี่ยวบ้านเดี่ยว บ้านตรวจสอบมาตรฐาน (ภาคตะวันออก) และบ้านทุ่งฝากปลา (ภาคใต้) มีกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจที่ผสานกันระหว่างการทำสวนผลไม้กับการประมง ส่วนข้าวที่มีพื้นที่สามารถปลูกได้ในบางครัวเรือนก็ปลูกไว้เพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น

อย่างไรก็ได้กิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือนโดยทั่วไปจะหลากหลาย การสำรวจแบบเจาะลึกใน 20 ครัวเรือนที่บ้านเดี่ยวได้พบความหลากหลายของกิจกรรมในเส้นทางของการหาอยู่หากินของแต่ละครัวเรือน โดยกิจกรรมส่วนใหญ่จะผูกโยงกับสภาพของธรรมชาติ แวดล้อมและหมุนเวียนไปตามฤดูกาล ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบธรรมชาติมีลักษณะเป็นพลวัตและมีจุดประสงค์ในกิจกรรมเฉพาะแต่ละกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามความต้องการของครัวเรือนดังปรากฏในตาราง

ตาราง แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจครัวเรือนบ้านเดงจำนวน 86 หลังคาเรือน

ครัวเรือน	ทำนา		ขายของป่า			เลี้ยง สัตว์	ร้านค้า ในหมู่บ้าน	รับจำนำ	จ้า สาน
	กิน	ขาย	กิน	ขาย	แลก				
1.นายถึง อาณานิคม	/	/	/		/				/
2.นายอภิรัมย์ แก่นท้าว	/	/	/		/	/		/	/
3.นายโนนงค์ ราชัย	/		/		/	/			/
4.นายล้วน ถาราษดา	/		/		/	/			
5.นายยั่ง ถึงพะวงศ์	/		/	/		/			/
6.นายสุกัน อาณานิคม	/		/	/		/			/
7.นายสังวาลย์ เที่ยวไทย	/		/	/	/	/			/
8.นางจุม โถคำชัย	/		/	/	/	/			/
9.นายโพธิ์ทอง งอยภูธร	/		/	/	/				/ /
10.นายสุรัตน์ เที่ยวไทย	/		/	/	/	/			/ /
11.นายชื่น วงศ์นาบาล	/		/		/	/			/
12.นายไสว ราชบารี	/		/			/			/ /
13.นายดี ถาราษดา	/		/		/	/			/ /
14.นายวายุพัด ไวยะดา	/		/		/	/			/ /
15.นายสีสวัสดิ์ เทียนไพรุณ	/		/			/			/ /
16.นางอุทัย อาณานิคม			/		/	/	/		/ /
17.นายคำนวย พานประดิษฐ์	/					/	/		/ /
18.นายเข็ม ม่อมพะเนງ	/		/			/	/		/
19.นายห้อม มาจ่องศรี	/		/			/			/ /
20.นายน้อม วงศ์ศรีด้า	/		/			/			/ /

พื้นที่ที่ทำนาของบ้านแดงมีทั้งหมด 320 ไร่ ในปีปกติที่ไม่มีฤดูปลูกในการทำนาพบว่ามี 4 ครัวเรือนที่มีข้าวเหลือกิน คือครัวเรือนของนางถิน เที่ยวไทย นางบุญ เที่ยวไทย นายปืน ถะระสา นายเทียม ดวงปาภดี สี่ครัวเรือนนี้มีสมาชิกในครอบครัวน้อย (3 – 5 คน) ครัวเรือนที่ทำงานมีข้าวพอกินตลอดปี 10 ครัวเรือน แต่ละครัวเรือนในกลุ่มนี้ก็อกรองที่ดินเฉลี่ย 2 – 5 ไร่ ครัวเรือนที่มีข้าวไม่พอ กิน 67 ครัวเรือน ซึ่งที่ขาดแคลนอยู่ระหว่างเดือน พฤษภาคมถึงกันยายน ถึง เมษายนของแต่ละปี ส่วนครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวกินตลอดปีมีทั้งหมด 20 ครัวเรือน ซึ่งถูกกำหนดนาของหมู่บ้านอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง พฤษภาคม พล ผลิตเฉลี่ยต่อไร่ราว 300 – 350 กิโลกรัม ผลผลิตข้าวต่อปีของทั้งหมู่บ้านเฉลี่ย 120,000 – 150,000 กิโลกรัม นอกจากนี้จากการทำนาแล้วชาวบ้านแดงส่วนใหญ่จะมีการหาของป่ากัน เก็บทุกครัวเรือน เนื่องจากป่าภูพานค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ครัวเรือนที่ยังคงด้วยการหาของป่าบางครัวเรือนมีการลักลอบทำไม้ด้วย แต่การหาของป่าส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ เพียงเพื่อการบริโภคและการแลกเปลี่ยน พืชผักและสัตว์จากป่ารวมชาติในพื้นที่ทำนา กินของชาวบ้านแดงมีดังนี้คือ

ประเภทพืชผัก ได้แก่

หมายເງວ	ຜັກຫວານ	ເລາ	ມະໄຟ	ຕັ້ນສໍ້ມມອ	ໄຟໄຣ
ໄຟລວກ	ໄຟປະຈາບ	ໄຟ່ຈຳງໄຟ	ໄຟປາ	ໄຟປົງ	ສໍ້ມສອຍ
ໄມ້ຄົກ	ຕັ້ນກອ້ອື່ມໝູ	ຕັ້ນກ່ອທິນ	ຂຶ້ກະທືອ	ຜັກຂຶ້ໝູນ	ຜັກເຂົມົກ
ຜັກຄ້ວລາຍ	ລຳໄຍປາເມ່າປໍາ	ຜັກຫນາມ	ພວິກຂຶ້ໜູນ	ຜັກຂຶ້ສໍ້ມ	ເຫັດກ່ອ
ເຫັດໜູ້ໜູນ	ເຫັດບົດ	ເຫັດຂອນຂາວ	ເຫັດເພາະ	ເຫັດຄ່ານ	ຜັກນູ້ງ
ເຫັດໜ້າຈັກ	ເຫັດປລາກ	ເຫັດໄຄຣ	ເຫັດຂ່າໜານາ	ເຫັດຂ່າບາງ	ເຫັດຝຶ້ງ
ເຫັດໜ້າໜາກ	ເຫັດຂີ້ຄວາຍ	ເຫັດລະໂທງກ	ເຫັດໜ້າໜາມອງ	ຕັ້ນຄອນແຄນ	
ຜັກກາດຈອງ	ດອກກະຈົບເຈົຍວ	ໆລາ			

ประเภทสัตว์ ได้แก่

ນັກ ແລ້ວແຕ່ໜິດ	ກຸ້ງ	ປລາຊ່ອນ	ປລາດຸກນາ	ແມ່ງແດງ	ໄໝ່ມດແດງ
ໄໝ່ມດໄໝ(ມດດໍາ)	ເຢືຍດໂມ	ກະຈອນ	ກະແຕ	ບ່າງ	ເຢືຍດນ້ອຍ ນູ້ ແລ້ວ

ตาราง แสดงผลผลิตในรอบปีจากระบบชุมชนชาติในพื้นที่บ้านแดง

⁵ ครอบครัวทั้ง 4 ครัวเรือนนี้ ไม่ได้แสดงไว้ในตาราง เนื่องจากมีกิจกรรมหลักในการปลูกข้าว เพื่อไว้ทั้งบริโภคในครัวเรือนและขายกับเพื่อนบ้าน

เดือน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ชื่อพืช												
ผักหวาน	←			→								
หน่อไม้					←		→					
เห็ด, ผักต่างๆ	←					→						
แมลงต่างๆ	←									→		
กบ/เขี้ยด	←									→		
ไข่เมดแดง	←			→								
สัตว์ป่า เช่น กบ, หนู	←									→		

ครัวเรือนในบ้านแಡงที่บ้านชีพด้วยการหาของป่าเพื่อขายเป็นหลักมี 20 ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ย 15,000 – 25,000 บาทต่อปี 20 ครัวเรือนนี้จะมีรับจ้างทั่วไปควบคู่ไปกับการหาของป่า ส่วนครัวเรือนที่มีการเลี้ยงสัตว์นอกจากเตี้ยงสัตว์เล็กในบ้านประเภท เปิดไก่ หมูฯ แล้วก็มีการเลี้ยงวัว ควาย จำนวนมากด้วย วัตถุประสงค์ในการเลี้ยงวัว ควาย มีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

- 1) เลี้ยงไว้ขาย
- 2) เลี้ยงไว้เป็นหลักทรัพย์ของครอบครัว
- 3) เลี้ยงไว้เพื่อใช้งาน

ซึ่งในกลุ่มเลี้ยงวัวควายทั้งหมดมี 25 ครัวเรือนที่เลี้ยงวัว ควาย ขายเป็นกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ ในกลุ่มนี้แต่ละครัวเรือนจะมีวัว ควาย ไม่ต่ำกว่า 5 ตัว เส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจของกลุ่มนี้สืบทอดมานานกว่าสองรุ่นคน มีเพียง 6 ครัวเรือนเท่านั้นที่พึ่งจะเข้ามาเริ่มทำการค้ากับ ควาย หลังจากมีกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งก็ทำให้ทั้ง 6 ครอบครัวประสบปัญหา พอกสมควรที่เดียว เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการคัดเลือกวัว ควาย และการค้าขายฯ ราคาวัวในห้องถินตกประมาณตัวละ 12,000 – 18,000 บาท ส่วนควายมีราคาราว 15,000 – 20,000 บาท ในฤดูทำนาชาวบ้านจะต้อนวัว ควาย ขึ้นไปเลี้ยงบนภูพาน พอช่วงหลังฤดูทำนาระหว่างธันวาคมถึงเมษายนก็นำกลับมาเลี้ยงตามทุ่งนาและวิมานองน้ำปานบริเวณหมู่บ้าน กลุ่มใหญ่ ๆ ที่ต้อนวัวควายขึ้นไปเลี้ยงบนภูพานจะมีอยู่ 4 ทัพ (กลุ่ม) หลักได้แก่ ทัพนาย Isa ลาดบาร์ มี 20 ตัว ทัพนาย Xiong อาณาสูญ มี 24 ตัว ทัพนายอ้วนอาณาสูญ มี 20 ตัว ทัพนาย Ngam เนาวศรีสอน มี 20 ตัว โดยปกติแล้วแต่ละครัวเรือนก็จะมีวัว ควายอยู่แต่ไม่ได้ยึดเป็นกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เขาไว้ใช้งานหรือใช้เป็นหลักทรัพย์เท่านั้น สำหรับกลุ่มครัวเรือนที่รับจ้างเป็นหลักก็จะตระเวนรับจ้างในหมู่

บ้านและละ>tagข้างเคียงในเมือง ค่าจ้างต่อคนต่อวันจะตกประมาณ 100 – 400 บาท โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้จ้างกับผู้ถูกจ้าง ช่วงเวลาการจ้าง ปริมาณงานและคุณภาพของงานที่ต้องการ รวมถึงศักยภาพของเรางานฯ งานที่รับจ้างก็มีตั้งแต่งานในเมือง งานกรุงกร งานซ่างฝึกด้านต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งในส่วนทางกิจกรรมเศรษฐกิจที่หลากหลาย เช่นนี้ ความอยู่รอดและพอกเพียงของแต่ละครัวเรือนจะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผลผลิตหรือทรัพยากรที่ได้รับกับความเห็นอยู่หน่วยของการใช้แรงงานในแต่ละช่วงเวลา ในกลุ่มครอบครัวที่ทำงานเป็นหลักโดยทั่วไปจะมีสภาพการใช้แรงงานต่อ 1 คนเฉลี่ยต่อปีรวม 150 – 200 วัน โดยเฉลี่ยวันละ 3 ชั่วโมง เนื่องจากกระบวนการกระจายแรงงานถูกกำกับโดยปัจจัยทางธรรมชาติ และชั่วโมงในการทำงานถูกกำหนดโดยฤดูกาล

สวนบ้านภูเกียวนซึ่งเป็นกรณีพิเศษที่มีจำนวนครัวเรือนไม่มีที่ดินทำกินถึง 49 ครัวเรือน ฯเหล่านี้ได้เลือกกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจดังนี้ คือ

- 11 ครัวเรือน เช่าที่ดินปลูกผักขาย
- 29 ครัวเรือน รับจ้างทั่วไปเป็นแรงงานในหมู่บ้านและละ>tagใกล้เคียง
- 9 ครัวเรือน ไปรับจ้างต่างถิ่นและส่งเงินกลับมา

กิจกรรมหลักนี้จะทำควบคู่ไปกับกิจกรรมอื่น ๆ ตามแบบเศรษฐกิจครัวเรือนโดยทั่วไป ซึ่งการทำกินของครัวเรือนในบ้านภูเกียวนั้นที่มีที่ดินและไม่มีที่ดินทำกินได้เลือกที่ปลูกผักขายถึง 28 ครัวเรือนโดย 20 ครัวเรือนที่เน้นการปลูกผักขายเป็นหลัก ส่วนที่เหลือก็จะปลูกผักคู่ไปกับการปลูกข้าว รับจ้าง ปลุกสัตว์ ค้าขายเร่ ฯลฯ สภาพการปลูกผักของกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินจะใช้วิธีเช่าที่ปลูกผักเป็นรายปี ค่าเช่าที่ดินต่ำกว่าปีละ 3,000 บาท ในรอบปีสามารถปลูกผักได้ 6 ครั้ง (crop) แต่ละครั้งหรือแต่ละรอบการผลิตใช้ระยะเวลา 1 – 2 เดือน มีค่าใช้จ่ายต่อครั้งเฉลี่ยประมาณ 10,000 บาท โดยจะได้รายได้รวมประมาณ 12,000 – 20,000 บาทต่อรอบการผลิต ผักที่ปลูกในบ้านภูเกียวนั้นมีหลายชนิด อาทิ เช่น ผักขม ผักต้ม ใบย่านาง หอม กระเทียม กระเทียมตั้ง ผักชีหอม กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ขี้นฉ่าย ผักบุ้งขาว ผักชีลาว ฯลฯ ส่วนกิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่ได้กล่าวถึงก็มีสภาพเหมือนหมู่บ้านอื่น ๆ โดยทั่วไป สำหรับสถานการณ์ของหมู่บ้านโดยล่าง บ้านปากลัว หรือบ้าน

อื่นในกลุ่มอีสานจะมีสภาพเศรษฐกิจที่คล้ายกัน แต่มีการกระจายตัวในการถือครองที่ดิน ครอบคลุมทั่วถึงแต่ละครัวเรือนมากกว่าบ้านภูเกียง ในที่นี้หากใช้เศรษฐกิจครัวเรือนบ้าน โคลาลามเป็นแบบจำลองของหมู่บ้านที่มีพื้นฐานการทำนาเป็นหลักเพื่อศึกษาสถานการณ์ เศรษฐกิจในกลุ่มย่อย (sub group) ของเศรษฐกิจครัวเรือนกับวงจรของกิจกรรมในช่วง เวลาของแต่ละปีจะพบสถานการณ์โดยสรุปดังนี้ กิจกรรมเศรษฐกิจหลักของครัวเรือนบ้าน โคลาลามแบ่งเป็น

- 16 ครัวเรือนเน้นการรับจำจ้าง
- 50 ครัวเรือนทำนา หัตถกรรม รับจำจ้าง ปลูกพืชระยะสั้น
- 23 ครัวเรือนทำนา หัตถกรรม ปลูกสัตว์
- 10 ครัวเรือน ทำนา ทำสวน ปลูกผัก
- 10 ครัวเรือนทำนา ค้าขายและรับจำจ้าง

- ครัวเรือนกลุ่มรับจำจ้าง 16 ครัวเรือน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือพวกที่มีที่ดินทำกินคู่ กับรับจำจ้างมี 10 ครัวเรือน อีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกไม่มีที่ดินทำกิน เวลาในรอบปีจะใช้ในการ ออกหารับจำจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตร มีตั้งแต่การรับจำจ้างตัดอ้อย ทำนา กรรมกร งาน หัตถกรรม งานฝีมือ และการรับจำจ้างเร่ขายของทั่วไป รายได้จากการรับจำจ้างเป็นรายได้หลัก เฉลี่ยต่อปีราว 40,000 – 50,000 บาท โดยมีรายจ่ายต่อปีเฉลี่ยใกล้เคียงกับรายได้ ในกลุ่ม ครัวเรือนที่มีที่ดินของตนเองถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยไม่เกิน 5 ไร่ ครัวเรือนในกลุ่มนี้มักจะ เป็นครัวเรือนที่พึ่งแยกตัวจากครอบครัวเดิมมาตั้งครอบครัวใหม่มีความจำเป็นต้องใช้ทุนในการผลิตและตั้งครอบครัว การออกหารับจำจ้างจะกระทำการซื้อขายสูนากือในช่วงเดือน พฤษภาคมถึงพฤษภาคม ผลผลิตข้าวที่ได้จะเก็บไว้บริโภคในครอบครัวเป็นหลัก จะนำ ออกขายก็ต่อเมื่อเหลือกินหรือมีความจำเป็นต้องใช้เงิน ประมาณเฉลี่ยที่นำออกขายสูงสุด ต่อครอบครัวจะไม่เกิน 500 กิโลกรัม ชีวิตประจำวัน pragติกมีการหาเก็บผลิตผลจากธรรมชาติควบคู่ไปด้วย

- ครัวเรือนกลุ่มที่ทำนา หัตถกรรม รับจำจ้างและ ปลูกถั่วเหลือง 50 ครอบครัว กลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่จะมีพอกิน พอยใช้ ไม่ต้องดินزنมาก เมื่อมี เวลาว่างก็มักหารับจำจ้างในหมู่บ้านเป็นหลัก ที่จริงแล้วการจำจ้าง

การทอผ้าน้ำดีเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เสริม
ให้กับชาวบ้านโคลาลามได้ดีไม่น้อย

งานในภาคเกษตรกรรมภายในหมู่บ้านจะมีลักษณะคล้ายเป็นการหมุนเวียนแรงงานเพื่อทดสอบกันระหว่างครัวเรือนในหมู่บ้าน ในกรณีศึกษาครัวเรือน นายพิมพา โซเกช มีสมาชิกในครัวเรือน 6 คน มีแรงงานรับจ้างหลัก 2 คน มีที่มาของรายได้ในรูปเงินตราจากการขายข้าวราข้าวปีละ 3,000 บาท ขายถั่วเหลืองปีละ 20,000-25,000 บาท หัดทดลอง(หอด้ำ จักสา)ต่อปีราوا 8,000 บาท รับจ้างทั่วไปเฉลี่ยต่อปี 5,000 บาท โดยมีแรงงาน 2 คนที่ออกหมุนเวียนรับจ้างในหมู่บ้าน ส่วนคนอื่นๆในครอบครัวจะเน้นการทำงานในครอบครัว โดยหาก็ผลิตผลจากธรรมชาติเพื่อบริโภคในแต่ละวันด้วย รายจ่ายรวมแต่ละปีประมาณ 30,000-40,000 บาท ซึ่งเป็นรายจ่ายที่ใช้ลงทุนในการทำนาราوا 50,000 บาท และปลูกถั่วเหลืองราوا 6,000-6,500 บาท ต่อปี

- ครัวเรือนกลุ่มทำนา หัดทดลอง รับจ้างและปศุสัตว์ 23 ครอบครัว การทำงานและรับจ้างทั่วไปมีสภาพเหมือนกันแบบทุกครัวเรือน แต่กลุ่มนี้มีการปศุสัตว์ประเภทวัว ควาย ที่สร้างรายได้ให้ครอบครัว สถานการณ์จากการศึกษาระนีของนายเจริญ สีเสน มีที่นา 10 ไร่ สมาชิกในครัวเรือน 4 คน พบร้าสภาพเศรษฐกิจสามารถอยู่รอดได้ตามสภาพการดำรงชีวิตแบบหมู่บ้าน โดยมีรายได้ในรูปแบบของเงินตราจากการขายข้าวต่อปีราوا 10,000 บาท ถั่วเหลืองราوا 10,000 บาท รับจ้างเฉลี่ยต่อปี 15,000 บาท รายได้จากการหัดทดลองทำดอกไม้ประดิษฐ์รวมปีละราوا 6,000 บาท และจากปศุสัตว์เฉลี่ยปีละ 18,000 บาท โดยมีรายจ่ายรวมต่อปีราوا 40,000-45,000 บาท แหล่งกู้ยืมในกรณีขาดแคลน ได้แก่ ธนาคาร กสิ. กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน กองทุนบุญฯ ฯลฯ

- ครัวเรือนกลุ่มที่ทำนาคู่ไปกับทำสวนผลไม้และปลูกผัก 12 ครัวเรือน กลุ่มนี้มีเป็นกลุ่มการทำก้าวหน้าเมื่อเปลี่ยนเที่ยบกับกลุ่มอื่น ๆ ที่พยายามปลดพันธนาการจากเส้นทางเศรษฐกิจแบบเก่าด้วยการปรับโครงสร้างพื้นฐานของการผลิต หันมาพัฒนาประสิทธิภาพของการผลิตและมุ่งพัฒนาผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาด ทำให้สถานการณ์เศรษฐกิจของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งในแง่รายได้ในรูปของเงินตราและความยั่งยืนในการใช้พื้นที่เกษตรกรรมของครัวเรือน ด้วยการพัฒนาปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำนา มาทำสวนผลไม้แบบผสมผสานที่มีมะม่วง ลำไย พุทรา ชมพูและฝรั่ง ฯลฯ เก็บพื้นที่เพียงบางส่วนไว้ทำนาเพื่อบริโภค ในครอบครัวหรือมีเหลือขายบ้างเล็กน้อยเท่านั้น มีการสะสมพื้นที่เพื่อพัฒนาวงจรการผลิตของครัวเรือนและมีการปลูกพืชผักระยะสั้นต่างๆ เช่น ผักกาดขาว ตันหอม ผักสลัด พริก ฯลฯ ตามฤดูกาลที่เอื้ออำนวย ครัวเรือนต้นแบบในการปรับฐานเกษตรกรรม

ไม้แบบผสมผสานที่มีมะม่วง ลำไย พุทรา ชมพูและฝรั่ง ฯลฯ เก็บพื้นที่เพียงบางส่วนไว้ทำนาเพื่อบริโภค ในครอบครัวหรือมีเหลือขายบ้างเล็กน้อยเท่านั้น มีการสะสมพื้นที่เพื่อพัฒนาวงจรการผลิตของครัวเรือนและมีการปลูกพืชผักระยะสั้นต่างๆ เช่น ผักกาดขาว ตันหอม ผักสลัด พริก ฯลฯ ตามฤดูกาลที่เอื้ออำนวย ครัวเรือนต้นแบบในการปรับฐานเกษตรกรรม

ของกลุ่มนี้ มีประสบการณ์ในการทำพืชไร่และสวนจากครอบครัวเดิมที่ปากช่องมาก่อน เมื่อมาแต่งงานกับสาวในบ้านโคลกล่ำจึงได้สร้างต้นแบบปรับฐานการผลิตไปสู่การทำสวนผลไม้ กรณีศึกษาครัวเรือน นายประเสริฐ คลังทอง ปัจจุบันมีที่ดินของครัวเรือนรวม 47 ไร่ มีรายได้ในรูปเงินตราต่อปีรวมประมาณ 129,500 บาท จากการขายข้าว 20,000 บาท และขายผักกับผลไม้ในปีที่ผ่านมารวม 109,500 บาท มีรายจ่ายปีโดยรวมเฉลี่ย 54,000-60,000 บาท ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้ในการลงทุนเกษตรกรรมรวม 30,000 บาทต่อปี

- ครัวเรือนที่ทำนาคู่กับการค้าขายและรับจำจ้าง 10 ครัวเรือน 8 ครัวเรือนเป็นการค้าย่อยและค้าขายเรื่องคู่ไปกับทำงานและหารับจำจ้าง โดยแม่บ้านจะเป็นคนค้าขาย มีทั้งขายอาหารสำเร็จรูป ไอศกรีม ดอกไม้ประดิษฐ์ ขนมกินเล่นและของเด็กเล่นฯ ตามแต่จะเปลี่ยนไป รายได้เฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนจะอยู่ระหว่าง 40,000-50,000 บาท (รวมรายได้จากการขายข้าว) ส่วนรายจ่ายจะอยู่ระหว่าง 25,000-30,000 บาท ต่อปี ส่วนอีก 2 ครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นผู้ประกอบการร้านค้าของชำและร้านค้าผลผลิตผลการเกษตรและวัสดุการเกษตร มีที่นาให้ผู้เช่าทำและแบ่งผลผลิตกัน สองครัวเรือนนี้มีรายได้รวมเฉลี่ยต่อปี 200,000-250,000 บาท รายจ่ายรวมต่อปี 150,000-180,000 บาท

กิจกรรมเศรษฐกิจของห้องห้ากลุ่มของบ้านโคลกล่ำที่ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างแบบจำลองของกลุ่มเศรษฐกิจที่เน้นการทำงานนี้ จะมีช่วงเวลาของกิจกรรมเศรษฐกิจในแต่ละปี กระจายกันไปในเดือนต่าง ๆ ตามที่แสดงไว้ปฏิทินกิจกรรมของบ้านโคลกล่ำ

ตัวอย่างปฏิทินกิจกรรมเศรษฐกิจของบ้านโภคภัณฑ์

กิจกรรม เดือน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	หมายเหตุ
ทำนา					←	→				←	→		
ถวายเหลือง		←	→										
รับจ้าง	←										→		
หัตถกรรม	←		→					←	→				
เลี้ยงวัว	←										→		
ดอกไม้ประดิษฐ์	←									→			
ปลูกผัก	←		→					←	→				
สวนผลไม้	←									→			
ค้าขายเร่	←	→											
เก็บ/หาจากธรรมชาติ	←										→		

กิจกรรมในรอบปีจะกระจายตัวอยู่ในทั้งห้ากลุ่ม เป็นเส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจที่แต่ละครัวเรือนเลือกจากพื้นฐานประสบการณ์ ความชำนาญและความพึงพอใจของครอบครัว ซึ่งสถานการณ์เศรษฐกิจแบบนี้จะเป็นลักษณะที่ปรากฏให้พบเห็นทั่วไปในกลุ่มครัวเรือนที่เน้นการทำที่อยู่ในหมู่บ้านภาคอีสาน

สวนกลุ่มหมู่บ้านที่มีอาชีพประมงเรือเล็กที่บ้านแลและบ้านตรวจสอบมาตรฐานภาคตะวันออกจะมีกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจที่ต่างออกไป ซึ่งแม้ว่าจะเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจ

ประเภทเดียวกันคือประมง แต่ความชำนาญในแต่ละสาขาในการประมงของแต่ละครัวเรือนก็จะแตกต่างกัน เช่น ที่บ้านตรวจสอบมาตรฐานมีครัวเรือนที่มีเรือเล็กทำประมงทั้งสิ้น 77 ลำ แบ่งออกได้เป็น ทำ ovarian 32 ลำ ทำ lobum 25 ลำ ทำ lobumปู และหอยหวาน 21 ลำ ตกปลาและทำ ovarian 4 ลำ ครัวเรือนทั้งหมดจะทำประมงคู่ไปกับการทำสวนผลไม้ (เงาะ มังคุด ทุเรียน พุทรา มะม่วงฯ) เป็นหลัก นอกจากนี้ก็มีกิจกรรมเสริมอื่นๆ เช่น ปศุสัตว์ (วัว ควาย ไก่ฯ) รับจ้าง ค้าขาย รวมทั้งประกอบอาชีพขับรถรับจ้างอิสระ และรับราชการ (5 ครอบครัว) รายได้สูงสุดเฉลี่ยของชาวบ้านตรวจสอบ

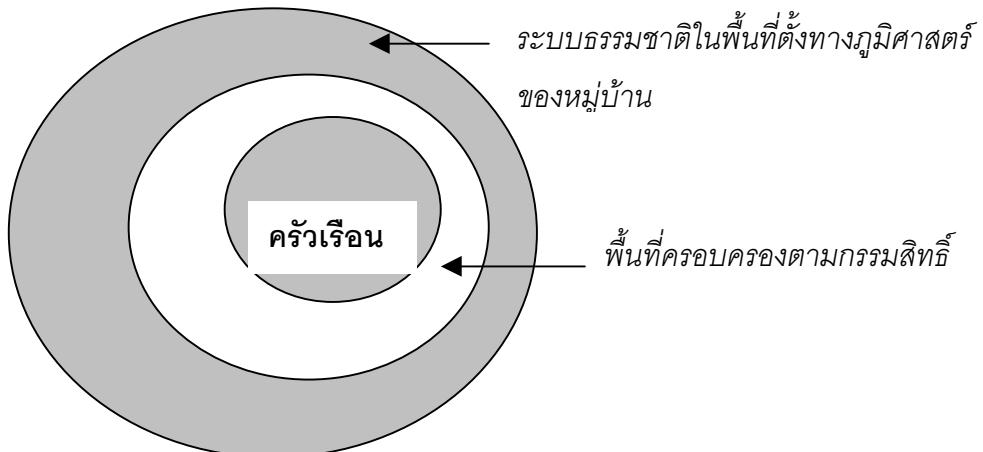
ขาดกสุ่มที่ทำประมาณจะอยู่ระหว่าง 60,000 – 150,000 บาท แต่การลงทุนในการประมาณมีสัดส่วนที่สูง วัสดุและเครื่องมือประมาณประเภท แท่น อบ อบฯ มีราคาแพงและต้องใช้จำนวนมากทั้งยังมีอายุการใช้งานสั้น การพึ่งพาเงินทุนจึงจำเป็นมากกว่ากกลุ่มครัวเรือนที่ทำนา ขณะเดียวกันสภาพหนี้สินของครัวเรือนจะสูงตามรายได้ไปด้วย แต่ละครัวเรือนมีหนี้สินเฉลี่ยว่า 2,600 - 3,000 บาท ขณะเดียวกันก็มีพัฒนาระบบการขอออมสูง เช่น กันร้อยละ 72.6 มีเงินออมอยู่กับกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน ส่วนประมาณเรือเล็กของบ้านเลขประจำมีรายได้เฉลี่ยอยู่ในช่วง 150,001-250,000 บาท ต่อปี นอกจากรายได้หลักจากการประมาณแล้วชาวประมาณบ้านเลขประจำมีรายได้จากการทำกิจกรรมเศรษฐกิจอื่น ๆ ควบคู่กันไปกับการประมาณด้วยด้วย คือมีครัวเรือนที่ทำประมาณคู่กับรับจำนำร้อยละ 61.3 ครัวเรือนประมาณที่ประกอบอาชีพร่วมกับทำสวนร้อยละ 38.7 นอกจากนั้นก็มีการทำเพาะปลูกสัตว์นำ ค้าขาย ฯลฯ อยู่บ้างบางส่วน ชาวประมาณขนาดเล็กบริเวณอ่าวรายอยู่มีการประกอบอาชีพเสริมค่อนข้างหลายหลา เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันได้กดดัน ทำให้ต้องดิ้นรนหารายได้อีกมาเสริมความอยู่รอดของครอบครัว ครัวเรือนประมาณในบ้านเลขแม่จะมีรายได้ค่อนข้างสูงแต่ค่าใช้จ่ายก็สูง เช่นเดียวกับบ้านต่อค่าเช่า ห้องเช่า ที่มีรายได้เฉลี่ยถึงปีละ 200,000 บาท ร้อยละ 39.6 จะมีรายจ่ายต่อปีเฉลี่ยว่า 130,000 บาท เป็นส่วนของรายจ่ายประจำวันเฉลี่ยปีละ 100,000 บาท ต้นทุนในการทำประมาณของครัวเรือนประมาณเรือเล็กในปีหนึ่งเฉลี่ยว่า 143,847 บาท ร้อยละ 46.7 มีต้นทุนในการทำประมาณอยู่ในช่วง 50,001 - 150,000 บาท ค่าอาหารประจำวันเฉลี่ยเท่ากับ 40,000-50,000 บาท และกกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 48.9 มีรายจ่ายค่าอาหารอยู่ในช่วง 35,001 - 55,000 บาท ร้อยละ 60.8 ของครัวเรือน ประมาณกกลุ่มตัวอย่างมีค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคเฉลี่ย 1,001 - 10,000 บาท ร้อยละ 43.4 ของกกลุ่มตัวอย่างมีค่าใช้จ่ายด้านเครื่องอุปโภคต่อปีอยู่ในช่วง 1,251 - 3,750 บาท รายจ่ายจำนวนมากเหล่านี้เกิดขึ้นโดยชาวประมาณควบคุมไม่ได้ ต้องตอกอยู่ในภาวะจำยอม ซึ่งมีปฏิทินกิจกรรมการประมาณในรอบปีและการใช้แรงงานในกกลุ่มทำสวนผลไม้โดยสรุปดังนี้

ปฏิทินกิจกรรมการประมงในครอบปีและการใช้แรงงานในกลุ่มทำสวนผลไม้

กิจกรรม	เดือน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	หมายเหตุ
ลอบหมึก		◀											▶	
อวนปู		◀											▶	
ลอบปู		◀											▶	
ซิบใส่กุ้งโดย				◀	▶									
เบ็ดปลาแดง		◀		▶									▶	
เบ็ดปลาอินทรีย์		◀		▶									▶	
เบ็ดตกหมึก		◀		▶									▶	
นังคุด				◀		▶								
ทุเรียน				◀		▶								
เงาะ				◀		▶								
พุทรา				◀		▶								

สรุปแล้วพื้นฐานของเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนทั้ง 9 หมู่บ้านจะมีสภาพคล้ายคลึงกัน แต่การสำรวจเศรษฐกิจที่ผ่านมาโดยทั่วไป มักจะมีมุมมองเศรษฐกิจเพียงข้อเดียวเฉพาะกิจกรรมหลัก เช่น ทำนา ทำสวน ประมง หรือเลี้ยงสัตว์ฯ ขณะที่ความเป็นจริงการอยู่รอดของแต่ละครัวเรือนมีกิจกรรมเศรษฐกิจที่หลากหลายเคลื่อนไหวอยู่ในชีวิตแต่ละวันของชาวบ้านไม่ได้มีภารกิจล่าถังทำให้คนภายนอกมากไม่เข้าใจ ไม่ได้พบเห็นกิจกรรมที่เป็นจริงในการยังชีพของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการจับนก หนู ปู ปลา การล่าสัตว์ เก็บเห็ด เก็บผักตามไร่ นา ป่าเขาและลำน้ำ ฯลฯ ทำให้สังคมทั่วไปเกิดข้อสงสัยต่อความอยู่รอดของเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนมาโดยตลอด ซึ่งกิจกรรมประจำวันที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวทั้งพยากรณ์ในพื้นที่แวดล้อมรอบตัวได้มีสวนสนับสนุนการบริโภค และเสริมสร้างความอยู่รอดให้กับครอบครัวอย่างมาก กิจกรรมเหล่านี้มีบทบาทจริงต่อความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของทุกครัวเรือนอยู่เป็นปกติ กิจกรรมหลัก ซึ่งเกิดขึ้นคล้ายกันในทุกหมู่บ้าน “เร้าพื้น คนเยาในแต่ละหมู่บ้านก็ยังคงกินบ่ต่างกันได้ดอก คือกันเหมิดแต่อาจสิมี สิทุกช่องต่างกัน ตามดินตามแม่น้ำ ตามฟ้า ตามฝนนี่ หละ” (ชาวบ้านโคกลำ) กิจกรรมในแต่ละวันของชีวิตในหมู่บ้านจะปรับให้合อยู่ในขอบเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทั้งในพื้นที่ตามกรอบสิทธิ์ของแต่ละครัวเรือนและในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในระบบธรรมชาติของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเขตแดนความเคลื่อนไหวที่สร้างความอยู่รอดให้กับแต่ละครัวเรือนในแต่ละท้องถิ่น

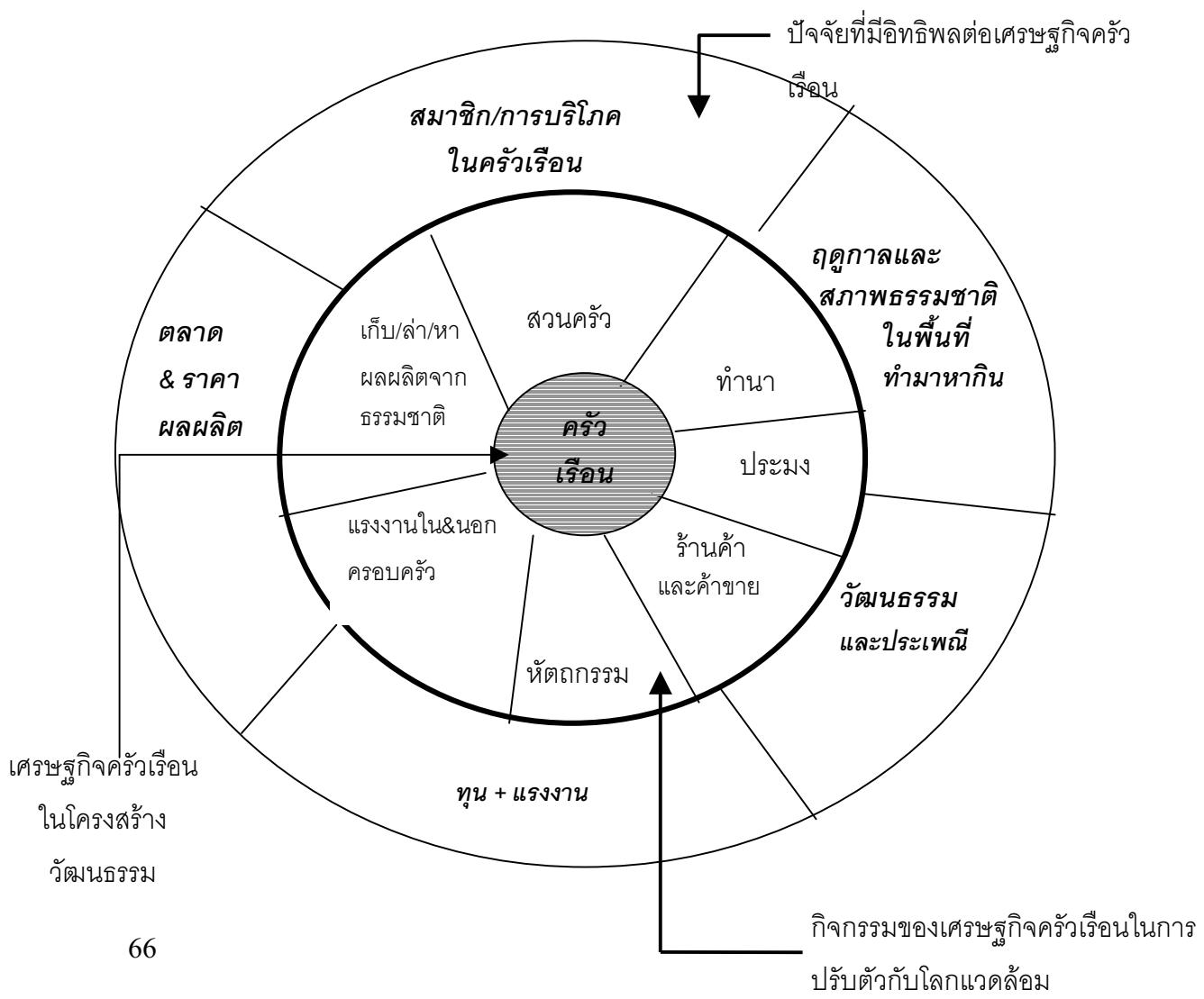
ขอบเขตพื้นที่ทำมาหากินในจุดตั้งของหมู่บ้านที่สร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านแต่ละครัวเรือน

แม้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตร่วมกันจะมีความต่างกันไปตามความต่างของสภาพพื้นที่ แต่ในภาพรวมแล้วสามารถแบ่งกลุ่มเศรษฐกิจหลักของครัวเรือนอย่างกว้างๆ ได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มเศรษฐกิจครัวเรือนที่เน้นการปลูกข้าวเป็นหลัก กลุ่มนี้มีรากฐานอยู่ในหมู่บ้านชนบท บ้านภูเกียง บ้านคลองเย็น บ้านโคลลาม บ้านแดงและบ้านปากล้าย กับกลุ่มเศรษฐกิจครัวเรือนที่เน้นการทำสวนผลไม้ผสมกับประมงได้แก่บ้านหุ่ง ฝากปลา บ้านเล และบ้านตอรอกดาชวด อย่างไรก็ตามแม้กิจกรรมเศรษฐกิจหลักจะแตกต่างกันแต่เดียวกันแต่เจตวิญญาณ (mentality) ทางเศรษฐกิจทั้งสองกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด เพราะต่างก็เป็นเจตวิญญาณของผู้คนในแบบแผนของเศรษฐกิจครัวเรือนที่ดินวนอยู่ในกรอบพื้นฐานของจิตสำนึกแบบสังคมประเพณี มีโครงสร้างทางวัฒนธรรมเป็นแม่พิมพ์ที่กำกับพลวัตของชีวิตเศรษฐกิจซึ่งเคลื่อนตัวอยู่กับระบบชุมชนตามพื้นฐานตระกูลแบบของตัวเอง มีเจตวิญญาณที่ผูกพันแน่นแฟ้นกับบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว โดยสืบต่อ代代相传 แต่ละรุ่นคน (generation) ต่อกันมา มีการอุปถัมภ์ช่วยเหลือดูแลใกล้ชิดกันในสังคมของตนเอง ซึ่งในวงจรชีวิตเศรษฐกิจเช่นนี้จะมีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือน

โครงสร้างเศรษฐกิจครัวเรือน

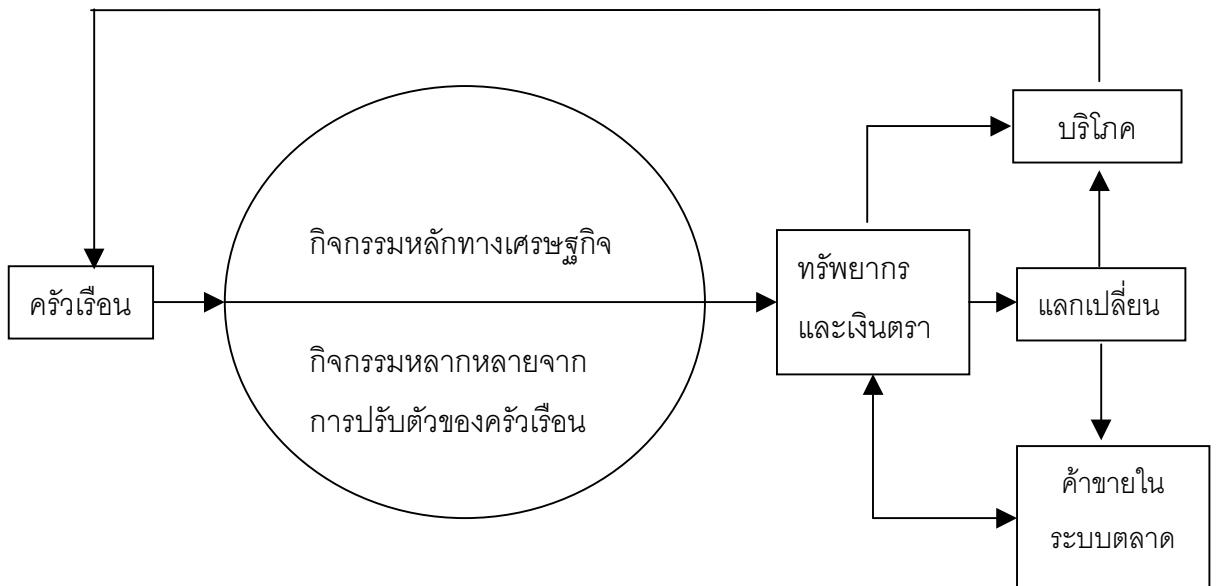
ผลการวิจัยนี้ทำให้สภาพของเศรษฐกิจครัวเรือนตกลอยู่ในภาวะที่ต้องดิ้นรน ได้รับแรงกดดันจากพัฒนาการทางสังคมเศรษฐกิจเข้มข้นขึ้น โดยถูกเบี่ยงขับให้ออกจากบริบทที่เป็นธรรมชาติของตัวเองทั้งทางกายภาพและจิตสำนึกเกือบทั้งสิ้น นี่คือสภาพที่เศรษฐกิจครัวเรือนได้เผชิญอยู่ในระยะแรกการพัฒนาปัจจุบัน

● การดิ้นรน ความอยู่รอดและความสัมพันธ์กับระบบตลาด

พื้นฐานสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนดิ้นรนอยู่รอดได้ตลอดมาคือดุลยภาพระหว่างการผลิตและการได้มาซึ่งทรัพยากรของครัวเรือนกับการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือน เศรษฐกิจของครัวเรือนนั้นด้านหนึ่งเกิดจากความลับเหลือของทรัพยากรที่นำมาได้ อีกด้านหนึ่งเกิดจากความหลากหลายในการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งเป็นกระบวนการทางเศรษฐกิจที่ทำให้ครอบครัวอยู่รอดมาได้อย่างคงทนและมีเสถียรภาพภายใน วงจรเศรษฐกิจครัวเรือนมีจุดตั้งต้นอยู่ที่การสร้างรายได้ในรูปของเงินตราและทรัพยากร ซึ่งนำไปสู่การบริโภคและกิจกรรมในการผลิตซึ่ง เมื่อมีส่วนเหลือจากการบริโภคก็จะมีการออมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การออมเงินของครัวเรือนโดยตรงหรือเข้าร่วมกับกลุ่มกิจกรรมของหมู่บ้านเช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มการผลิตต่าง ๆ หรือการออมด้วยการสะสมทรัพย์สินแบบของตัวเอง เช่น การเลี้ยงวัว ควาย หมู ไก่ฯ โดยเป็นกิจกรรมออมทรัพย์แบบหนึ่งของชาวบ้านที่สามารถแลกเปลี่ยนเมื่อต้องการ หลักครัวเรือนในหมู่บ้านนิยมใช้วิธีการออมดังกล่าวนี้ พื้นฐานการบริโภคในครัวเรือนโดยหลักแล้วจะมุ่งสนองตอบต่อปัจจัยสี่ 乃กันนั้นก็จะเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของคนในครอบครัว ค่าใช้จ่ายทางสังคม และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการลงทุนในการผลิต จากการสำรวจค่าใช้จ่ายของครัวเรือนรวมในหมู่บ้านมีค่าใช้จ่ายกระจายโดยเฉลี่ยดังนี้

- ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหาร 30.30%	- ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ 4.37%
- ค่าของใช้ในครัวเรือนต่างๆ 15.49%	- ค่าใช้จ่ายทางการศึกษา 10.10%
- ค่าใช้จ่ายลงทุนการผลิต 18.29%	- ค่าใช้จ่ายทางสังคม 21.54%
ซึ่งกระบวนการของเศรษฐกิจครัวเรือนมีวงจรความเคลื่อนไหวในการผลิตและบริโภคดังนี้	

วงจรการผลิตและบริโภคของครัวเรือน

ส่วนการสัมพันธ์กับระบบตลาดของเศรษฐกิจครัวเรือนหากมองผ่านสถาบันทางสังคมของเศรษฐกิจครัวเรือนในส่วนทางวัฒนธรรมแบบหมู่บ้าน จะปรากฏบทบาทของสถาบันทางสังคมหลายมิติ เช่น สถาบันวัด จะมีบทบาทต่อความเชื่อ หรือความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในหมู่บ้านตลอดถึงเป็นสถาบันที่สืบทอดความรู้ และช่วยบรรเทาข้อขัดแย้งในสังคมฯ สถาบันผู้เฒ่า ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านพิธีกรรม ด้านบริหารจัดการ กิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีหรือรังับข้อพิพาทด้วย ฯ ในหมู่บ้าน แต่สถาบันทางสังคมที่เป็นทุนทางสังคมที่ช่วยให้เศรษฐกิจครัวเรือนอยู่รอดหรือสามารถเข้าสู่ระบบตลาดได้ปรากฏอยู่หลายรูปแบบ ซึ่งเกิดจากผลกระทบของการหล่อหลอมกล่อมเกลา (socialization) วิถีชีวิตตามส่วนทางของสังคมประเพณี ที่ก่ออุปการช่วยเหลือกันในมิติต่าง ๆ ในการที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มที่ร่วมกันนั้นบรรลุเป้าหมายได้ในการได้มาซึ่งทรัพยากร หรือมีสัมฤทธิ์ผลในระบบตลาด แม้ว่าระบบตลาดได้ก่อตัวและพัฒนาขึ้นนอกบริบทของสังคมเศรษฐกิจครัวเรือน แต่ภายใต้การเกาะกลุ่มกันของสมาชิกบางคนในบางกิจกรรมได้ช่วยให้กระบวนการระบบของเศรษฐกิจครัวเรือนก็สามารถพัฒนาเข้าสู่ระบบตลาดได้ เนื่องจากผลผลิตของครัวเรือนหลายประเภทสามารถตอบสนองอุปสงค์ (demand) ของระบบตลาดได้ แม้ผลผลิตดังกล่าวจะมีข้อจำกัดด้านคุณภาพและปริมาณก็ตาม หลักพื้นฐานของการช่วยเหลือกันผ่านสถาบันทางสังคมในการเข้าสู่ระบบตลาดก็คือ การช่วยลดต้นทุนและลดความเสี่ยงให้แก่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของกลุ่มให้มากที่สุด เพื่อให้ได้ทรัพยากรคืนกลับมาตามที่แต่ละครัวเรือนต้องการ การเกิดขึ้นของสถาบันทางสังคมแบบนี้มีผลมาจากรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสำคัญ ตاخ่ายความช่วยเหลือกันของสถาบันทาง

สังคมเหล่านี้ได้ก่อรูปและพัฒนาขึ้นอย่างหลากหลาย มีรูปแบบและมีวัจจุ่นในการดำรงอยู่ตามช่วงเวลาที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของแต่ละกิจกรรม ซึ่งมีทั้งโครงข่ายที่สร้างความร่วมมือด้วยการผลิตจนถึงการเข้าสู่ระบบตลาดของครัวเรือนบางกลุ่ม หรือเป็นโครงข่ายจำเพาะที่ตอบสนองความจำเป็นเฉพาะสาขาวิชาการผลิต การเกษตรกลุ่มกันทางสังคมเหล่านี้ได้เกิดเป็นสถาบันทางสังคมตามธรรมชาติแบบของตัวเองทำหน้าที่เป็นโครงข่ายที่สร้างหลักประกันความปลอดภัยทางเศรษฐกิจและเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือน อนเป็น ต้นทุนทางสังคม ที่สำคัญของเศรษฐกิจครัวเรือน

สถาบันทางสังคมหลัก ๆ ที่พบในพื้นที่ คือ สถาบันเครือญาติที่มีความร่วมมือที่ชัดเจนในกระบวนการผลิต การซ้ายเหลือแรงงาน และการจัดการผลผลิตเพื่อให้เกิดการอยู่รอดร่วมกันรวมทั้งการสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจครัวเรือนเข้าสู่ระบบตลาด ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบเครือญาติ เป็นธรรมชาติพื้นฐานของความร่วมมือในสังคมประเพณีของกลุ่มคนที่ใกล้ชิดกันที่สุดของหมู่บ้านโดยมักเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามพื้นที่ต่าง ๆ เช่น โคตรตระกูล กลุ่มผู้เดียวกัน หรือ เจ้าโคตรเดียวกันฯ แต่ละหมู่บ้านก็จะมีการเกษตรกลุ่มกันของเครือญาติเป็นกลุ่ม ๆ อาทิเช่น

- บ้านทุ่งฝากปลา : มีตระกูลที่สำคัญคือ ใจหัว หัวปาน เพชรบูรณ์
- บ้านขอนอน : มีตระกูลท่าบันทิต พฤกษาดิ โพธิ์จกร ทามบุญลือ
- บ้านแดง : มีตระกูลอาญาสูญ เที่ยวไทย กะรัสฯ
- บ้านโคงล่ำ : มีตระกูลใสเกษะ บุปผา โพธิ์งาม จำมาฯ
- บ้านคลองเย็น : มีตระกูลแดงนา ชุมมา ทองบัว สอนบัว
- บ้านภูเกวียน : มีตระกูลคำพูก คงคำ แนวหล้า ชาติวงศ์ฯ
- บ้านป่ากล้วย : มีตระกูลตันลาย แสงกล้า กองพันธ์

ฯลฯ

สถาบันทางสังคมรูปแบบนี้มีความมั่นคงในการเกษตรเกี่ยวกับสูงเมื่อเทียบกับรูปแบบอื่น ๆ เพราะมีรากฐานความสัมพันธ์ที่สืบทอดโดยสายเลือด ทำให้มีความเป็นหุ้นส่วนชีวิตในมิติที่ลุ่มลึก เป็นข่ายความสัมพันธ์และความผูกพันที่นำสู่การช่วยเหลือกันอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้ก็มีรูปแบบอื่นอีกหลากหลายเช่น ในบ้านเล (ภาคตะวันออก) มีการจัดกลุ่มตั้งบ้านกรุงร่วมกันเพื่อช่วยเหลือดูแลปกป้องกัน โดยแต่ละกลุ่มจะมีความสัมพันธ์และความร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีชื่อเรียกกลุ่มบ้านของตัวเองตามพื้นที่ตั้งหรือจุดบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ กลุ่มเล-หน้าวัด, กลุ่มเนินขมิ้น, กลุ่มเนินมะยม, กลุ่มในชาบ, กลุ่มชาบวนฯ ในบ้านป่ากล้วย (ภาคอีสาน) มีการเกษตรกลุ่มช่วยเหลือกันที่เรียกว่า ซัง แบ่งเป็น 3 ซัง ได้แก่ ซังตะวันตก, ซังตะวันออกและ ซังกลางฯ ในบ้านทุ่ง

ฝากปลา (ภาคใต้) มีกลุ่มช่วยเหลือกันที่เรียกว่าโนมา มี โนมวบ้านตก, โนมวบ้านอก, โนมวบ้านหัวนอนฯ เป็นต้น ลักษณะโครงข่ายความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันที่เป็นสถาบันทางสังคมแบบนี้ก็เดิมๆ มาจากความเป็นพวกร่องดียกัน มีกิจกรรมร่วมกันตามความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาในประจำวันร่วมกัน เช่น การ lutp กับครอบครัวติด หรือปัญหาความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่มฯ การเกะกกลุ่มกันขึ้นเป็นตาข่ายความช่วยเหลือกันในรูปแบบนี้ นอกจากจะมีพื้นฐานจากความสัมพันธ์ทางสังคมแล้วยังมีพื้นฐานจากข้อเรียกร้องทางจิตวิทยาของคนที่อยู่ในพื้นที่ทำกินเดิมกันหรืออยู่ในวงศ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเดิมกันด้วย ซึ่งความสัมพันธ์เช่นนี้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติไม่ใช่เป็นการจัดตั้งแบบทางการ เช่น ตาข่ายของกลุ่มจับผึ้ง เป็นการรวมกลุ่มคนในแต่ละครัวเรือนที่ทำอาชีพเสริมรายได้ด้วยการทำผึ้งในเขตป่าเพื่อขาย บ้านของคนบ้านทุ่งฝากปลา กับบ้านไก่ลี้เคียงฯ กลุ่มสังคมแบบเกลอเกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างครัวเรือนโดยผ่านมาจากการพ่อแม่หรือเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์เป็นพวกร่องกันเองขึ้นฯ ตาข่ายความสัมพันธ์แบบเดียวเป็นแบบที่เกิดขึ้นตามพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือครัวเรือนที่มีนิสัยใจคอหรือลักษณะบางอย่างเหมือนกัน อายุรุ่นเดียวกัน นับถือรักกันฯ ผูกสัมเคราะห์รับช่วยเหลือดูแลกัน การเป็นเดียวกันนี้ยังสามารถยกระดับขึ้นเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนได้ด้วย เช่น เสี่ยวพ่อเสี่ยวแม่ เสี่ยวพัวเสี่ยวเมีย เสี่ยวลูก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มตาข่ายความร่วมมือในกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วย เช่น จุ่มค้าวัวค้าควายที่บ้านคลองเย็นและบ้านโคงล่าม ตาข่ายกลุ่มบุญผักก์ที่บ้านภูเกวียน ตาข่ายแบบนี้ จะช่วยดูแลส่งเสริม พัฒนาความรู้ ประสบการณ์ชีวันและกันในการดูแลรักษาปรับปรุงพืชพันธุ์ เลือกใช้วัตถุดิบและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ รวมทั้ง ช่วยกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงปรารถนาร่วมกันโดยเกิดความเสี่ยงน้อยที่สุด นอกนั้นก็มีตาข่ายกลุ่มขายแรงงานซึ่งเกิดจากการดิ้นรนເອาตัวอดของเครือข่ายคนที่ไปขายแรงงานในพื้นที่ต่าง ๆ หลังฤดูกาลการเก็บเกี่ยวซึ่งปราภูในเกือบทุกพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย สำหรับบ้านเลและบ้านตราชวดในภาคตะวันออกมีตาข่ายประเภทต่าง ๆ นอกเหนือจากสถาบันสังคมที่มีความผูกพันทางสังคมแบบเครือญาติอยู่แล้ว ยังมีกลุ่มการพึ่งพา กันที่เกิดจากการมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทเดิมกัน เช่นที่บ้านตราชวดมีตาข่ายกลุ่มทำอนุญ/ ตาข่ายกลุ่มครอบหนึ่ง ตาข่ายกลุ่มครอบญ/ - หอยหวาน ตาข่ายกลุ่มตกปลา - ทำอนุปลาスマชิกในตาข่ายความร่วมมือกลุ่มต่าง ๆ นี้จะมีช่วงเวลา เครื่องมือ และวิธีการหากินจากทะเลต่างกัน สมาชิกแต่ละกลุ่มจะทุ่มเทช่วยเหลือกันตั้งแต่การยกเรือออกจากฝั่งจนกระทั่งเอารือกลับขึ้นฝั่ง มีการแก้ปัญหาร่วมกันและจัดสรรปันแบ่งผลผลิตกัน เกี่ยวพึ่งพา กันในมิติที่หลากหลาย และที่หมู่บ้านเลนออกจากมีกลุ่มตาข่ายกิจกรรมเศรษฐกิจที่คล้ายคลึง

กับบ้านตระกูลแಡ้ว ยังมีตัวช่วยกลุ่มทำสวนที่มีความร่วมมือความสัมพันธ์ที่คล้ายกับตัวช่วยกลุ่มปลูกผักของบ้านภูเก็ต นอกจากนั้นก็มีกลุ่มตัวช่วยที่ได้ใช้พื้นที่จอดเรือร่วมกัน เช่น กลุ่มท่าหัวรถบ้านและกลุ่มท่าหินขาว กลุ่มกันอ่าว เป็นต้น ซึ่งสามารถแต่ละกลุ่มจะช่วยเหลือดูแลเครื่องมือ ช่วยป้องกันภัยพิบัติที่อาจทำความเสียหายมาสู่เรือและเครื่องมือทำมาหากินของพากพ้องที่จอดเรือร่วมกัน และส่งผ่านแลกเปลี่ยนข้อมูลของสภาพภูมิอากาศคลื่นลม รวมถึงแหล่งทรัพยากรชนิดต่าง ๆ ในทะเล ทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวอยู่ตลอดเวลาในการทำงานทั้งยังสามารถช่วยเกือกกลกันให้เข้าสู่ระบบตลาดได้ง่ายขึ้น เส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนที่เข้าสู่ระบบตลาดนอกจากจะเกิดขึ้นผ่านการซ่วยเหลือร่วมมือของสถาบันทางสังคม แล้วได้ยังเกิดจากศักยภาพเฉพาะตัวอีกหลายคนได้เข้าประสมการณ์เฉพาะตัวพัฒนาขึ้นเป็นศักยภาพจนสามารถทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจของตนบรรลุเข้าสู่ระบบตลาดได้ราบรื่น เช่น นายอ้อยหรือพ่อค้าวัว Crowley จากหลายหมู่บ้านที่มีประสบการณ์ความชำนาญในการดูแลกษณะวัว Crowley มีความสามารถในการกำหนดราคาตลอดจนเข้าใจสถานการณ์ของตลาดในแต่ละถิ่นอย่างดี ทักษะเฉพาะตัวแบบนี้แสดงถึงลักษณะของความเป็นมืออาชีพ (professional) ที่สร้างวิธีการให้กิจกรรมเศรษฐกิจของตนบรรลุผลในการเข้าสู่ระบบตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความมีประสบการณ์สูงในลักษณะมืออาชีพนี้นอกจากจะช่วยลดความเสี่ยงต่าง ๆ ของการที่จะสูญเสียทรัพยากรไปแล้วยังสามารถทำกำไรจากการค้าขายได้ดีอีกด้วย ซึ่งการทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองประสบความสำเร็จในเส้นทางของระบบตลาดของปัจเจกนี้จะกระจายอยู่ในบางครัวเรือนในทุกหมู่บ้านและในกิจกรรมเศรษฐกิจที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งในกลุ่มเกษตรกรรม เช่น ผัก ผลไม้ หรือหัตถกรรม เช่น การตีมีด การหอฟัน จักسانฯ การซ่วยเหลือกันตามวัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ได้มีประวัติศาสตร์ของการปรับตัวทางดิจิทิวิทยาสังคมของกลุ่มคนและครัวเรือนในแต่ละท้องถิ่นต่อเพื่อนบ้าน ภายใต้การกำกับโดยพลังธรรมชาติและการสร้างหลักประกันในการที่จะบรรลุประโยชน์ให้ง่ายขึ้น สร้างความเชื่อมโยงที่เป็นการผนึกพลังทั้งหมดเข้าด้วยกันเพื่อให้ตนเองอยู่รอดบนพื้นฐานของความเป็นปัจเจกและเป็นการผสมผสานระหว่างความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบแลกเปลี่ยนและการใช้เงินตราควบคู่กันไปตามค่านิยมที่ดำรงอยู่ต่างพื้นที่ตามวัฒนธรรมของสังคมในท้องถิ่นต่าง ๆ จากการประมวลแบบแผนเศรษฐกิจครัวเรือนพื้นที่ทำมาหากินทั้ง 9 หมู่บ้าน ได้พบลักษณะร่วมที่เป็นอัตลักษณ์ (identity) ของเศรษฐกิจครัวเรือนที่สำคัญดังนี้ คือ

- **จุดตั้งของพื้นที่ทำการ สานความคิดของการเลือกพื้นที่ทำการในการก่อตั้งบ้าน** ของทั้ง 9 หมู่บ้าน จะมุ่งเน้นแสวงหาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่เหมาะสมกับศักย

ภาพในการผลิตและวัฒนธรรมการบริโภคของตน ซึ่งเขตที่มีความคุ้มสมบูรณ์เป็นต้นทุน ธรรมชาติที่สำคัญ เป็นที่พึงพึงของครัวเรือน และเป็นฐานที่มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต

เป้าหมาย โดยสภาพพื้นฐานแล้วเศรษฐกิจครัวเรือนมีลักษณะของการดินวน เพื่ออยู่รอดในระยะสั้น ๆ เป้าหมายของการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นไปเพื่อให้ได้ มาซึ่งทรัพยากรโดยทำให้มีความเสี่ยงให้ต่ำที่สุด เพื่อสร้างหลักประกันการบริโภคครอบครัวหัวใจหลักของวิถีเศรษฐกิจครัวเรือนจึงเป็นเรื่องของการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ (และเส้นทาง) ทำกินกับการสร้างให้เกิดหลักประกันในการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนของตน

● **โครงสร้างการผลิต**จะเป็นการผลิตร่วมกันทั้งครอบครัวโดยสภาพครอบครัว เป็นแบบครอบครัวขยายมีการจัดการทางเศรษฐกิจแบบกงสี ครอบครัวจะดำเนินอยู่เสมอเป็นองค์กรการผลิตโดยเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจที่ควบคุมการกระจายทรัพยากร เทคโนโลยีและกรรมสิทธิ์ของผลผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบแผนของสังคมเครือญาติ ในกระบวนการผลิตจะมีการใช้แรงงานร่วมกันและมีการกระจายแรงงานตามกิจกรรมการผลิตและตามตาข่ายของสถาบันทางสังคม มีการช่วยเหลือ ดูแล และบริโภคร่วมกันในครัวเรือน ขนาดของเศรษฐกิจครัวเรือนจะมีขนาดเล็กแต่มีอิสระ มีพลวัตสูงในการปรับตัวกับสถานการณ์ทางธรรมชาติและโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อการเข้าตัวรอด

● **กลไกพื้นฐาน**ที่กำกับกระบวนการระบบของเศรษฐกิจครัวเรือน นอกจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในจุดตั้งภูมิศาสตร์แล้วก็เป็นเรื่องของศักยภาพหรือทุนมนุษย์ของสมาชิกในครัวเรือนที่เคลื่อนตัวอยู่ ครอบของสังคมประเพณี ซึ่งโครงสร้างทางวัฒนธรรมกับจุดตั้งของพื้นที่ทำมาหากินจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน เส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนโดยส่วนใหญ่มักเป็นเศรษฐกิจไม่เป็นทางการแต่มี ปฏิสัมพันธ์ กับระบบตลาดได้ตามเวลาและโอกาสของการปรับตัว เช่น กลุ่มการค้าย่อย การขายแรงงาน และกลุ่มที่มุ่งสร้างผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดฯ

● **วิธีการ**ในเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนเป็นลักษณะของการดินวน ปรับตัว เพื่อบรรลุถึงทรัพยากรที่ต้องการ ไม่ได้เป็นการมุ่งเน้นเฉพาะเงินตราตามแบบเศรษฐกิจระบบตลาด หรือไม่ได้มีการผลิตที่อาศัยทุนเงินตราอย่างเข้มข้น วิธีการสำคัญคือการกระจายแรงงานเพื่อสร้างกิจกรรมตามฤดูกาลและโอกาสที่เหมาะสม มีการปรับตัว ด้านนรและยืดหยุ่น กับโลกแวดล้อมตลอดเวลาซึ่งความสามารถในการยืดหยุ่นปรับตัวกับสถานการณ์ที่ดีนี้ ทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนมีเสถียรภาพคงทน สามารถดำรงอยู่คู่เศรษฐกิจแบบอื่น ๆ มาได้อย่างต่อเนื่อง

ในโครงสร้างเศรษฐกิจครัวเรือนนั้นสถานการณ์ของเศรษฐกิจสังคมโดยรวมจะเชื่อมโยงกันแบบองค์รวม (holistic) เริ่มต้นแต่ครัวเรือนที่มีฐานะเป็นตัวตนทางกายภาพซึ่งประกอบขึ้นจากองค์ประกอบภายในของครอบครัวที่ได้เคลื่อนไหวไปตามพิธิศาสนาพัฒนาการของโครงสร้างประชากรในโครงสร้างวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้าน ครัวเรือนนี้สถานะเป็นผู้กระทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีการปรับตัวอย่างเป็นพลวัตกับระบบธรรมชาติในจุดตั้งทางภูมิศาสตร์โดยเชื่อมโยงกับความกดดันจากอิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมในบริบทต่างๆ ได้แก่ จำนวนหรือขนาดการบริโภคในครัวเรือน สภาพธรรมชาติตามที่ดำเนินต่อไป ทางภูมิศาสตร์ ภูมิภาค ความพอดเพียงของทุน ประสิทธิภาพและความเพียงพอของแรงงานตลอดจนถึงการเข้าสู่ระบบตลาดที่ต้องเชื่อมโยงกับปัญหาด้านความต้องการ (demand) ของตลาด และสภาวะด้านราคา หรือแม้กระทั่งคุณภาพผลผลิต (supply) เอง สถาพที่เชื่อมโยงกันนี้ เป็นพิธิทางการเคลื่อนไหวปรับตัวของโครงสร้างเศรษฐกิจครัวเรือน ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเศรษฐกิจแห่งชาติ พลวัตของเศรษฐกิจครัวเรือนได้พัฒนาผ่านสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแห่งชาติ มาตลอดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งความยืดหยุ่นกับสถานการณ์ต่าง ๆ และศักยภาพ ใน การปรับตัวของเศรษฐกิจครัวเรือน เป็นปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนอยู่รอด คงทน และมีเสถียรภาพตามธรรมชาติของตัวเอง แต่การขยายตัวของสังคมการค้าและการเติบโตของสังคมเมืองที่รวดเร็วและต่อเนื่องในปัจจุบัน แม้จะทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจครัวเรือนมีเขตแดนความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่กว้างไกลขึ้นและมีการผสมผสานกับแบบแผนใหม่ ๆ

- ทุนสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประจำวันคือ การใช้ทุนมนุษย์ ได้แก่ แรงงาน และทักษะความรู้ตามประเพณีเศรษฐกิจที่สืบทอดกันมารวมทั้งศักยภาพในการปรับตัวเข้ากับระบบธุรกิจ เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว นอกจากนั้นก็มีทุนธุรกิจที่เกิดจากการเลือกจุดตั้งของพื้นที่ทำการ ทุนทางสังคมซึ่งก่อรูปขึ้นจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมและความสมัพน์ทางสังคมแบบเครือญาติ ทุนเงินตราเป็นผลผลิตจากผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีกับโลกภายนอกและระบบตลาด ซึ่งทุนทั้งหมดนี้มีผลต่อการผลิตและการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งแม้ว่าทุนเงินตราจะมีสัดส่วนต่อเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างจำกัดในปัจจุบัน แต่มีแนวโน้มที่จะขยายความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง

จะเห็นว่าตัวตนทางภาษาของเศรษฐกิจครัวเรือนมีองค์ประกอบสำคัญคือที่ คนในรูปแบบสามาชิกของแต่ละครัวเรือนซึ่งเป็นประธาน (subject) ผู้กระทำการทางเศรษฐกิจโดยการเลือกพื้นที่ทำการกิน และปรับตัวทำการกรรมต่างๆ เช่น ทำนา เลี้ยงสัตว์ ขายของป่า หาปลา ทำสวนผัก สวนผลไม้ ไปจนถึงขายแรงงาน ค้าขาย ฯลฯ โดยอาศัยธุรกิจกับโอกาสและทุนมนุษย์ สร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับครอบครัวตัวเอง ความหลากหลายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะขึ้นอยู่สภาพธุรกิจที่เป็นโลกแวดล้อมรอบตัวกับศักยภาพของสมาชิกครัวเรือน พลวัตของครัวเรือนจะเคลื่อนไหวตั้งแต่เริ่มก่อตั้งครอบครัว ทำการผลิต และขยายตัวไปตามการเพิ่มขึ้นของประชากรในครัวเรือน ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะทำหน้าที่ผลิต กระจาย บริโภค และแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ที่ครอบครอง โดยจะมีโครงข่ายโยงกันเป็นสถาบันทางสังคมเพื่อพึ่งพา กัน วงจรของครัวเรือนจะมีพลวัตเคลื่อนไปตามวัฏจักรทางธุรกิจการพัฒนาของเศรษฐกิจครัวเรือน กิจกรรมทางเศรษฐกิจมักจะอยู่ในบริบทของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ทุนที่สำคัญของเศรษฐกิจครัวเรือนคือ ทุนธุรกิจ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ และทุนเงินตรา ขึ้นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนความอยู่รอดของเศรษฐกิจครัวเรือน

บทที่ 3

กองทุนหมู่บ้าน : สถาบันสินเชื่อกับเศรษฐกิจครัวเรือน

ในบทที่ผ่านมาได้แจกแจงให้เห็นพื้นฐานโครงสร้างเศรษฐกิจเชิงผลวัตของหมู่บ้าน ทั้ง 9 เพื่อให้เห็นสภาพทางกายภาพ จิตสำนึก และวิถีการขับเคลื่อนของเศรษฐกิจครัวเรือนที่เป็นประธาน (subject) หรือเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ อันเป็นฐานความเข้าใจที่จะนำสู่การแสวงหาแนวทางวิธีการเพื่อช่วยส่งเสริม และพัฒนาสถานการณ์เศรษฐกิจครัวเรือนให้มีผลลัพธ์ตามเป้าหมายที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในโลกแวดล้อมของตัวเอง การศึกษาในบทนี้จะเป็นเรื่องของกองทุนหมู่บ้านที่เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ และมีบทบาทต่อเศรษฐกิจครัวเรือนในทั้ง 9 หมู่บ้าน ตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบคู่ขนาน (dual track) ของรัฐฯ ในปัจจุบันกองทุนหมู่บ้านมีฐานะเป็นกลไกทางสังคมระดับมหาชนที่มีอิทธิพลอย่างมากในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจราษฎร์ ซึ่งจะได้กล่าวถึง สถานการณ์ของกองทุนหมู่บ้านในประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นคือ

3.1) การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน: สถานการณ์โดยภาพรวม และการบริหารกองทุน

3.2) จิตสำนึกและพฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนกับกองทุนหมู่บ้าน

3.3) บทสรุปและข้อเสนอว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจครัวเรือน

สาระสำคัญในทั้งสามเรื่องจะเน้นอุบายที่ใช้ในการดำเนินการ ที่สำคัญที่สุดคือ ที่ว่าด้วย หมู่บ้าน : พื้นฐานสังคม เศรษฐกิจกับการเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนา ซึ่งเมื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติงานในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจำเป็นต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงพฤติกรรมของสมาชิกผู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสินเชื่อกับกองทุนหมู่บ้าน เพื่อจะเกิดความกระฉับดัดต่อเส้นทางที่จะนำไปสู่วิธีปฏิบัติการเพื่อสนับสนุนกองทุนหมู่บ้านให้ดำเนินต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพโดยจะรายงานผลการดำเนินงานไว้ในบทต่อไป

3.1 การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน : สถานการณ์โดยภาพรวม และการบริหารกองทุน

3.1.1 การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน : สถานการณ์โดยภาพรวม

“.....การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านเป็นนิยามของรัฐบาล ทางอำเภออาจจัดตั้ง พัฒนากรอำเภอ หัวหน้าสถานีอนามัย และเจ้าหน้าที่จากอำเภอหลาย คนมาประชุมกับชาวบ้านอยู่หลายครั้ง ที่หมู่บ้านก็มีพากกำนั่งผู้ใหญ่บ้าน และคนที่ชาวบ้านคาดหวังตื่อว่ามักนั่ง..... คณะกรรมการกองทุนมีภาระเบี่ยงมาให้ เค้าบอกให้ทำคล้าย ๆ แบบนั้น ไม่ได้ให้ลอก ให้ทำให้มันสอดคล้องกับ ห้องถิน.....” (ชาวบ้านปากล้อ)

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านที่ลงพื้นที่ในแต่ละหมู่บ้านเริ่มต้นในช่วงกลางปี พ.ศ.

2544 มีส่วนราชการในท้องถิ่นระดับอำเภอและตำบลเป็นตัวเชื่อมระหว่างนโยบายของรัฐ โดยสำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นหน่วยงานกลางในระดับนโยบายทั่วหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ ขั้นตอนโดยสรุปในทางปฏิบัติของกองทุนหมู่บ้านที่สำคัญมี 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนในการจัดตั้งกองทุน กับ 2) ขั้นตอนในการบริหารกองทุน ซึ่งการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นทางการ จะมีรายละเอียดกำหนดไว้ในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 ซึ่งเงื่อนไขของกองทุนฯ จะทำนิติกรรมผ่านธนาคารออมสินหรือกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ไปสู่หมู่บ้านและชุมชน ทั้งนี้แล้วแต่ความสะดวกของแต่ละหมู่บ้าน แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมดก็จะเป็นเหมือน ๆ กันในทุกหมู่บ้าน กรณีตัวอย่างจากบ้านคลองเย็นดังนี้ คือ

“ช่วงเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม พัฒนาชุมชนประจำอำเภอเข้ามาประชุมที่วัดบ้านคลองเย็น ชี้แจงวัตถุประสงค์และความเป็นมาของกองทุนหมู่บ้าน มีการทำความเข้าใจเรื่องทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน การเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การเตรียมความพร้อมในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้น มีรายละเอียดเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุนฯ ว่าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะมีทั้งหมดรวม 15 คน เป็นหญิง 7 คน ชาย 8 คน ต้องเป็นคนที่มีสำเนาทะเบียนบ้าน และอาศัยอยู่ในบ้านมาอย่างน้อยสองปี เป็นคนดี มีประสบการณ์ ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย ไม่เป็นผู้ที่ไม่ได้ใช้สิทธิเลือกตั้ง สส. และสภ. คณะกรรมการชุดนี้เลือกตั้งโดยชาวบ้านในหมู่บ้านจะเข้ามาบริหารกองทุนมีวาระอยู่คราวละ 2 ปี คนหนึ่งอยู่ได้ 2 วาระ บทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือ รับสมัครสมาชิก บริหารตรวจสอบกองทุน พิจารณาการกู้และทำสัญญา จดบันทึกการประชุม ฯลฯ การจัดประชุมชี้แจง เตรียมการ ทำความเข้าใจกับชาวบ้านโดยพัฒนากรจากอำเภอในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม ได้จัดขึ้นที่วัดบ้านคลองเย็นทั้งหมดรวม 4 ครั้ง

- วันที่ 18 สิงหาคม 2544 ได้จัดประชุมเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนบ้านคลองเย็นขึ้น โดยชาวบ้านเลือกกรรมการทั้งหมด 15 คน จากนั้นคณะกรรมการทั้ง 15 คนก็เลือกตั้งประธาน รองประธาน เลขาธุการ หรือผู้ฝึก และจัดแบ่งภารกิจกัน

- ช่วงระหว่าง 20 สิงหาคม ถึง 10 กันยายน กรรมการได้ยกร่างกฎระเบียบทั้งบังคับของกองทุนขึ้นและจัดประชุมร่วมกับชาวบ้าน หมายเหตุข้อตกลงในระเบียบต่าง ๆ ที่ว่าด้วยสถานภาพการเป็นสมาชิกจะระบุการกู้ยืม การพิจารณาการกู้ การค้ำประกันการส่ง

คืน การบริหารจัดการกองทุน และการประเมินติดตามผล ฯลฯ ขณะเดียวกันก็มีการขยายสมาชิกและทำความเข้าใจร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง สำหรับกฎหมายที่ในส่วนค่าสาธารณูปโภคของบ้านคลองเย็นที่กำหนดไว้สรุปได้ดังนี้คือ สมาชิกจะต้องมีเงินฝากสัจจะอย่างน้อย 1 หุ้น ๆ ละ 10 บาท แต่ไม่เกิน 5 หุ้น เสียค่าธรรมเนียมแรกเข้า 20 บาท โดยการกู้เงินรายหนึ่งไม่เกิน 20,000 บาท ระยะเวลาส่งคืน 1 ปี ดอกเบี้ยกำหนดเป็น 2 แบบคือ แบบกู้ชูกเฉินระยะเวลาส่งคืนภายใน 3 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ส่วนการกู้สามัญดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี กำหนดส่งคืนภายใน 1 ปี

- กองทุนหมู่บ้านคลองเย็นได้รับเงินมาดำเนินการเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2544 ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการกองทุนชุดแรกประกอบด้วย

นายเสวย	ศรีไยรา	ประisan
นายประเดช	ทายัง	รองประธาน
นายวันที	พันธุ์ศรี	เลขานุการ
นายนิรัตน์	กาล้อม	เหรัญญิก
นางดวงใจ	ดวงแก้ว	ประชาสัมพันธ์
และกรรมการกองทุนคนอื่นๆ อีก 10 คน		

มีการปล่อยกู้ครั้งแรกให้กับสมาชิก 60 คน เป็นกลุ่มที่กู้สามัญจำนวน 970,000 บาท และกู้ชูกเฉิน 27,000 บาท"

การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านของบ้านคลองเย็นที่ยกขึ้นเป็นตัวอย่างนี้มีสภาพเหมือนกับอีก 8 หมู่บ้านที่ไม่ได้นำรายละเอียดมากล่าว เพียงแต่อาจมีช่วงเวลาในการจัดตั้งหรือมีปัญหาปลีกย่อยเท่านั้นที่แตกต่างไป แต่ทุกหมู่บ้านก็ได้จัด

ตั้งกองทุนหมู่บ้านของตัวเองได้ในที่สุดซึ่งก่อตั้งกองทุนฯ พัฒนาการอำเภอจะมีบทบาทสูงในการทำความเข้าใจกับชาวบ้านโดยเฉพาะการซื้อขายและกระบวนการในการจัดตั้งกองทุน และการเตรียมการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนฯ ส่วนใหญ่แต่ละหมู่บ้านจะถือปฏิบัติตามระเบียบกองทุนฯ ที่กำหนดไว้เป็นหลัก สถานการณ์การเลือกตั้งกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ยกขึ้นในทั้ง 9 หมู่บ้าน โดยทั่วไปชาวบ้านมักจะใช้เงินทุนส่วนตัวส่วนใหญ่จะเลือกร่วมการโดยอาศัยฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือรู้จักสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน หรืออยู่ในเส้นทางอาชีพ

เดียวกัน ดังผลการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ปรากฏในบ้านโคงล่าม บ้านภา
เกวียน บ้านคลองเย็น บ้านทุ่งฝากปลา บ้านแลและบ้านตรอกตาชวด ส่วนบ้านขอนและ
บ้านแดงได้เลือกกลุ่มผู้นำที่ปกครองหมู่บ้านอยู่เป็นกรรมการกองทุน หมู่บ้านที่มีปัญหา
หลังการเลือกกรรมการกองทุนฯ คือบ้านแดงกับบ้านภูเกวียน ผู้ใหญ่บ้านแดงซึ่งเป็น
ประธานกองทุนฯ ถูกเปลี่ยนออกไป เมื่อชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีการจัดเลือกตั้งประธาน
ขึ้นใหม่ ส่วนบ้านภูเกวียนกลุ่มผู้นำหมู่บ้านอาศัยอำนาจในการปกครองที่มีอยู่ และระบบ
เครือญาติที่กระจายตัวอยู่ในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก รวมทั้งการอุปถัมภ์ประโยชน์แก่หมู่
พวงมาภารวนาน ทำให้กลุ่มตนได้รับการเลือกเป็นกรรมการกองทุนฯ ซึ่งกลุ่มที่ไม่ได้เป็น
เครือญาติ หรือไม่ได้เป็นพี่น้องกับกลุ่มผู้นำไม่ได้เข้าร่วมเป็นกรรมการ กองทุนหมู่บ้าน
ภูเกวียนจึงอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของกลุ่มผู้นำที่ปกครองหมู่บ้านอยู่ แต่เมื่อการ
ดำเนินงานล่วงเข้าปีที่ 2 กรรมการ 6 คนได้ลาออกและไม่มีโครงสร้างเข้าไปอีก กรรมการ
กองทุนหมู่บ้านภูเกวียนจึงเหลือเพียง 9 คนเท่านั้น ชาวบ้านสะท้อนถึงสภาพการบริหาร
กองทุนบ้านภูเกวียนว่า "...มีแต่พวกเพื่อนหันนั้น หมู่ญาติเพื่อนดูแลแยกจากนายประโยชน์ในหมู่
เพื่อน ร้องไปที่อำเภอหรือที่ได้ก่อคือเก่า บ่มไฟสนใจ..." ส่วนการเลือกกรรมการกองทุนที่บ้าน
ปากลั่วยกลับมีสถานการณ์ตรงกันข้าม เพราะปากลั่ยเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีผู้ใดสมัครใจมา
เป็นกรรมการ จึงต้องใช้วิธีให้ชาวบ้านส่งตัวแทนจากแต่ละคุ้มข้ามมาเป็นกรรมกรร่วมกัน
“กรรมการที่ได้มาไม่มีโครงสร้างชักคน เป็นการเสนอจากไทรบ้าน เป็นตัวแทนจากคุ้ม ๆ ลงทะเบียนราย รวมสิบห้าคนแล้วกรรมการไปเลือกตั้งเอง โครงเป็นเลขเป็นประธาน” โดยพื้นฐาน
แล้วชาวบ้านปากลั่ยมีความสามัคคีสูงและภูมิท่าเลที่ทำกินของบ้านก็มีความอุดม¹
สมบูรณ์ ความกระตือรือร้นต่อกองทุนหมู่บ้านจึงไม่สูงเหมือนบ้านอื่น ๆ ผู้เฒ่าของ หมู่
บ้านสะท้อนถึงจุดยืนที่ไม่ดีนั้นที่จะตั้งกองทุนหมู่บ้านว่า

“บ้านเราให้โอกาสกัน หนึ่งบ้านเป็นโอกาสให้ชีวิตขาดดิ่น ต้องใช้โอกาสให้ดี
ที่สุด เวลาตัดสินใจเป็นหนี้ต้องมั่นใจจริง ๆ ว่าชีวิตต้องดีขึ้น ถ้าหากคืนไม่
ทันก็อับอายขายหน้า พ่อคิดว่าบ้านเราไม่มีกองทุนหมู่บ้าน บ้านเราจะไม่
ได้ดีมั่งเหลว เพราะชีวิตไม่ได้เปล่ง คนที่ยิ่งก็อาจไม่ได้ดีขึ้น พ่อไม่คิดว่า
แบ่งเงินล้านกันผู้ละสามสี่พันคนหมดแบบบางบ้านคือความสำเร็จ เงิน
บ้านเราหาได่ง่าย หาบุญพาหาร Heidi ไปตลาดลุมพุกอยู่ทุกวัน คนบ้านเรารู้
อยู่แล้วว่าหนี้คืออะไร บ้านเราเคยมีกองทุนอื่นมาแล้ว” (ชาวบ้านปาก
ลั่ย)

นัยจากคำพูดของผู้เฒ่าบ้านปากลั่ยนี้แสดงถึงความเห็นของคนอื่น ๆ อีก
มากในหมู่บ้าน อันก็เป็นทัศนะกระแสหลักที่มีต่อกองทุนหมู่บ้านของชาวบ้านปากลั่ยซึ่ง

ได้เนยเมยต่อการกระดับของเจ้าหน้าที่จากชำนาญตลอดมา อย่างไรก็ได้ปัจจุบันกองทุนหมู่บ้านปักล้ายกได้ตั้งขึ้นโดยมีสมาชิก 58 คนแต่มีการกู้ยืมไม่มากนัก มีนายจันทร์ศรี แสงกล้าเป็นประธาน นายบุญกอง แสงกล้าเป็นเหรัญญิกฯ มาจนถึงปัจจุบัน สำหรับสถานการณ์การเลือกกรรมการกองทุนที่ต่างไปจากหมู่บ้านอื่นอีกแห่งหนึ่งคือบ้านครอบครัวชาวดหมู่บ้านนี้ใช้วิธีให้แต่ละกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน ส่งตัวแทนเข้ามาร่วมเป็นกรรมการกองทุนทำให้กรรมการกองทุนหมู่บ้านครอบครัวชาวด มีตัวแทนมาจากทุกสาขาอาชีพของหมู่บ้านตั้งแต่กลุ่มทำสวนปลากอบหรือ กิน วนปู ทำสวน จนถึงกลุ่มที่ค้าขายฯ นับเป็นการจัดการก่อตั้งกองทุนอิกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหลังจากที่ทุกหมู่บ้านมีการทำความเข้าใจพื้นฐาน มีการเลือกคณะกรรมการ และมีการจัดทำระบบบริหารกองทุนหมู่บ้านแล้ว แต่ละหมู่บ้านก็เริ่มกิจกรรมตามที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งช่วงเวลาการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านของ 9 หมู่บ้าน ได้จัดตั้งขึ้นตามความพร้อมของแต่ละหมู่บ้านดังนี้ คือ

บ้านป่ากล้วย	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	22 มิถุนายน พ.ศ. 2544
บ้านขนอน	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	24 มิถุนายน พ.ศ. 2544
บ้านเล	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	24 มิถุนายน พ.ศ. 2544
บ้านแดง	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	15 สิงหาคม พ.ศ. 2544
บ้านภูเกวียน	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	23 กรกฎาคม พ.ศ. 2545
บ้านโคลาล่าม	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	23 กรกฎาคม พ.ศ. 2544
บ้านคลองเย็น	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	18 สิงหาคม พ.ศ. 2544
บ้านตรวจสอบด้าชวด	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	30 มกราคม พ.ศ. 2545
บ้านทุ่งฝากปลา	วันจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	7 กรกฎาคม พ.ศ. 2544

การเลือกคณะกรรมการ
กองทุนหมุนบ้านผู้ให้เช่า¹
บ้านหรือผู้นำชุมชนจะ
ต้องเรียกประชุมหัวหน้า
ครัวเรือนให้เดือย่างน้อย²
3 ใน 4 ของจำนวนครัว
เรือนในหมู่บ้าน

หลังการจัดตั้งราชบุนนี่เดือนโดยเฉลี่ย แต่ละหมู่บ้านก็จะได้วัสดุทุนดำเนินกิจกรรมบ้านละหนึ่งล้านบาทเพื่อมาบริหารตามแผนที่วางไว้ กิจกรรมหลักก็คือการกระจายเงินกอง

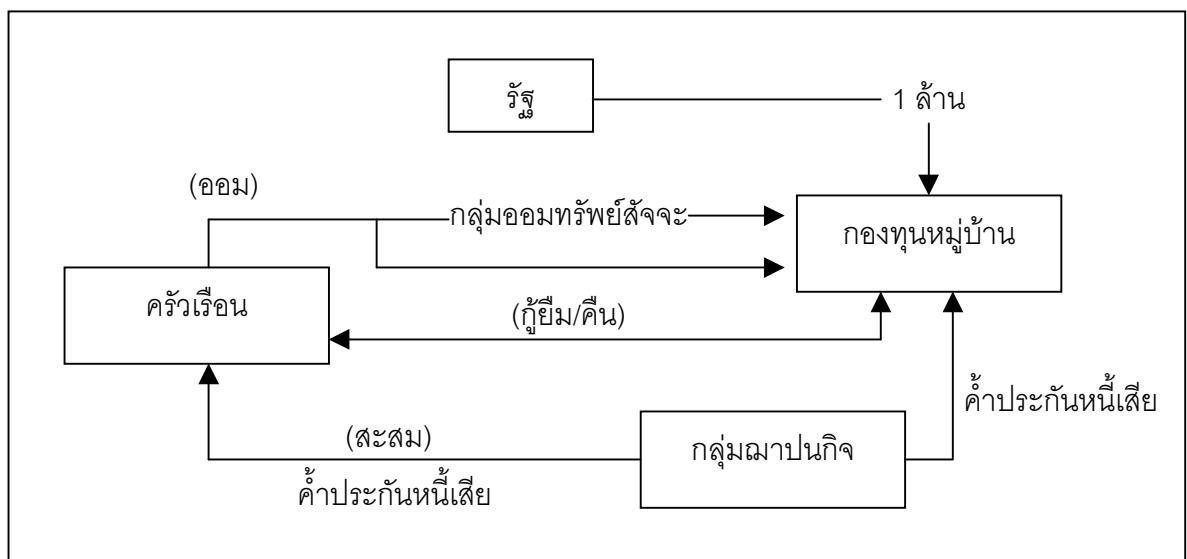
ทุนให้สมาชิกกู้ยืมตามกรอบข้อตกลงของหมู่บ้านที่กำหนดขึ้น ภายใต้ระเบียบที่กำหนดมา จากส่วนกลาง กล่าวคือในการกู้ยืมจะมีระยะเวลาการชำระเงินกู้คืนภายใน 1 ปี คิดอัตราดอกเบี้ยตามที่ระเบียบกองทุนฯ กลางกำหนดไว้คือไม่เกินร้อยละ 0.5 ต่อเดือน ในรายก ร่างระเบียบของบ้านปักล่วยได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้ที่ร้อยละ 1 ต่อเดือน ทำให้ขัดกับ ระเบียบกลางที่ตั้งไว้ จึงได้ทำการยกเลิกข้อกำหนดที่ร่างขึ้นโดยเปลี่ยนแปลงใหม่ให้เป็นไป ตามข้อบังคับที่ส่วนกลางได้ตั้งไว้

3.1.2 การจัดการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

โดยทั่วไปทั้ง 9 หมู่บ้าน มีประสบการณ์การบริหารกองทุนมาก่อนแล้ว จากบท เรียนของภาครัฐที่กรมพัฒนาชุมชนเคยจัดทำในรูปของกองทุนคอมทรัพย์สัจจะ หรือการ ดำเนินงานของมหาดไทยในรูปกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน(กขคจ.) หรือจากหลาย ๆ โครงการของกระทรวงเกษตรฯ หรือจากประสบการณ์ในกิจกรรมที่ทำกับธนาคารเพื่อการ เกษตรและสหกรณ์ และประสบการณ์ที่บ้างหมู่บ้านได้เคยทำงานร่วมกับองค์กรภาคเอก ชน เช่น บ้านแดง ได้เคยร่วมงานกับองค์กรเอกชนในรูปของการพัฒนาหมู่บ้านภายใต้การ สนับสนุนของกองทุนสิ่งแวดล้อม หรือบ้านคลองเย็นที่เคยมีประสบการณ์จากกองทุนฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าชุมชนขององค์การแพลนประเทศไทย ฯลฯ นับตั้งแต่ปี 2525 ที่รัฐฯ มีนโยบาย พัฒนาชนบทที่ปฏิบัติการตรงในระดับหมู่บ้านเป็นต้นมา กิจกรรมการพัฒนาหลักหลาย รูปแบบที่เกิดขึ้นในระดับหมู่บ้านได้สร้างประสบการณ์ทั้งด้านบวกและด้านลบให้กับชาว บ้านในหมู่บ้านมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนเงินล้านจึงไม่ใช่สถาบัน ลินเชือหรือกลไกทางสังคมที่แปลงประخلافสำหรับชาวบ้าน จากประสบการณ์ของหมู่ บ้านเช่นนี้ในเบื้องต้นน่าจะอนุมานได้พื้นฐานเช่นนี้ว่าสถานการณ์ในด้านลึกแล้วการจัด การบริหารกองทุนหมู่บ้านจะต้องอยู่รือก้าวน้ำใจซึ่งกันอยู่กับเงื่อนไขภายใต้ของสังคมหมู่ บ้านเป็นสำคัญ ตัวอย่างกรณีที่ผู้นำหมู่บ้านมือิทธิพลและแข็งแกร่งกว่าลูกบ้าน เช่น บ้านภู เกวียน ทิศทางของกองทุนหมู่บ้านก็จะถูกกำหนดและครอบงำโดยกลุ่มผู้นำ ซึ่งทำให้การ กระจายประโยชน์ไปตกอยู่กับสมาชิกเฉพาะกลุ่มเฉพาะตัว การบริหารจัดการกองทุนขาด ความโปร่งใส ไม่สามารถนำสู่การค้ายันหรือการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับราษฎร์ให้เข้ม แข็งตามที่กองทุนตั้งวัตถุประสงค์ไว้ หรือในกรณีหมู่บ้านปักล่วยที่ชาวบ้านมีความสามัคคี ภายในมีความเป็นตัวของตัวเองสูง แต่การก่อตั้งกองทุนช่วงแรกเกิดความขัดแย้งทาง ความคิดและการปฏิบัติกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ โดยเจ้าหน้าที่เข้าใจทิศทาง ความสำเร็จของกองทุนตามมิติความคิดแบบราชการที่เพียงให้มีการจัดตั้งกองทุนขึ้นให้ได้ ในหมู่บ้านและ มีการกู้-ยืม มีการใช้เงินล้านที่ส่วนกลางส่งมาให้ ขณะที่ชาวบ้านกลับมี

ความรอบคอบประมัคระวังกว่าเพราะตัวเองจะต้องเป็นผู้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งครอบคลุมคิดและแนวทางการปฏิบัติงานดังกล่าวได้สร้างความกดดันต่อชาวบ้านในเชิงจิตวิทยาทางการเมืองและสร้างทัศนคติที่ไม่ค่อยดีในการให้ความร่วมมือกับราชการ แต่ในที่สุดกองทุนฯ ก็จัดตั้งขึ้นได้หลังจากที่ได้จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นแล้ว เมื่อศึกษาแนวทางของกองทุนหมู่บ้านทั้ง 9 หมู่บ้านพบว่าการบริหารกองทุนของทั้ง 9 หมู่บ้านได้ยึดเอาเรื่องเบี้ยบหี่ กองทุนหมู่บ้านส่วนกลางกำหนดไว้มาใช้เป็นแนวทางการบริหาร โดยมีโครงสร้างการจัดการที่อาจล้าได้ว่าเกิดจากประสบการณ์ที่เคยได้สมพันธ์กับ กส. ซึ่งมีเด็กโครงสร้างพื้นฐานที่เหมือน ๆ กันในทั้ง 9 หมู่บ้าน ดังนี้

โครงสร้างการจัดการกองทุนหมู่บ้าน (ในแง่ของ การประกันความเสี่ยงของกองทุน)

ภายใต้โครงสร้างการจัดการกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกแต่ละคนหรือครัวเรือนจะโอนเงินผ่านกลุ่มออมทรัพย์สักจะหรือกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีชื่อต่างกันไปแต่มีกิจกรรมเหมือนกันคือการออมทรัพย์ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มพัฒนาอาชีพ ฯลฯ เมื่อมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะแบ่งปูกลุ่มที่มีการออมทรัพย์มาเป็นกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้รัฐสนับสนุนเงินหนึ่งล้านบาทมาให้เมื่อได้รับเงินแล้วก็จะปล่อยกู้แก่สมาชิกขณะเดียวกันแต่ละหมู่บ้านก็จะมีกลุ่มชาวบ้านที่มีกิจกรรมของตัวเองที่ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาก่อนหน้ากองทุนหมู่บ้าน การดำเนินงานของกลุ่มชาวบ้านจะมีการสะสมทุนและมีการเรียกเก็บเงินตามข้อตกลงเมื่อมีสมาชิกของกองทุนมาปันกิจเดียวกัน ซึ่งเงินที่ได้มาก็จะนำไปให้แก่ครอบครัวสมาชิกผู้เสียชีวิตแต่หากผู้เสียชีวิตมีหนี้สินอยู่กับกองทุนฯ เงินก็จะถูกหักไปชดใช้กองทุนฯ ก่อนแล้วนำส่วนที่เหลือคืนให้กับครอบครัวนั้นไป กองทุนมาปันกิจจะมีบทบาทเสมือนกองทุนค้ำประกันหนี้ของชาวบ้านไปโดยปริยาย ซึ่งโครงสร้างการจัดการบริหารองค์กรลักษณะนี้เป็นเหมือนกันหมด แต่รายละเอียดเฉพาะต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน

บ้านอาทิตย์ เช่น บ้านเลได้แยกกิจกรรมกองทุนต่าง ๆ ที่มีการถ่ายทอดแต่ละกองทุนออกจากกัน เป็นอิสระ ปัจจุบันบ้านเลจึงมีกองทุนอยู่ 3 กองทุน ในหมู่บ้าน คือ 1) กองทุนสัจจะออมทรัพย์ 2) กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) 3) กองทุนมาปานกิจ เป็นต้น ส่วนเรื่องระเบียบการถ่ายทอดแต่ละหมู่บ้านออกจากจะใช้ระเบียบกองทุนจากส่วนกลางเป็นฐานแล้ว หมู่บ้านต่าง ๆ ก็จะมีข้อกำหนดปล่อยต่างกันออกไป เช่น

➤ บ้านปากลิวย ได้กำหนดการถ่ายทอดเงินกองทุนหมู่บ้านเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) เงินกู้เพื่อพัฒนาอาชีพ ภูไดไม่เกินรายละ 50,000 บาท 2) เงินกู้เพื่อการสร้างงาน ภูไดไม่เกินรายละ 50,000 บาท และ 3) เงินกู้บรรเทาเหตุฉุกเฉิน ภูไดไม่เกินรายละ 10,000 บาท

➤ บ้านคลองเย็น บ้านโคงล่ำม บ้านภูเกวียน บ้านตรวจสอบตาชัวด แบ่งเงินออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กองทุนเงินกู้สามัญหรือกู้เพิ่มพัฒนาอาชีพ รายหนึ่งภูไดไม่เกิน 20,000 บาท สังคีนพร้อมดอกเบี้ย (ร้อยละ 6 ต่อปี) ภายใน 1 ปี สูงสุดไม่เกิน 50,000 บาท 2) กองทุนเงินกู้ฉุกเฉินหรือเงินกู้สัจจะ รายหนึ่งภูไดไม่เกิน 3,000 บาท และสังคีนพร้อมดอกเบี้ย (ร้อยละ 1-3 บาทต่อเดือน) ภายใน 3 เดือน

➤ บ้านแดงมีเงินกู้สามัญเพียงประเภทเดียว ทั้งนี้การขอภูเงินจากกองทุนมีกฎระเบียบทั่วไปที่เหมือนกันคือ 1) เป็นสมาชิกของกองทุนโดยถือหุ้นอย่างน้อย 1 หุ้น แต่ไม่เกิน 100 หุ้น และมีการฝากเงินสัจจะ 2) สมาชิกต้องเป็นคนที่มีสำเนาทะเบียนบ้านอยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 6 เดือนก่อนการจัดตั้งกองทุนหรือไม่น้อยกว่า 2 ปี 3) มีผู้ค้ำประกันเงินกู้อย่างน้อย 1-3 คน (1 คนค้ำได้ไม่เกิน 3 คน) 4) ผู้กู้ต้องเสนอโครงการใช้เงินมาจ้างคณะกรรมการกองทุนเพื่อพิจารณา 5) ผู้กู้ต้องมีบัญชีเงินฝากในสถาบันการเงินที่กรรมการกำหนด 6) เป็นผู้มีความอดทนเสียสละและเห็นแก่ประโยชน์ของกองทุนเป็นสำคัญ

๔ ๑ ๔

การดำเนินติดกรุณผ่านธนาคารริมหมู่บ้านคลองเย็นหมู่บ้านเดียวที่ดำเนินการผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ส่วนอีก 8 หมู่บ้านที่เหลือใช้ธนาคารออมสิน การถ่ายทอดที่สำรวจจากการอบรมในกองทุนริมรอบแรกใน 7 หมู่บ้านจากสมาชิก 693 คน พบว่าเงินกู้ถูกนำไปใช้กระจายอยู่ในกิจกรรมเศรษฐกิจต่าง ๆ ดังนี้คือ

- การปลูกสัตว์ ร้อยละ 49.93
- การค้าและบริการ ร้อยละ 22.94
- การเกษตรแปลงพืช ร้อยละ 13.72
- การประมง ร้อยละ 9.09
- หัตถกรรม ร้อยละ 2.74
- อื่น ๆ ร้อยละ 1.58

ในการถ่ายทอดจากกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มวงเงินที่มีการถ่ายทอดไปทำกิจกรรมเศรษฐกิจในระยะเวลาหนึ่งปีที่ใช้กันมากที่สุด คือ กลุ่มที่ใช้วงเงินระหว่าง 15,000 – 20,000 บาท/คน/ปี ในการกระจายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจจากการถ่ายทอดกองทุนหมู่บ้านพบว่าหมู่บ้านอีสาน

เป็นกลุ่มที่กู้ไปใช้ในกิจกรรมปศุสัตว์มากที่สุด รองลงมาเป็นการปลูกพืช ส่วนใหญ่เป็นพืชระยับสัน เช่น ผักและพืชไร่ เช่น อ้อย ส่วนการทำสวนจะอยู่ในหมู่บ้านภาคตะวันออกภาคใต้ สำหรับกิจกรรมด้านการค้าและบริการจะกระจุกตัวอยู่ในหมู่บ้านภาคตะวันออกมากที่สุด เช่นเดียวกับกิจกรรมด้านการประมง ส่วนกิจกรรมเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็จะกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละกิจกรรมมีสถานการณ์โดยสรุปดังนี้

บ้านละไม่เกิน 5 ราย ส่วนการเลี้ยงวัวควายกระจายอยู่มากในทุกหมู่บ้านฯ ที่กู้ไปทำกิจกรรมนี้กันอย่างหนาแน่นได้แก่บ้านแดงสูง ร้อยละ 89 บ้านโคกล่ามร้อยละ 79 บ้านคลองเย็นร้อยละ 70 และบ้านภูเกี้ยนร้อยละ 47

- กลุ่มกิจกรรมการค้าและบริการ กิจกรรมกลุ่มนี้ได้แก่ ร้านขายของชำ ร้านอาหาร หรือร้านขายผลผลิตที่แปรรูปจากชุมชน เช่น กะปี น้ำปลา ปลาแห้ง เป็นต้น แผงขายผลไม้ ร้านเสริมสวย ร้านตัดเสื้อ ค้าขายเร่แบบรถเข็น และขับรถรับจ้าง การกู้เงินไปทำกิจกรรมด้านนี้กระจุกตัวอยู่สูงใน 2 หมู่บ้านภาคตะวันออก คือ บ้านเหลือยลະ 38 และบ้านตรอกตาชวาด ร้อยละ 37 ส่วนในภาคอีสานมีอยู่บ้านเดียวที่สูงที่สุดคือ บ้านปักล่วยมีจำนวนร้อยละ 50 ส่วนหมู่บ้านอื่น ๆ ก็มีกระจายกันไปจำนวนมากที่ไม่สูงนัก

- กลุ่มกิจกรรมการเกษตรปลูกพืชนอกจากจะมีการปลูกพืชผักระยับสันตามฤดูกาลแล้วยังมี การทำไวอ้อย ไว้มัน และการทำสวนผลไม้ ได้แก่ สวนมะม่วง เงาะ ลองกอง ทุเรียน มังคุด สวนยาง สะตอ และสวนผสม การกู้ยืมในกิจกรรมนี้กระจายตัวอยู่ทั่วไป แต่ที่เด่นชัดที่สุดอยู่ที่บ้านเหลือยลະ 38 ซึ่งส่วนใหญ่สมาชิกกู้ไปทำสวนผลไม้ นอกนั้นก็ประกอบอยู่ที่บ้านภูเกี้ยนร้อยละ 22 สมาชิกกู้ไปปลูกผัก และทำไว่างส่วน บ้านคลองเย็นร้อยละ 12 ในกิจกรรมเดียวกับบ้านภูเกี้ยน และอีกกลุ่มหนึ่งที่มีจำนวนมากอยู่ที่บ้านทุ่งฝากปลา (ซึ่งไม่ได้แสดงจำนวนที่ชัดเจนไว้)

- กลุ่มกิจกรรมการประเมิน ได้แก่กิจกรรมประเภทการจับกุ้ง หอย ปู ปลา เงินกู้ ส่วนใหญ่สมาชิกจะนำไปใช้ในการซื้ออุปกรณ์และสร้างเครื่องมือประเมินประเภทแทะ อวน ตอบ ซ้อมเรือ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ใน การประเมิน เช่น น้ำมัน ของใช้เบ็ดเตล็ดฯ การกู้ทำกิจกรรมประเมินที่เด่นชัดอยู่ที่บ้านตรวจสอบตามครัวร้อยละ 44 บ้านแลและบ้านภูเก็ตวันร้อยละ 8 เท่ากัน นอกนั้นมีจำนวนมาก กระจายอยู่ในหมู่บ้านอื่น ๆ ประมาณทั่วไป

- กลุ่มกิจกรรมหัตถกรรมประเภท ของกิจกรรมนี้มี ทอผ้า จักสาน ทำดอกไม้ ประดิษฐ์ และทำริบบิ้น กระจายตัวอยู่ใน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านภูเก็ตวันร้อยละ 9 บ้าน คลองเย็นร้อยละ 8 และบ้านตรวจสอบตามครัวร้อยละ 2 ที่บ้านคลองเย็นมีกิจกรรมการตีมีดที่ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่บ้านโดยอาศัยเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน

- กิจกรรมอื่น ๆ มีอยู่ 2 อย่างคือ การลงทุนในธุรกิจรถไถมี 1 ราย และทำเหล้าสาโท 1 ราย ทั้งสองกิจกรรมนี้ประกอบอยู่ในบ้านปากคล้าย สถานสถานการณ์ในหมู่บ้านที่ฝากรากกับบ้านขอน กิจกรรมจากการกู้เงินก็จะมีการกระจายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจต่าง ๆ เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอัตราเฉลี่ยที่ใกล้เคียงกัน แต่บ้านที่ฝากรากจะเน้นเรื่องการทำสวน สวนบ้านขอนจะคล้ายกับบ้านภูเก็ตวันร้อยละ 2 หมู่บ้านนี้ไม่ได้ระบุตัวเลขที่ชัดเจนในการกระจายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจที่เกิดจากการกู้เงินกองทุน

หากจะพิจารณาการกระจายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจเฉพาะเจาะจงในแต่ละหมู่บ้านจะเห็นภาพที่คละเคล้ากันไปโดยแต่ละหมู่บ้านจะมีกิจกรรมหลักที่สมาชิกสนใจกัน เช่น เงินไปลงทุนหรือไปเสริมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง สถานกิจกรรมอื่น ๆ ก็จะมีจำนวนไม่มาก ดังสถานการณ์ตัวอย่างใน 4 หมู่บ้านคือ

➤ บ้านภูเก็ตวันร้อยละ 101 ราย มีผู้กู้เงินกองทุน 64 ราย เงินกู้ร้อยละ เวลา 1 ปีมีการกู้เฉลี่ยรายละ 20,000 บาท สมาชิกได้นำเงินที่กู้กระจายไปทำกิจกรรมด้านปศุสัตว์ 47% เกษตรกรรมปลูกผักและพืชไร่ 22% การค้า 14% ประเมิน 5% หัตถกรรมทอผ้า 9% ส่วนที่เหลือนำไปใช้จ่ายในครัวเรือน ในรอบการชำระเงินคืนรอบแรกหมู่บ้านได้ประสบปัญหาน้ำท่วมรุนแรงในช่วงปีที่กู้ กิจกรรมเศรษฐกิจได้รับความเสียหาย ครัวเรือนสมาชิกที่กู้ไปส่วนมากไม่สามารถหาเงินมาใช้คืนกองทุนได้ ทางคณะกรรมการกองทุนจึงมีมติให้ชำระคืนเท่าที่สามารถจะคืนได้ พร้อมด้อมเบี้ยก่อนครบกำหนด และโอนเงินกู้ค้างชำระมาเป็นเงินกู้ใหม่ในรอบการกู้ต่อไป คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านคนสำคัญประกอบด้วย นายทองพจน์ ดอคำ เป็นประธานนายก นายกุหลาบ อุทธา เป็นรองประธาน นาง

สายฝน พูลอ่อน เป็นเลขานุการศรีอุลย์ จำกัด เป็นหัวหน้ากลุ่มและกรรมการคนที่ ๑ อีก ๑ คน

➤ บ้านคลองเย็น มีสมาชิกทั้งสิ้น 102 ราย สมาชิกกู้เงินกองทุนทั้งสิ้น 60 ราย โดยส่วนใหญ่ใช้เพื่อลดทุนในการทำปศุสัตว์ คือการเลี้ยงวัว เลี้ยงกระบือ คิดเป็น 70% เพื่อการเกษตร เช่น ปลูกผัก ทำไส้ 12% ทำประมง 3% เพื่อการค้าขายและบริการ 7% และอื่น ๆ เช่น ทองคำ 8% โดยเป็นภารกิจไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่เขียนไว้ในการยื้อนอกจากต่อกรรมการฯ เพียง 30% หรือประมาณ 15-18 คนเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากมีผู้กู้ (9 ราย) เห็นว่า การเขียนโครงการซื้อโคหรือกระเบื้องไม่ยุ่งยากเมื่อเทียบกับการเขียนเพื่อทำโครงการทางการเกษตรหรือทองคำและได้เงินมากกว่าจะจึงได้เขียนนอกกู้เพื่อการตั้งกล่าวทั้งที่นำเงินมาทำการเกษตร และส่วนหนึ่งไปหมุนเวียนทองคำ บางส่วนที่ยากจนนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน หรือสมบทบุญเป็นค่าเดินทางไปทำงานต่างประเทศ อย่างไรก็ตามทุกคนสามารถหาเงินมาคืนได้ตามกำหนด (เงินที่นำมาคืนส่วนใหญ่ได้มาจากภารทองคำของแม่บ้าน กลุ่มทองคำบ้านคลองเย็นมีพัฒนาการมามากมีความเข้มแข็งและสามารถทำเงินให้กับครัวเรือนได้สูงและต่อเนื่องด้วย)

➤ บ้านแล มีสมาชิกทั้งสิ้น 136 ราย แยกเป็นสมาชิกกองทุนคอมทรัพย์ 86 ราย กองทุนหมู่บ้าน 50 ราย โดยการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านสามารถปล่อยกู้หมุดกองทุนภายในเดือนพฤษภาคม 2545 โดยแบ่งให้สมาชิกผู้มีความประสงค์จะกู้เงิน กู้สามัญระยะเวลา 1 ปี รายละ 20,000 บาทเท่ากันเป็นภารกิจเพื่อการค้าขายและบริการคิดเป็น 38% กู้เพื่อการเกษตร 38% กู้เพื่อทำปศุสัตว์ (เลี้ยงโค สุกร เป็ด) 16% และกู้เพื่อทำการประมง 8% จากการติดตามดูกิจกรรมที่กู้ไปพบว่าสมาชิกผู้กู้นำไปใช้ตามโครงการที่เสนอมาเกือบทั้งหมดมีเพียงบางรายเท่านั้นที่มีความจำเป็นในการใช้จ่ายในครัวเรือน กิจกรรมที่ทำจึงเป็นไปตามที่สมาชิกได้ระบุไว้ในการยื้อกู้กับกรรมการของกองทุนของหมู่บ้าน

สำหรับอีกกรณีหนึ่งคือสถานการณ์กองทุนของบ้านปากล้อที่ทางราชการมีความกังวลเนื่องจากสมาชิกกองทุน

ตารางสรุปการกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านปักลัวย⁶

วันที่กู้	ชื่อผู้กู้	จำนวน เงินกู้ (บาท)	กิจกรรมที่ขอกู้
14 ตุลาคม 2544	1) นายจันทร์ครี ส. 2) นายเด่น ส. 3) นายมี ส. 4) นายภาณุมาศ ก.	50,000 40,000 20,000 50,000	ค้าขาย ธุรกิจขายเสื้อผ้า ค้าขาย เลี้ยงไก่เนื้อ
3 พฤศจิกายน 2544	1) นายสมดี ส. 2) นายฉันท์ ส. 3) นางปัญจพร ส.	40,000 20,000 30,000	กิจกรรม其它 ขยายพันธุ์กระเบื้อง ร้านเสริมสวย
20 มีนาคม 2545	นายแสง ข.	50,000	ซื้อ-ขายวัว
28 มีนาคม 2545	นายนิยม จ.	20,000	ซื้อ-ขายวัว
31 มีนาคม 2545	นายบุญกอง ส.	50,000	ธุรกิจสร้างบ้าน
1 พฤษภาคม 2545	1) นางสวี ส. 2) นายพา จ.	30,000 10,000	ค้าขาย -
16 พฤษภาคม 2545	นายมี ส. (คืนเงินกู้เก่า 20,700 และขอกู้ใหม่)	50,000	ค้าขาย
5 มิถุนายน 2545	นายสมปอง ส.	20,000	ซื้อสัมภาระทัวร์พย
2 ตุลาคม 2545	1) นายทองใบ ต. 2) นายวิชูรย์ ต. 3) นายไพบูลย์ ส. 4) นางสมาน ศ.	50,000 20,000 20,000 20,000	ค้าขาย-บริการ ขยายพันธุ์กระเบื้อง ขยายพันธุ์กระเบื้อง ค้าขาย

วงเงินที่ปล่อยกู้ในรอบปีรวมทั้งหมด 590,000 บาท โดยมีสมาชิก 1 คน กู้รอบ 2 เนื่องจากได้นำเงินกู้รอบแรกมาส่งก่อนกำหนดพร้อมดอกเบี้ย 20,700 บาท และขอกู้ในรอบ 2 วงเงิน 50,000 บาท ประธานกองทุนหมู่บ้านปักลัวย (ผู้ซึ่งชาวบ้านได้ขอให้มาเป็นประธาน) ได้กล่าวถึงสถานการณ์กองทุนหมู่บ้านปักลัวยว่า

⁶ ที่มา ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้านปักลัวยครั้งที่ 1/2544 ถึงครั้งที่ 6/2544 และครั้งที่ 1/2545 ถึงครั้งที่ 7/2545

“...ก่องทุนหมู่บ้านเรามีคุณภูน้อย จนหัวหน้าส่วนทางจังหวัดมาติดตาม
ว่า เพราะอะไรถึงปล่อยภูน้อยได้น้อย ก็ปรากฏว่ากรรมการไม่ได้เกิดกันชาว
บ้าน แล้วชาวบ้านก็เข้าใจดีแต่เข้าไม่มีความจำเป็น ที่ล่าช้าครั้งแรก
เพราจะเปลี่ยนข้อมัคคบทำไว้ต่างจากเพื่อน ที่แรกเสียดอก 12 บาทต่อ
ปี เข้าให้แก้เป็น 6 บาท เราก็คาดตาม ระเบียบส่วนกลางก่องทุน
บ้านปักกลัวยนี้ตั้งมาครบปีทุกเดือนปล่อยภูน้อยทุกเดือนรับสมาชิกทุกเดือน
เพราเราไม่เงินอยู่สามารถปล่อยภูน้อยได้ทุกเดือน ทางจังหวัดเลยเข้ามาแนะนำ
นำให้ขยายให้องค์กรอื่น ๆ ในหมู่บ้านภูน้อย ก็เป็นแนวทางที่ดีมากเลย
เปิดโอกาสให้ หจก. สาโทปักกลัว ภูนอย.... ตามที่มีมาไม่เคยตัดยอด
เงินภูนอยเพราเห็นว่าตรงกับความสามารถของคนภูนอย' เลยให้เขากู้ ถ้ามี
คนค้าก็ให้ยืมได้ แบบใดที่เราคิดว่าเราสามารถหนี้ได้ด้วยเราก็เอา
ตามนั้น เป็นความต่างของก่องทุนเรา ครั้งแรกคนภูนอยแค่เจ็บราย เลยมี
ความคิดว่าต้องเปิดให้ภูนอยทุกเดือนตึกกว่าให้นอนอยู่ในธนาคาร ความจำ
เป็นต้องภูนอยน้อย ใครที่ผิดมันก็ไม่มี เราไม่ได้ขอหนึ่งล้าน แต่ว่าสูบาก
ให้หมู่บ้านละล้าน บ้านเราเป็นผู้ด้ำเนินการเราเลยต้องทำให้มันครอบ วิธี
นี้ดีที่สุดสำหรับบ้านเรา”

ในระหว่างการดำเนินการของทุนของหมู่บ้านปักกลัวทางอำเภอได้ออกมากระตุ้นการใช้
เงินภูนอยและนำอาชีพการเลี้ยงหมูป่าขาย และให้ชาวบ้านไปดูงานที่บ้านปลาอ้อซึ่งมีห้อง
การเลี้ยงหมูป่า และปลูกมะม่วง แต่ไม่ประสบผลแต่อย่างใด สถานการณ์ในกรณีบ้านป่า
กลัวยนี้สะท้อนให้เห็นว่าการขาดทุนฐานความเข้าใจถึงจิตวิญญาณของเศรษฐกิจครัวเรือน
และการไม่ศึกษาไม่รู้จักภูมิทำเลในการทำมาหากินที่เป็นพื้นฐานของชาวบ้านปักกลัว
หรือการใช้วิธีการแบบสั่งการหัวนล้อมไม่ได้ทำให้อะไรดีขึ้น ตรงกันข้ามกลับส่งผลให้ไม่ได้
รับความร่วมมือเท่าที่ควร การพยายามปรับทิศทางแนวทางของกิจกรรม เศรษฐกิจโดยการ
ใช้มิติทางการปกครองแก่บัญชาจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำอย่างระมัดระวังยิ่ง และต้องมีพื้น
ฐานความเข้าใจสังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านอย่างดีเพราผู้กระตุ้นมีสภาพเป็น “คนภายใน”
ของสังคมเศรษฐกิจแบบของชาวบ้าน ขณะที่ชาวบ้านเป็น “คนนอก” ที่เป็นผู้ปฏิบัติ
และต้องรับผลโดยตรงจากเส้นทางที่ตัวเองเลือก ในกรณีนี้ หากศึกษาพื้นฐานของชาวบ้าน
ปักกลัวจะพบว่าภูมิทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านได้ช่วยให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเคลื่อนไหว
อย่างเป็นธรรมชาติและมีความลงตัวตามสภาพของตัวเองอยู่แล้ว อย่างไรก็ได้กรณีของบ้าน
ปักกลัวนี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับชาวบ้านที่มีต่อกันกิจกรรม
กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งอาจมีอีกหลายหมู่บ้านที่มีสถานการณ์ที่คล้าย ๆ กัน ส่วนสภาพความ

เคลื่อนไหวทั่ว ๆ ไปของกิจกรรมกองทุนที่ดำเนินอยู่ในหมู่บ้านที่เหลือ ต่างก็มีแนวทางในการปรับตัวตามวิธีการของตัวเองเพื่อเชื่อมประสานระหว่างผลประโยชน์ของหมู่บ้านกับความต้องการของรัฐ โดยต้องอาศัยช่วงเวลาในการศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อไปอีกระยะเวลาก่อน แต่โดยรวมแล้วการดำเนินกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านจะขึ้นอยู่กับปัจจัยภายใน (internal factor)⁷ เป็นสำคัญ องค์ประกอบของปัจจัยภายนอกจะสร้างผลกระทบได้เพียงระดับหนึ่งที่ไม่มีอิทธิพลมากไปกว่าปัจจัยภายในหมู่บ้านเอง เพราะสืบถึงภาพความคงทนของครัวเรือนที่อยู่รอดมาได้ตลอดเวลาที่ผ่านมาของเศรษฐกิจครัวเรือนเกิดขึ้นจากศักยภาพ ความสามารถในการปรับตัวและการยึดหยุ่นตัวเองต่อสถานการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ได้ชี้มั่นคงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตและจิตวิญญาณตามโครงสร้างวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านมายาวนาน ทั้งหมดที่กล่าวมาคือสถานการณ์โดยรวมของการดำเนินกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านใน 9 หมู่บ้าน

3.2 จิตสำนึกและพฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนกับกองทุนหมู่บ้าน

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจพื้นฐานความเคลื่อนไหวของสังคมเศรษฐกิจในหมู่บ้านพบว่าเศรษฐกิจครัวเรือนมีลักษณะเฉพาะตัว มีสถานะเป็นเหมือนองค์กรการผลิตเป็นผู้ประสบภัยจัดการผู้กระทำการทางเศรษฐกิจภายในองค์กรของตัวเอง ซึ่งหมายถึงการเป็นผู้ตัดสินใจในการกระจายทรัพยากร เทคโนโลยีและกรมสิทธิภัยในองค์กรฯ ซึ่งองค์กรในรูปครัวเรือนนี้จะเคลื่อนไหวปรับตัวเพื่อการอยู่รอดตลอดเวลา แต่ละครัวเรือนจะทำการผลิตในกิจกรรมหลักควบคู่ไปกับการปรับสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้น ๆ ในพื้นที่ทำมาหากินของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรเพื่อการบริโภคของครอบครัว รวมทั้งบางครัวเรือนจะมีกิจกรรมเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับระบบตลาดด้วย กิจกรรมทั้งหมดจะประสบผลลัพธ์ที่ได้ก็เป็นเพราะแต่ละครัวเรือนสามารถลดความเสี่ยงของกิจกรรมต่าง ๆ ในทางปฏิบัติให้เด็กมากที่สุดในช่วงเวลาที่เลือกกระทำ เช่นในการคำวัด- Crowley ก็ต้องมีประสบการณ์จัดเลือกวัวที่มีคุณสมบัติไม่ใช้ซื้อมาแบบสุมเตี้ยง เมื่อนำมาเลี้ยงก็ต้องรู้จักสถานที่และกระบวนการเลี้ยงจนเมื่อนำไปขายก็รู้จักตลาดและช่วงเวลาที่สามารถทำราคาได้ไม่ใช่ดำเนินกิจกรรมตามเพื่อนอาศัยการสูญเสียลงตลอดเวลาซึ่งทำให้เกิดความล้มเหลวขึ้นในที่สุด ฯลฯ ความเคลื่อนไหวของกิจกรรมเศรษฐกิจเหล่านี้ชาวบ้านได้อาศัยพื้นฐานจากศักยภาพของตนเองในรูปของการกระจายแรงงานและทุนมนุษย์ควบคู่ไปกับทุนรวมชาติ และทุนทาง

⁷ ปัจจัยภัยใน (internal factor) ในที่นี้ประกอบด้วย สภาพทางสังคม ของหมู่บ้านความเข้าใจ ความร่วมมือกันในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์และการจัดการทางสังคม รวมทั้งมิติทางเศรษฐกิจในเรื่องของความเข้มแข็งของครัวเรือน การปรับตัวกับโลกแวดล้อม ซึ่งครอบครัวมีสภาพเป็นเสมือนองค์กรการผลิต

สังคม รวมถึงทุนเงินตราด้วย ภาพรวมของความเคลื่อนไหวที่เป็นจริง เช่นนี้การศึกษาในเรื่องจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้คนในเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีต่อ กองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นประเด็นสำคัญในการที่จะนำมาช่วยบูรณาจัดความเหมาะสมสมสอดคล้องและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการ เพราะการรักษาเงินของกองทุนหมู่บ้านเกิดมาจากการต้องการในการผลิต การบริโภค และการรับผิดชอบในตัวเองของชาวบ้านที่มีฐานะเป็นผู้ปฏิบัติการทางเศรษฐกิจการศึกษาจิตสำนึกและพฤติกรรมที่มีต่อ กองทุนหมู่บ้านที่เคลื่อนไหวอยู่ในที่นี่พบว่า มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยอาศัยทุนในรูปสินเชื้อจากกองทุนหมู่บ้านที่มีกลุ่มพุทธิกรรมที่แตกต่างกันแบบได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

- 3.2.1 กลุ่มที่มีพุทธิกรรมในฐานะผู้กระทำการเงิน
- 3.2.2 กลุ่มที่มีพุทธิกรรมต่อ กองทุนในความหมายเชิงสัญลักษณ์
- 3.2.3 กลุ่มที่มีพุทธิกรรมที่ปฏิเสธกองทุน หรือสถาบันสินเชื้อ

3.2.1 กลุ่มที่มีพุทธิกรรมในฐานะผู้กระทำการทางการเงิน

หากจะสรุปในเส้นทางความเคลื่อนไหวของกิจกรรมเศรษฐกิจครัวเรือนในวิถีชีวิต ชาวบ้านที่ปรากฏให้เห็น จะพบทิศทางการเคลื่อนตัวดังกล่าวโดยสรุปอยู่ 3 แบบคือ ทิศทางแบบแรก จะเป็นกลุ่มที่กำหนดเส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งพาตัวเองอย่างเข้มข้น ซึ่งได้ใช้วิธีกระจายแรงงานสามารถมีอาชีพในครัวเรือนทำการผลิตคู่ไปกับการเก็บเกี่ยวผลิตผลจากธรรมชาติในพื้นที่ที่กำกินเพื่อการบริโภคของครอบครัว อาศัยการจัดปรับตัวเองตามเงื่อนไขของระบบชุมชนชาติตามเส้นทางตามที่เคยกระทำมาแต่อดีต ครัวเรือนที่กำหนดเส้นทาง เช่นนี้มีจำนวนลดลงตลอดเวลา แม้จะเคยชินกับสภาพแบบเดิมมานาน เพราะสังคมได้ปรับเปลี่ยนและมีพัฒนาการตลอดเวลา ส่งผลให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป โครงสร้างของประชากรมีการขยายตัวในทิศทางแบบใหม่ การถือครองกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ทางกฎหมายมีผลบังคับใช้เด่นชัดขึ้น ขณะเดียวกันสังคมหมู่บ้านก็ได้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่ต่างไปจากวัฒนธรรมของตัวเองเข้มข้นมากขึ้น สถานการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไปทำให้ปริมาณของครัวเรือนในกลุ่มนี้ลดลงเป็นลำดับ แม้ว่าเมื่อครอบครัวเกิดวิกฤตมีความต้องการทางวัตถุหรือเงินตรา ครัวเรือนเหล่านี้สามารถอยู่รอดมาได้โดยอาศัยการเกาะกลุ่มกันทางสังคมที่มีรากเหง้าจากโศกตรตะกูลการสืบสายเลือด หรือผีเชื้อเดียวกัน หรือการพึ่งพาสถาบันทางสังคมรูปแบบ ที่มีอยู่ก็ตาม แต่ปัจจุบันการเอาตัวรอดตามแนวคิดในเส้นทางเศรษฐกิจที่มุ่งปิดล้อมตัวเองนี้กำลังจะกลายเป็นเพียงภาพในอดีตที่ไม่มีอยู่ในโลกของความเป็นจริงอีกต่อไป ทิศทางแบบที่สอง เป็นกลุ่มที่มีเส้นทางความคิดเศรษฐกิจที่พยายามปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดตามสภาพของความเป็นจริงที่แทบจะอยู่ด้วย

การผลสมผลสานกิจกรรมเศรษฐกิจระหว่างการเก็บเกี่ยวจากชุมชนชาติ การผลิตตามประเพณีเศรษฐกิจกับการสร้างกิจกรรมที่จะพัฒนาเข้าสู่ระบบตลาดเพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัวโดยอาศัยการเกษตรทั่วไป และการสร้างประสบการณ์ให้กับตัวเองในกิจกรรมต่าง ๆ ตามช่วงเวลาและโอกาสที่เอื้ออำนวย ทิศทางแบบที่สาม เป็นกลุ่มที่พัฒนาขึ้นจากกลุ่มที่สอง ซึ่งยังมีจำนวนไม่มากนักแต่สามารถสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและพัฒนา กิจกรรมของตัวเองแตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ ซึ่งความแตกต่างของคนกลุ่มนี้เกิดจากจิตวิญญาณที่หล่อหลอมในเส้นทางอาชีพที่ค่อย ๆ ประสบความสำเร็จมาเป็นลำดับ เส้นทางอาชีพของคนกลุ่มนี้ไม่ได้หวังพึงพาชุมชนเมื่อตนบ้านทัว ๆ ไป แต่ได้อาศัย ความคิดและความชำนาญการที่พัฒนาขึ้นมาจากการประสบการณ์เฉพาะในกิจกรรม เศรษฐกิจของตัวและกลไกทางสังคมมาหนุนช่วย ให้สามารถประสบผลสำเร็จในเส้นทาง วัฒนธรรมการซื้อขายในระบบตลาดและสร้างหลักประกันในการเลี้ยงดูครอบครัว จิต สำนึกหรือพฤติกรรมเช่นนี้ ได้เคยผ่านประสบการณ์ในรูปของสินเชื่อและประสบความ สำเร็จจากการใช้เครดิตในกิจกรรมของตัวเองมาแล้ว จึงมีความชำนาญ และรู้วิธีการในการ จัดการทางด้านการเงินอย่างดี ทำให้มีพฤติกรรมการใช้สินเชื่อในลักษณะของ “ผู้กระทำ” โดยเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมในฐานะผู้กระทำการเงินเมื่อสัมพันธ์กับกองทุนหมู่บ้าน คน กลุ่มนี้สามารถนำเงินมาหมุนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างไร้ความเสี่ยงและมีความ สามารถสูงในการชำระคืน การศึกษาพบว่าการอ่อนรอดทางเศรษฐกิจและการประสบ สัมฤทธิ์ผลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบตลาดของเศรษฐกิจครัวเรือน สามารถจะเกิดขึ้นจากเงื่อนไข 2 ประการ คือ 1) จากการซ่วยเหลือผ่านความสัมพันธ์ใน สถาบันทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ และ 2) จากความเป็นมืออาชีพของตนเอง ซึ่งคนใน กลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ลึกซึ้งในกิจกรรมที่ตัวเองกำลังกระทำการอยู่ เช่นกรณีการกู้ยืม เงินกองทุนไปดำเนินกิจกรรมซื้อขายวัวคaway จะพบว่ามีสมาชิกที่กู้ยืมไปทำการกิจกรรมนี้อยู่ 2 พวก กล่าวคือ พวกหนึ่งไม่ได้มีประสบการณ์มาก่อน แต่ได้กู้ตามเพื่อนหรือญาติทดลอง ลงทุนในกิจการนี้ดู ในเส้นทางนี้อีกพวกหนึ่งเป็นพวkmืออาชีพที่มีประสบการณ์มา ya นานผ่านการเรียนรู้ การปฏิบัติร่วมกับคนรุ่นก่อนของครอบครัวมานาน เช่น กลุ่มน้ำยี้อย ในบ้านเดง กลุ่มพ่อค้าวัวบ้านคลองเย็นหรือบ้านป่ากล้วยฯ ทำให้เงินกู้ที่นำมาใช้ในกิจการ วัวคawayของกลุ่มหลังนี้เป็นไปโดยที่ไม่มีความเสี่ยงเลย สามารถควบคุมสถานการณ์ทั้งหมด ได้จากทักษะความชำนาญการของตนเอง

“ ...การประกันความเสี่ยง เราดูความเรามีดูแต่ข้างนอกนะ เรายังต้องอ่านไปถึงว่าความตัวนั้นได้เนื้อก็ต้องมีน้ำ ใจจะซื้อได้ แต่ขาดน้ำมันก็ขาดทุนอยู่ เราก็อ่านงานมัน อ่านความหมายมัน อ่านไปໄกไปได้กู ”

แบบนั้นก็มี แต่ว่ามันแพงวัวไก่ส่วนเป็นตัวหนึ่งตากตัวละ 16,000, 17,000 ตากตัวละ 20,000 กว่าก็มี ประกันเราก็มั่นใจเรานี้แหละ ตาเราดู ตัวนี้ พอกขายออกได้เล่มอยู่ดี ตัวละ 400, 500 เหลือค่ารถเราแล้ว ก็ลงไปกรุงเทพฯได้ค่ารถ เงินเราแยกอยู่บ้านชนไปขึ้นมาไปถึงชลบุรีคิดดูแล้วค่ารถตัวละ 500 พวกล้วนที่ขายไปขายให้เข้าทางโน้นคนบางคนก็รู้คนบางคนก็ไม่รู้ คน บางคนต้มตุ๋นไปแล้วก็แล้ว เวลาดูก็ดูเร้ารู้จักอยู่นะเวลาดูได้ Crowley ขายหัก เวลาอ่านขายบ่ออยอยู่แล้ว (เป็นประจำ) เวลาเอกสารไปขายเนื้อ กับขายให้คนเดี่ยง ถ้าขายให้คนเดี่ยงเราก็ขอ Crowley รุ่นเล็ก ” (ชาวบ้านป่ากลั่วย)

“ ...วัว Crowley ที่เราเลี้ยงนี่มีทัพ(ผุ่ง)ใหญ่อยู่สี่ตัวทัพ ทัพนึงก็กว่าสี่สิบ ตัวพุ่นแหลม เย้าสีต่อนขึ้นภูไปเลี้ยงที่โน่น พอนอนดู ก็อาจลงมาเลี้ยงตามหุ่ง เข้าเข็ดจังซึ่งมาแต่พ่อแต่แม่ ลูกจักเหมิดว่า จังตัวได้ลักษณะดี Crowley ตัวใดมีลักษณะดี การซื้อขายก็ไปกับหมู่พวกร่วมกัน ได้ของได้เงินก็กลับมาทุกเที่ยว เอามาเลี้ยงดูครอบครัวแล้วก็ลงทุนทำหมุนกันไปตลอด ... ” (ชาวบ้านแดง)

ภายใต้ประสบการณ์ที่ต่างกันในการดำเนินกิจกรรมเดียวกันของสมาชิกที่อาศัยเครดิตจากกองทุนหมู่บ้านกลุ่มที่อยู่บ่นเงื่อนไขของความเป็นมืออาชีพจะประสบความสำเร็จได้ไม่ยาก ขณะที่สมาชิกอีกจำนวนมากในกิจกรรมเดียวกันนี้กลับล้มเหลวอย่างเป็นผู้ถูกกระทำไปแทนที่จะเป็นฝ่ายกระทำการบุญเดียว จนกระทั่งทางเศรษฐกิจในตัวของเรียนรู้ผ่านการตลาดเวลาและประสบการณ์ทางปฏิบัติที่ยาวนาน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้แบบนี้เป็นสาระสำคัญที่มีจำเป็นอย่างมากที่ต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เพื่อจะพัฒนาตัวเอง ทั้งทางทักษะและจิตวิญญาณก่อนที่จะก้าวเดินเข้าสู่เส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจที่ต้องอาศัยทุนในรูปสินเชื่อ เช่นนี้ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย

“...น้ำยีมมาซื้อบ้มน้ำ บ้มรอกเสนอโครงการปรับปรุงสวน ภูมิวดเงิน 20,000 เกษามาซื้อหั่งบ้มหั่ง เป็นปัชช้อ ใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ที่揆มาซื้อจริง ๆ มันซื้อเทิ่ม 20,000 หว่าแต่ไว้ได้ใช้ เงินนี้ (เงินล้าน) เป็นตัวหลัก ก็คงไปหาเงินตัวอื่นมาเสริมເອງเงินในครอบครัวเราแหละ.... ไม่มีเงินคืนไม่มีเงินคืน แต่ว่าสวนเงาะมันจำเป็นต้องใช้น้ำ ภูมิวดเงินมันทำให้เราสะดวก หว่าแหล่งดอกให้ร่วมน้ำก็ถูก ถ้ามีเงินล้านมันก็ต้องหาเงินอื่นแล้ว ก็ยีมเงินอื่นไปเลย อีปีมเงินอื่นเราก็แล้วมันก็ต้องแลटตามความจำเป็นแหล่ ถ้าจำเป็นก็ต้องยืมเงินดอก เพราะไม่ให้ของมันเสีย เงินล้านเข้ามาซ่างอื้นพอดี ซ่างนั้นเรารู้อยู่แล้วว่าบ้มมันใช้ได้ทุกเวลาเรารู้อยู่แล้ว ถึงหน้าไหน ๆ

ก็มันต้องใช้มีได้ใช้อย่าอื่นใช้แต่ซื้อปั้มอย่างเดียว ซึ่งปั้มมันสำคัญกว่าซื้ออย่างอื่นทั้งหมด เพราะว่าสวนเราจะมีกำหนดให้รับผลอยู่แล้ว..." (ชาวบ้านทุ่งฝากปลา)

"...ใช้เวลาอยู่นาน อาศัยว่าเป็นคนปากช่องเห็นไว้เห็นสวนมาตั้งแต่เล็ก พอแต่งงานมาอยู่ที่โคกลำทำกันแต่นา ที่นาของเมียผมคิดว่าจะไปไม่รอด เพราะนอกจากโรงกลั่นมากตามเมืองมาอยู่นี่ก็เลยคิดเปลี่ยนแปลง ตอนแรกปรับพื้นที่ 3 ไร่ ปลูกถั่ว ชมพู่ ผังง ลำไย ไม่มีใครเชื่อว่าจะทำได้ แต่ก็ค่อย ๆ ทำไปเรื่อยๆ ขายไปขายเองที่ตลาดกอกคำและตลาดกุดดินจี้ช่วงแรกลำบากแต่ก็สู้ ต่อมา ก็เอาญาติกันมากทำแปลงปลูกผักในที่ค่อนข้างมีผักกระจ้อน ห้อมแบ่ง เห็ดฟางและถั่ว แล้วก็ทำสวนไปด้วย เค้าไปขายกันเองไปถึงตลาดบ้านปือ บ้านปอ สรุปไปขายไปกัน 3 คน ห้อมแบ่ง 2 ตันกับเห็ดฟางได้เงิน 40,000 บาท หักทุน 16,000 กำไร 24,000 แบ่งกัน 4 คน คนละ 8,000 บาท ทำมาเรื่อยๆ หลายปี ตอนนี้ก็ขยายที่ไปเรื่อย พื้นที่ที่ทำกันมากปรับที่นำมาทำสวนผลไม้ เช่นผักตลาดก็ขยายขึ้น มีคนมารับซื้อถึงบ้าน เดียวเริ่มที่สวนมีหลายอย่าง มีพุทราสามรส 110 ตัน ได้ลูกปีละ 5 ตัน ขายกิโลละ 7 บาท ผังง 107 ตัน ขายเดือนละ 1,000 กิโลละ 7 บาท ห้อมแบ่ง ขายได้ 4 ตันต่อเดือน กิโลน้ำต่ำสุด 8 บาท สูงสุด 45 บาท ปลูกในร่องสวนลำไย ปีแรกได้ 400 กิโล ๆ ละ 20 บาท ชมพู่ขายไม่ได้แต่ได้ 300 กิโลละ 10 บาท ที่ดินที่ทำนาบางสวนกับปลูกผักกัดจ้อนด้วย ปีที่แล้วได้ 2 ตัน ขายกิโลละ 10 บาท ค่าดูแลรักษาปีนึงก็ประมาณ 30,000 บาท แต่ได้กำไรรวม ๆ แสนกว่า ตอนนี้ก็รวมกันลุ่มพื้นที่ น่อง ๆ ทำกันสร้างเครื่องเจาะบ้าดามาแล้วขยายช่วยชาวบ้านด้วย เครื่องมืออยู่อันเดียวไม่พอ นายเหล้ม นายเขียว ถูเงินกองทุนมา 20,000 บาทมาทำระบบนำไปเดียวก็คืนได้ ชาวบ้านก็เริ่มหันมาทำตามมากขึ้น ถ้าทำนาอย่างเดียวปีนี้ก็ยังแยกอยู่อย่างงั้นแหละ..." (ชาวบ้านโคกลำ)

อีกตัวอย่างหนึ่งในกิจกรรมสวนผลไม้ของชาวบ้านทุ่งฝากปลาและชาวบ้านโคกลำที่สะท้อนให้เห็นถึงการประมูลทรัพยากรในฐานะของโภภัณฑ์และจังหวะที่ตนเองจำเป็นเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ครอบครัวของตนในระยะยาว มีการใช้เงินเพื่อสร้างทุนพื้นฐานในกิจกรรมอาชีพที่ดำเนินอยู่ให้เกิดความคล่องตัวในการดูแลทรัพยากรและสร้างประโยชน์ระยะยาวแก่ตนเอง เงินกองทุนหมุนเวียนจึงถูกใช้เพื่อเสริมพื้นฐานของการเพิ่มรายได้และทรัพยากรให้

กับครอบครัวต้นเองในระยะยาว ซึ่งการได้เงินมากเป็นช่วงเวลาที่มีความจำเป็นพอดี ส่วนชาวบ้านที่ปรับฐานการผลิตจากการทำงานเป็นหลักมาทำสวนของคนบ้านโคล่าม ได้ทำให้สถานการณ์ในการผลิตของตัวเองออกจากแบบแผนเดิม ๆ ที่คนส่วนใหญ่ทำกัน ไปสู่สีน้ำเงินกิจกรรมแบบใหม่โดยการลดพื้นที่ที่ทำนาแล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสวนผลไม้แบบผสมผสานคู่ไปกับการปลูกผักและทำนา ซึ่งมีการพัฒนาช่องทางและศักยภาพของตัวเองขึ้นมาภายใต้ความร่วมมือของเครือญาติจนประสบความสำเร็จสามารถสร้างความช้านาญในสีน้ำเงินกิจกรรมเศรษฐกิจที่ครัวเรือนได้พัฒนาขึ้นมา การใช้สินเชื่อของกองทุนหมู่บ้านเป็นการใช้เงินเพื่อลุนปรับกลไกในการดูแลผลผลิตในกิจการที่ตัวเองกำลังดำเนินอยู่ อันเป็นทิศทางเดียวกับชาวสวนที่บ้านทุ่งฝากปลา ซึ่งความจัดเจนของประสบการณ์ที่มีอยู่ทำให้การดำเนินกิจกรรมของตนอยู่ในสภาพผู้กระทำการเงินซึ่งไม่มีปัญหาการชำระคืนกองทุนอย่างแน่นอน พฤติกรรมของชาวสวนทุ่งฝากปลา กับชาวสวนบ้านโคล่ามในที่นี้เป็นเหมือนกับอีกหลายคนที่มีจิตสำนึกและพฤติกรรมอยู่ในกลุ่มนี้ ซึ่งบางคนมีกิจกรรมเศรษฐกิจในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ปศุสัตว์ การแปรรูปสินค้า หัตถกรรมหอผ้า หรือ ในกิจกรรมการค้าและบริการฯ

“ ... ถ้า 20,000 กรมการติดตามให้ 50 คนเท่าๆ กัน ส่วนหนึ่งเอา มาซ่อนเรือ อีกส่วนหนึ่งเอาให้เมียขายของอยู่ที่ชายหาด เงินดอกเบี้ยต่อเดือนสำรองไว้หามุนซื้อของ วันหยุดคนมาเที่ยวที่หาดเยอรม ของที่มีอยู่ไม่พอต้องไปรับมาเพิ่ม ออกเรือได้มาแต่ละวันก็ไม่พอขายเลยต้องรับบุญ ปลา มาเพิ่มมาแน่นอนกว่า ขายอยู่ทุกวันรู้ว่าขาดไม่ไหว พอกลับมาต้องดูว่าติด ไหนด้วย ช่วงนี้ไม่เด็กเขาน้อยหน่อย เขายังไม่เก่าไปลามากหน่อย เพราะไม่ได้คนกินแล้วเขาก็จะว่าได้หรือไม่ก็ไม่มาอีก เงินกู้ดอกเบี้ยไม่แพงถ้าจะคืนกันจริงๆ 3 เดือนก็คืนได้ แต่ถ้าได้ปีรึมันก็อาจมาเพิ่มทุนได้มากขึ้น มีหลักประกัน มีสำรองมากก็สบายขึ้น ออกเรือก็ได้เป็นช่วงๆ แต่ค้าขายนี่ได้ทุกวัน น้อยบ้างมากบ้างผสมกันแล้วก็อยู่ได้... ” (ชาวบ้านเล)

การใช้เครดิตในสีน้ำเงินที่ตัวเองมั่นใจและมีประสบการณ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจให้ครอบครัวมากขึ้น การอยู่ในฐานะผู้กระทำการเงินกิจจะต้องรู้ธรรมชาติ ความคิด และรู้จักบริหารจัดการกิจกรรมในบริบทที่เคลื่อนไหวอยู่ ซึ่งความรู้และจิตสำนึกแบบนี้เกิดขึ้นจากกลไกทางสังคมที่ช่วยให้ได้เรียนรู้จากความสำเร็จที่ผ่านมา โดยกองทุนหมู่บ้านจะเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดมั่นใจมากขึ้นที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของตัวเอง ในทิศทางเช่นนี้กองทุนหมู่บ้านจะมีความหมายอย่างมากต่อกลุ่มที่มีกิจกรรมเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับระบบตลาด เพราะนอกจากจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการเรื่องทุนและการ

สร้างรายได้แล้วซึ่งช่วยขยายความเป็นไปได้ในกิจกรรมเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นอีกด้วย อย่างไร ก็ตามคนที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมความสัมพันธ์แบบตลาดจะต้องมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับเรื่องวินัยทางการเงิน ความรับผิดชอบ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการหมุนเงินด้วย รวมไปถึงการมีความสามารถที่จะจัดวางแผนเม็ดเงินให้ถูกกับเวลาและสถานที่ในกระบวนการผลิตตัวของกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งจากกิจกรรมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นพุ่งติดกับคนในกลุ่มนี้เป็นพุ่งติดกับคนที่ได้แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกและการจัดการกิจกรรมเศรษฐกิจในเส้นทางที่สามารถยืนอยู่ได้อย่างเป็นตัวของตัวเอง มีลักษณะที่มุ่งก้าวไปข้างหน้า มุ่งขยายรายได้และทรัพยากรให้แก่ครัวเรือน มีศักยภาพในการปรับตัวในเงื่อนไขของระบบตลาดตามโอกาสและเวลาโดยมีการกำกับการใช้เงินเครดิตจากกองทุนหมู่บ้านให้สนองตอบต่อ กิจกรรมของตนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

พุ่งติดกับการใช้เครดิตของกลุ่มนี้ได้สร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับคนกลุ่มนี้ในหมู่บ้านให้ได้เรียนรู้ยุทธศาสตร์การเอาตัวรอดที่ค่อนข้างยืดหยุ่น สามารถปรับตัวเองเข้าสู่เศรษฐกิจในระบบตลาด ขณะเดียวกันก็เป็นกิจกรรมรูปธรรมที่ช่วยให้ชาวบ้านรู้จักความคุ้มค่าที่เกิดจากแบบแผนที่ดีของการจัดการทางการเงิน ซึ่งได้มีการให้ความสำคัญในการใช้เงินตามค่านิยมผลประโยชน์ของครอบครัว โดยครอบครัวจะเป็นตัวจัดการสำคัญในการสร้างพุ่งติดกับการเงินตามแนวความคิดของตัวเอง ซึ่งพุ่งติดกับการใช้เงินของครอบครัวมีส่วนสนับสนุนการจัดการดูแลการใช้เครดิตของสถาบันการเงินและช่วยเสริมความสามารถในการปรับกิจกรรมเศรษฐกิจของตนเข้าสู่ระบบตลาด ขั้นจะเป็นฐานที่ช่วยสร้างรายได้และสร้างทุนของครัวเรือนให้ดีกว่าอยู่อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตามกลุ่มคนที่มีพุ่งติดกับรวมในลักษณะที่เป็นผู้กระทำการเงินนี้ยังเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยของหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังติดยึดกับรากเหง้าพื้นฐานของสังคมตนเอง การจะพัฒนาให้เกิดคนที่มีความคิดและทิศทางแบบนี้ขึ้นมาอย่างเป็นไปอย่างค่อนข้างยาก เนื่องจากการเคลื่อนตัวของวิถีชีวิตและกิจกรรมเศรษฐกิจของคนในหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่ยังผูกโยงอยู่กับจิตสำนึกค่านิยม และบรรทัดฐานของโลกทัศน์แบบสังคมประเพณี

3.2.2 กลุ่มพุ่งติดกับการเงินในความหมายเชิงสัญลักษณ์

ส่วนพุ่งติดกับการเงินของกลุ่มที่สองนี้เป็นพวกที่ใช้เงินกองทุนในความหมายเชิงสัญลักษณ์ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก เป็นพวกที่นำเงินกู้ไปใช้เพื่อ改善หาเส้นทางการพัฒนากิจกรรมเศรษฐกิจของตนเองในลักษณะการทดลองเรียนรู้โดยคาดหวังว่าจะเป็นการเสริมรายได้ หรืออาจยึดเป็นหลักต่อไปหากประสบความสำเร็จและสามารถเข้าสู่ระบบตลาดได้แต่เมื่อพื้นฐานประสบการณ์หรือทิศทางที่ชัดเจนมาก่อน ส่วนอีกกลุ่ม

หนึ่ง เป็นพวกที่เข้าถึงกองทุนภายใต้ความคิดที่ในเรื่องความยุติธรรมของการกระจายทรัพยากรผ่านกองทุนมาสู่คนในหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้มีแผนการทางเศรษฐกิจหรือไม่ได้มีการเตรียมการในกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองมาก่อนเช่นกัน ความคิดที่มีต่อกองทุนหมู่บ้านเป็นความคิดจากมิติทางสังคมการเมืองเรื่องการกระจายทรัพยากรเป็นหลัก โดยเห็นว่าหากคนอื่นๆได้ต้นทุนด้วยก็ได้ หรือบางคนในกลุ่มนี้อาจมีมุมมองในเรื่องหน้าตาทางสังคมว่าหากไม่มีการดำเนินการจัดตั้งกองทุนหรือไม่มีการรักษาภาระเป็นที่อับอายแก่หมู่บ้านอื่นหรือคนอื่น ๆ ขณะเดียวกับเงินที่พึงตกมาถึงหมู่บ้านก็อาจถูกจัดสรรไปให้ก่อน ๆ จึงได้มีการจัดตั้งและสร้างกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านขึ้นโดยไม่มีลักษณะของพฤติกรรมในแบบของผู้กระทำการเงิน

“...ไม่ได้คิดอะไรเป็นโครงการแต่มีแค่โครงการที่ขอไป ขอเลี้ยง
งัว พอเสร็จแล้วราคาร้าวมันแพงเหมือนถึงชื่อไม่ไหว ตัวหนึ่งตกลเป็นหมื่น
แล้ว เอามาเลี้ยงหมูหัว หมูมันไวน์แล้วว่าพรอนนันแหลกในใจนึก ถึงได้
เลี้ยงหมู เราก็เหล่าว่าเด็กให้กู้ได้ไม่เกิน 20,000 เรายอดว่าถ้าเลี้ยงหมู
10 ตัวมันได้แหลก แต่มันไปตกราคาดันนันเสียแหลก หมูมันราคากลูกเสียแหลก
แต่แรกหมูมันราคา 40 หว่าญี่ แต่มันมาตกราคาด 30 หว่า จัวขายได้มี
ราคาว่าแหลก แต่พอเขาเงินมาถึงเขาเราไม่ทันส่ง ถ้าหมูเราทันแหลก 4
เดือน ตางค์ขายหมู 10 ตัวได้อามาชื่อแม่หมูแล้ว ต่อไปก็พอจวนตัว
แหลกหมายขาดทุนมาก แม่หมูได้มาอันแหลกขายหมูอันเสร็จชื่อแม่
หมูมา ขายหมูแค่มาชุนวันก่อนก็ชื่อแม่หมูเลย เราได้แม่หมูตัว ถึงหมูชื่อ
พรากันเป็นสิบ ๆ ตัว กะว่าเลี้ยงให้หมดอันแหลก เลี้ยงหมูชื่อพร้า ทุกวันนี้
เดือนยินมากหมูชื่อพร้า มันเลี้ยงง่ายตันทุนน้อย กินอาหารบ้านเราให้กินพร้า
กินกลัวย กินให้ร้องที่เราทุ่ม ๆ ลอกออก ไอหรือ ไม่ต้องชื่อหัวอาหารตันทุนมัน
น้อย แต่แรกว่ามันยังน้อยแต่นี่ว่าเลี้ยงหมูชื่อพร้าเราจิบแหลก...”(ชาวบ้านทุ่ง
ฝากปลา)

“...การกู้เงินเพิ่นก็ว่าเยี่ยมไปเชิดอันนันอันนี้ แม่ก็เยี่ยมเงินล้านมา
ต้าขาย ขายไปอยู่แม่ก็เลียบต้าขายก็เลียเช้า ขายลับขายก่าววยเตี้ยว ก
เลียพังชะก่อน บ่ำขายเป็นเบาหวาน บำทนี่ก็ว่าสิเยี่ยมอีกปีนี่ แต่ว่าหมู
9 มันหลายเกินไปบ่ได้สเป็นอีหยัง บ่ได้สินเป็นอันได ได้ผู้ละนิดเดียว
18,000 ปีนี่เพิ่นว่าสิตัดthonลงอีก จังได้ผู้ละ 10,000 เพิ่นว่าจังชันแหลก
ในปีนี่ (หมายถึงรองที่สองของกองทุนหมุนเวียน) ปีนี่แม่นว่ายกเข็ด
นาปรัง เพิ่มสิพาเข็ด แต่ใจอยากเข็ด เข้าสิให้ลง (ในโครงการใหม่) อัน

เก่าอยู่บ้าน คันบะให้ลงอันเก่าก็สิว่า เดามาซื้องั้น มันก็ไปพอ งัวมันก็ 10,000 กว่าบาท คันสิชื่อตัวน้อย ๆ 6-7,000 มันก็บ่เป็นแต่ชื่อ มันมีแต่ 10,000 กว่าบาท เงินวดหลังที่ออกมาจักว่าสีเข็คดันได้ แต่ว่าจำเป็น ต้องกู้ บกู้บ่ได้อกบ่มีเงินกับบาท..."(ชาวบ้านขอน)

“... Crowley ครั้งแรกที่ได้มาพ่อใหญ่มีรถสีเขียววดเข้าว่า พอดีตั้ง ปฏิบัติงานตนไว้ว่าถ้าขายรถนวดเข้าว่าพ่อใหญ่ต้องซื้อ Crowley เลี้ยง เพราะ ว่าถ้าไม่ซื้อสัตว์ตัวนี้เลี้ยงมันจะหมด หม沌ะฝ่ากธนาคารไว้ไปตอนครั้ง ละ 1,000 – 2,000 ก็หม沌ะครับเราเป็นคนไปบางครั้งก็ไปเบิกออกasma แต่เราซื้อ Crowley มาเลี้ยงมันเป็นกิจวัตรประจำวันของเรา หนึ่งมีความผูก พันกับมันหมัดก็ไม่ได้ถอนก็ไม่ได้ ถ้ามันออกลูกเลี้ยงลูก เราเป็นเงินนะ ครับนี้แหล่ครับความมั่นใจสูงเลี้ยง Crowley ใจรักด้วย....รัก Crowley รักวัว รักสัตว์นี้หนึ่งมีความผูกพันหลายอย่าง มันจะได้ประโยชน์หลายอย่าง หนึ่งเราจะได้ประโยชน์จากมันเราได้ปุ้ยคอก เราไม่ต้องลงทุนปุ้ยคeme มากสารคeme ในนาเข้าวแทนที่เราสิลงทุน 10 สอบ 20 สอบ เหลืออยู่ 3 สอบ 5 สอบ ประหยัดเข้ามามาก ถ้าสารคeme ที่ข้าเจ้าทำมันอาจจะมี สารเป็นพิษ แต่เราเดามาไม่รู้จะผสมประชาชนธรรมดาก ปุ้ยคeme ไม่แปลก แปลกมาเราไม่รู้นะ อย่างว่าเขาจะทำมาโดยวิธีใดไม่รู้ ไอ้นี้มันสดจาก คอกนะครับ วัว Crowley ดีเราเลี้ยงไว้ตกลบีนึงมันจะคลอดลูกออกasma ไม่ เกิน 10 เดือนเรา ก็ได้เงินหมื่น อย่างของพ่อออกasma 3 ต่อ (ลูก Crowley) ปี หนึ่งก็ได้แล้ว 30,000 นะครับ Crowley นี้คือเงินฝากของเรา มันดีกว่าฝาก เงินธนาคารด้วยซ้ำ..."(ชาวบ้านป่ากล้วย)

การกู้เงินไปทำกิจกรรมของคนบ้านทุ่งฝากปลา บ้านขอน และบ้านป่ากล้วยที่ยกขึ้นมาเนี้ย เต็ สะท้อนถึงความคิดและพฤติกรรมการใช้เงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านของกลุ่มพฤติกรรมที่ พยายามจะสร้างกิจกรรมขึ้นมาในครอบครัวของตัวเอง แต่ไม่มีลักษณะของผู้กระทำการ เงิน เพราะพื้นฐานความคิดในการใช้เครดิตกองทุนหมู่บ้านของกลุ่มนี้เป็นนัยของความยุติ ธรรม การได้เครดิตมาจึงไม่มีการคิดค้นเตรียมการหรือมีแผนการที่จริงจังในเรื่องกิจกรรมทาง เศรษฐกิจ เพียงแต่ใช้เครดิตจากกองทุนเพาะชำคำนึงถึงกองทุนในความหมายเชิงสัญลักษณ์ ของความยุติธรรมที่พึงเกิดขึ้นในหมู่บ้านเท่านั้น เมื่อได้เงินมาแล้วก็นำมาใช้สร้างกิจกรรมไป ตามสภาพที่ตัวเองคิดว่าจะทำได้เฉพาะหน้าอันเป็นพฤติกรรมที่สั่งสมจากวิถีชีวิตที่มีการดิน วนอยู่ตลอดเวลาตามโลกแวดล้อมที่เป็นอยู่

“ ...เงินล้านนี่มันจะสักสิบแล้ว ปีนี้ยังป้อถึงแล้วเล่า ลุงเห็นเป็นลูกค้ารถกส. ภูมิที่แรกก็เขามาปรับปรุงสวนเหมือนแต่เดิมให้เที่ยม 10,000 เหลาชานเพดาน เด็กแบบสถาปัตย์ คำนึงคำนึง ครั้งแรกนี่ส่งตามกำหนดรักษาระยะต่อเนื่องใช้แบบผลัดบ่าที่ จัดการเอาเงินไปคืนหนี้ บางทีก็เหลือเชร์ว์มั่งเหลือเชร์ว์มือ 20,000 บาทที่ไปทำงานผู้ชุมชนงานนี้ได้ หรือว่าขายจั่วมาให้ได้ให้ครบบางทีก็หลายต่อหลายเรื่องบางที่เขามาไม่ทันก็สละจั่วมั่งแล้วแต่เด็กต่างที่ส่วนใหญ่มา หมายความว่าพอถึงกำหนดมาก็ต้องส่งตรงเวลา ถ้าไม่ส่งตรงเวลา มันเสียเครดิตและ แล้วก็เราไปภูทิ่นลงถ้าไม่ส่งไม่ตรงเวลาเราก็ไปภูมิได้เท่าอันเด็กไม่เชื่อใจ เนื่องเงิน 10,000 เหลือ 8,000 5,000 ห่วงนี้ถ้าภูทิ่น ได้ 50,000 ถึง 80,000 ได้แล้วถ้าคิดอีกต่อนนี้คงอยู่ 40,000 เล่นเชร์ว์ต้องเสียงเหลา เล่นเชร์ว์ต้องแล้ว ท้าวเชร์ว่า เรายังเชื่อใจมันในได้กิ่เปอร์เซ็นต์ เปลี่ยนปอยไม่ได้แล้วมีมือเหลาคนไหนต้องให้ท้าวเดี๋ยงตรงเราแล้วได้ต่อ ... ” (ชาวบ้านทุ่งฝากปลา)

“...เข้าไปใช้ในครอบครัว มันใช้ปันมั่งไปในยันเหลา ก็พอเงินเข้ามาแล้วเราไม่ได้ทำบัญชีให้เท่าแต่รู้ว่าร่า ฯ ว่าซื้อบัญญายังไง ชื่อนี้เท่านี้ เอามาจ่ายนิด ๆ 10,000 นึง ไม่ใช้จ่ายกี่วัน 2 เดือนก็ไม่พอแล้ว เท่าแต่วยอดแค่เหลือไปปันกับแค่เราได้มามากส่วนอกเล่าเหลา ถึงกำหนดก็เท่าแต่่ว่าหาพรรณพรือให้มันครบให้ได้ส่งอย่างเดียว...”(ชาวบ้านทุ่งฝากปลา)

การใช้กลไกทางสังคมเพื่อสร้างประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจให้กับคนกลุ่มนี้เป็นเรื่องที่คาดหวังยากพอสมควร เพราะฐานคิดที่ให้ความหมายต่อเงินของกองทุนเป็นความหมายที่เป็นแค่สัญลักษณ์ของสถาบันทางการเงินแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสสามารถมีอton โดยที่ตนเองก็ต้องการบ่งบอกความเป็นสังคมของตนเองมากกว่าที่จะคำนึงถึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเข้าไปใช้เครดิตจากกองทุนจึงเป็นการใช้เหตุผลการตัดสินใจในแง่มุมของความยุติธรรม โดยคิดว่าถ้าหมู่บ้านนี้ได้เราต้องได้ หรือถ้ามีคนที่จำเป็นที่ต้องกู้อย่างเช่นกลุ่มคนในพฤติกรรมของกลุ่มเราที่เป็นผู้กระทำการเงินก徂ุณยื่นต้องได้ด้วยนัยของเงินจากสถาบันสินเชื่อที่อยู่ในจิตสำนึกของคนกลุ่มนี้จึงเป็นนัยของความเสมอภาคทางสังคมการเมืองในการเป็นสมาชิกในหมู่บ้าน การกำหนดตำแหน่งความคิดในการใช้เงินเครดิตของคนกลุ่มนี้จึงเป็นเรื่องน่าห่วง เนื่องจากได้นำเครดิตมาหมุนเวียนอย่างขาดจุดหมายที่ชัดเจนเป็นเพียงพฤติกรรมของคนที่เมื่อมีเงินก็อยากทำกิจกรรมในช่วงโอกาสที่ทรัพยากรเข้าถึงอย่างใช้ทรัพยากรแต่ไม่สร้างยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือน รวมทั้งไม่มี

ความชัดเจนในการสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจ ตำแหน่งของกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองในสังคมเป็นเพียง ผู้เสีย ผู้แพ้ชนะ ทำให้หลาย ๆ ครั้ง ชีวิตของคนกลุ่มนี้ต้องอยู่ภายใต้ความกดดันที่เกิดจากการกระทำของตัวเอง อย่างไรก็ตามมีบางคนในกลุ่มนี้พยายามที่จะสร้างบทเรียนและประสบการณ์ให้กับตัวเอง ตามโอกาสที่ได้รับเครดิตมาโดยยอมรับความรับผิดชอบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจที่ตัวเองต้องการทดลองทำซึ่งก็เป็นเส้นทางที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงสูงที่เดียว

“ ...อาชีพหลักคืออาชีพทำงานไม่ใช้อาชีพช่างยนต์ ไม่ใช้ได้เงินมาจากการทำงานคือว่าทำงานเป็นอาชีพที่ว่าพ่อแม่ตระกูลลูกภูชาติเป็นกราดูกสันหลังของชาติ คือว่าตัวนี้พ่อแม่ทำนำแนวทางที่ว่าพ่อแม่ทำมาคือทำงาน ว่าไปแล้วอาชีพทำงานก็คืออาชีพประเพณี ตามประเพณีที่ท่านพำนາคือว่าตัวนี้เราไม่ทิ้งนา คือว่าช่างนี้เป็นอาชีพเสริมคือว่ามันมากลัง คือเรียน ป.1 ป.2 ป.3 ป.4 ต้องมาก่อน ป.2 ป.3 ป.4 ก็คือจบแต่ว่าเราจะเรียนได้หรือไม่ได้มันอยู่ที่ตัวเจ้าของเอง พ่อใหญ่จะแค่ ป.4 เดียวแต่ว่าเราจะมีความมานะอดทนหรือไม่ ป.4 นี้ เรียนช่างพ่อใหญ่ก็ต้องเรียน 4 ปี พ่อใหญ่เกิดเป็นคนยากจน จนจริง ๆ ในลักษณะนี้คือคนจนว่าง่ายเลยพ่อแม่ก็ยากจน คันเบรียบเทียบในหลักการก็คือว่าคนจนทำงาน คนจนแต่ว่าพ่อใหญ่นี้มีความมานะสูงมีความอดทนสูงจริงๆ คือว่ามีอะไรที่เกิดขึ้น คือว่าที่ได้ค้นคว้ามาที่ได้ขั้นขยายมาถ้าแปลก ข้อดีอันหนึ่งคือไม่ได้ลักไม่ได้ขโมยของที่ผิดกฎหมายพ่อใหญ่จะไม่ทำ คือตอนนั้นเราต้องตั้งใจสูงคือว่าไม่ได้ปืนปืนหน้า ถ้าไม่ได้ปืนน้ำก็อีก 2 ปี คือ 5 ปี คือล้มเลิกในการทำงานนั้น ทุกอย่างคือต้อง 5 ปีของพ่อใหญ่ต้อง 5 ปี คือนิสัยพ่อใหญ่ต้องลอง 5 ปี คือพ่อใหญ่เลี้ยงความนี้พ่อใหญ่ลองแล้วปืนนึงคือจะมีผลตอบแทน หมุนที่พ่อใหญ่เลี้ยงหมุนป่าต้องมีผลแต่ว่าเราเลี้ยงแบบลืมชะ บางที่เราเกิดคิดว่าอย่าไปคิดคำนึงถึงตรงนั้นว่ามันจะได้มากเท่าใด ไม่ใช่ว่าเราเกิดไม่เอาใจอย่าไปเน้นหนักไปกับตัวนั้น เราเมื่อไรเราเกิดเสริม ๆ กัน เห็นมั้ยปลากตัวน้อย ๆ ทำงาน เราไม่ได้จ้างแม็คโคชุดนั่นคับ คนหัวโ瓜เราต้องชุดเอาเองตรงนั้นเป็นอะไรคือต้องจ้างเข้าชุด เพราะว่ามันตัวเล็ก ๆ สร้างขึ้นมาพ่อใหญ่คิดว่า พ่อใหญ่มีความมานะสูง ความอดทนสูง ใจจะว่าอะไรไม่ได้สนใจเราคำนึงถึงว่าความบริสุทธิ์ใจเรา ความนั่นคงของเราในครอบครัวเราทำ.....ความอดทนสูงเราตั้งใจสูงเราไม่ได้ 4 ปี 5 ปี ถ้าไม่ได้ความสำเร็จเราเกิดจดเติยก่อนเราล้มเลิกเราไม่ตั้งใจอย่าง

ใหม่ พ่อใหญ่ซึ่งรถดันนี้พ่อใหญ่ไม่มีเงิน พ่อใหญ่มีเงินอยู่แต่ไม่เอาเงินเจ้าของซื้อ พ่อใหญ่ไปยืมเงินกองกลางเขา (กลุ่มคอมทรัพย์) พ่อใหญ่มีเครดิตคือยืมได้พ่อใหญ่เลยไปยืม พ่อใหญ่กล่าวว่าเอารถนี้ (รถยนต์) 26,000 แต่ว่าพ่อใหญ่ผ่อนไปผ่อนมากก็ตกลง 30,000 กว่าบาท คือว่า เอาเงินตัวนั้นไปหนุนเรียบในหมู่บ้านคือดอกมัน พ่อใหญ่ไม่ได้เอาเบรียบหมู่สมมุติว่าตั้งใจแบบได้ก็เข้าแบบนั้น พ่อใหญ่ไม่ได้เอาเงินสด ส่วนตัวในตัวพ่อใหญ่ไปซื้อ ถึงเราจะมีก็ไม่ได้ไปขายของตัวเองมาใช่ เอาของคนอื่นมาใช้ ..." (ชาวบ้านปากล้อ)

นอกจากนั้นในกลุ่มนี้ยังมีบางคนที่ใช้เครดิตภายนอกสูงความคิดเชิงสัญลักษณ์ในการควบคุมกำกับทรัพยากรเพื่อให้เกิดสถาบันทางสังคมขึ้นมาโดยที่ตัวเองมีช่องทางที่สามารถระดับทรัพยากรคืนกลับได้

“ ...ก็คุยกันแล้วในกลุ่มก็ถักกันมาแบ่งกันไปคนละ 20,000 เขายังมี ก่อน ต่างคนต่างรับผิดชอบกัน เดียวเค้าจะว่าเราได้ว่าบ้านเรามีปัญหา ไม่มีเครดิต กองทุนมันก็จะได้เกิด การคืนไม่ได้ปัญหาของคนบ้านนี้ แต่ละคนที่กู้ไปก็มีการทำกินกันเป็นที่เป็นทาง ไม่ต้องห่วง... ”
(ชาวบ้านเล)

“ ...สำหรับพ่อใหญ่คิดว่าเขาก็แบบบ่จำเป็นเลยที่ต้องไปกู้ แต่ว่า เว้าง่ายๆ หลอกอาชญาคิดให้พากษาสายใจกับเรา หน่วยเหนือเขาว่าบ้านเรามีผู้กู้เงินล้านก็เลยกู้ให้รถอีแต่นี่ที่เราซื้อมา ก็เอาไปตีราคาเลย 50,000 เขายังให้ลูกค้าดูกลัวมันค่าก่อนแต่ว่าผมเป็นคนซื้อขายในสิ่งที่แปลกๆ คือว่า รถนี้เราจะเอาไปขายต่อเราราคา 30,000 พ่อใหญ่จะไปขายได้ออยู่ 50,000 ช่องทางจุดนี้เราได้มาจากการซื้อขายของเราแหล่งครับ... ” (ชาวบ้านปากล้อ)

จะเห็นว่าพฤติกรรมโดยรวมของคนกลุ่มนี้ได้สัมพันธ์กับกองทุนในเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นเรื่องของความมุติธรรมหรือการกำกับทรัพยากรมากกว่าจะมีการกำหนดกฎที่ศาสตร์การใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับกิจกรรมเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับอาชีพเพื่อสร้างความคล่องตัวในเส้นทางเศรษฐกิจของตนจากเครดิตที่ได้มา คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้นำเงินมาสำรองใช้จ่ายในครอบครัว เมื่อเกิดการขาดแคลนทรัพยากรก็จะคิดถึงช่องทางในการสร้างเครือข่ายที่จะแสวงหาทรัพยากรให้ได้เหมือนก่อเป็นวงจรไปเรื่อย ๆ ไม่ได้มีการพัฒนาสภาพผู้ประกอบการและการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ กองทุนหมู่บ้านจึงเป็นเรื่องของความมุติ

ธรรมตามประเพณีที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เงินจากกองทุนในมือของคนกลุ่มนี้จะถูกใช้หมุนเวียนในชีวิตประจำวันมากกว่าจะใช้สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจครัวเรือน อย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงการทดลองสร้างประสบการณ์ในเส้นทางใหม่ ๆ ตามหมู่พากซึ่งเป็นสภาพที่ค่อนข้างเสี่ยงและยากที่ประสบผลสำเร็จ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการอาชีวศึกษาต้องหันมาให้กลุ่มนี้จึงไม่ได้เป็นเรื่องของการประเมินทรัพยากรที่ได้มาเพื่อมาก่อนในการลงทุน แต่เป็นยุทธศาสตร์ของการต่อรองหรือการใช้ความสามารถในการหมุนเวียนเม็ดเงินที่ได้มาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวมากที่สุดและพยายามใช้เครือข่ายกลุ่มของตนในสานะกลไกทางสังคมเศรษฐกิจที่ทำให้ระบบการเงินที่ผูกโยงกับตนและครอบครัวมีสภาพเป็นปกติ ไม่ว่าจะเป็นการกู้ยืมในหมู่คนใกล้ชิด การเล่นแชร์ การให้ลูกหนานส่งเงินมาให้ฯลฯ ซึ่งการเงินกลุ่มกันทางสังคมที่มีสัมพันธิภาพในแน่นแฟ้นเป็นตัวช่วยลดความกดดันเมื่อขาดแคลนทรัพยากร โดยมีสถาบันทางสังคมเป็นตัวช่วยสนับสนุนการอยู่อาศัย พัฒนาระบบทางการเงินของกลุ่มนี้จึงเป็นพฤติกรรมที่ทำตามประเพณีในวิถีชีวิตที่ผสมผสานกับความเชื่อและค่านิยมเชิงชาติซึ่งไม่ได้ช่วยปรับตนเองให้เข้าสู่ยุทธศาสตร์การอาชีวศึกษาต้องหันกลับสถานการณ์ปัจจุบัน จิตสำนึกในเรื่องการกู้ยืมเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความยุติธรรมที่มีต่อช่องทางใหม่ที่ช่วยให้เข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นตามจิตวิญญาณโดยธรรมชาติที่สืบทอดกันมา ข้อดีจากการพัฒนาการเงินของคนกลุ่มนี้คือเมื่อนโยบายระดับภาครัฐได้ลงไประดับหมู่บ้าน กลุ่มนี้ได้สร้างปฏิกริยาที่ก่อให้เกิดการปรับกลไกทางสังคมเศรษฐกิจต่อสถาบันทางการเงินให้มีความลงตัวในทางปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ดีหากมีการนำวัฒนธรรมการเงินแบบนี้มาใช้จะก่อผลเสียหายขึ้นอย่างแน่นอน เพราะแนวคิดในเรื่องความยุติธรรมในเส้นทางของการปฏิบัติจะไม่สามารถนำมาใช้กับวัฒนธรรมทางการเงินและเครดิตได้ เนื่องจากจะก่อให้เกิดอุปสรรคในเรื่องการระดมทุนและความไม่เหมาะสมสมสอดคล้องในการขับเคลื่อนกลไกเศรษฐกิจที่จะสร้างความสัมพันธ์กับระบบตลาดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่จะส่งผลกระทบกลับไปสู่ปัจเจกและเศรษฐกิจโดยรวมของสังคม

3.2.3 กลุ่มที่มีพฤติกรรมปฏิเสธกองทุนหรือสถาบันสินเชื่อ

ถ้าหากย้อนกลับไปดูพื้นฐานการดำเนินชีพของเศรษฐกิจครัวเรือนในหมู่บ้านจะพบว่า พัฒนาการในเส้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้านทั่วไปนั้นเกิดขึ้นจากการแรงงานในครอบครัวที่อาศัยการกระจายเวลาการทำงานของแรงงานภายในครัวเรือนให้มีความคุ้มค่ามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งการยังชีพในพื้นที่ทำมาหากินของตนมีความเขตกว้างขวางและสามารถอาศัยโครงสร้างวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวผูกโยงกันเป็นตาข่ายทางสังคมแบบต่าง ๆ ขึ้น เส้น

ทางเข่นนี้ได้สร้างความรุ่นใจที่ช่วยสนับสนุนการอยู่รอดของแต่ละครัวเรือนมาโดยตลอด และได้ตอกย้ำจิตวิญญาณผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ในกรอบสังคมประเพณี ทำให้มีความจำเป็นในการขยายอาชีพผ่านเครดิตรูปแบบใด ๆ ทั้งสิ้น การดินรนเอาตัวรอดของชีวิตเป็นแบบหาเช้ากินค่า มีอยุธยาสตร์ของการเอาตัวรอดเป็นเนื้อเดียวกับความเคลื่อนไหวในชีวิต ทำให้คนกลุ่มนี้มีความต้องการที่จะเกี่ยวข้องในเรื่องสินเชื่อหรือเครดิต “...พ่อป้าได้ฝากธนาคารแต่พ่ออยู่สืบมื้อไปได้ ก็บเดือดร้อน หาได้ท่าได้กินเท่านั้น เป็นหนี้แล้วหนักใจ ต้องหามาคืนเขา...” (ชาวบ้านแดง) แต่ละครอบครัวต่างก็กำหนดอยุธยาสตร์ของตน เองตามพื้นฐานเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับโลกแวดล้อม หลายครัวเรือนไม่มีความจำเป็นในเรื่องเครดิต เพราะอาศัยแรงงานในการจัดการตนเองในช่องทางที่เป็นวัฒนธรรมสังคม ประเพณี ทำให้ความจำเป็นที่ต้องใช้เครดิตจากกองทุนหมู่บ้านไม่เกิดขึ้น

“.... ออย/ในเมืองทำได้เงิน เขาหมุนง่ายกว่าบ้านเรา แม่นซื้อวากเกี้ยงได้ บ่ท่าได มันเสียง บ้านเราก็เงินมาต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ ถ้าบ่เมี ประโยชน์ก็บ่กู้ เวลาพร้อมคืออยากค้าขายจึงจะกู้ ถ้าไม่จำเป็นก็ ไม่อยากหนานี้ทุกวันนี้กู้กันก็ต้องมีดอกเบี้ย เพราะเงินเป็นการลงทุนพ่อ ยังบ่เคยกับพี่น้องมีแต่พี่น้องมากกู...” (ชาวบ้านป่ากลวย)

อย่างไรก็ตามการใช้แรงงานก็มีข้อจำกัดในเรื่องเชิงปริมาณกับสภาพความจำเป็นที่ต้องให้ ทุนทั้งในกิจกรรมเศรษฐกิจของตนเองและการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอยู่พสมควรซึ่ง หลายคนในกลุ่มนี้ก็พยายามลดความเสี่ยงไปได้ที่จะสร้างรายได้ให้กับตนเอง การเพิ่มรายได้ ของคนกลุ่มนี้มีอยู่ 2 เส้นทาง แบบแรกอาศัยการรวมกลุ่มที่จะสนับสนุนการแปรรูปวัตถุดิบ เช่น การทำนาผลไม้หรือจักстанที่บ้านแดง การแปรรูปกะปินาปลาที่บ้านเล หรือการทำสุรา พื้นบ้านที่บ้านป่ากลวยฯ อีกแบบหนึ่งก็คือการเข้าสู่ระบบตลาดโดยตรง เช่น การขายแรงงาน หรือการหาเก็บผลผลิตจากชุมชนชาติฯ เช่น ในบ้านแดง บ้านภูเกียง บ้านเล หรือ บ้านตรอกตาชุดฯ เป็นต้น ดังนั้นโอกาสที่คนกลุ่มนี้จะใช้เครดิตจึงมีต่ำมาก เพราะว่าพื้นที่ ทำมากกินเอื้ออำนวยและตนเองก็รู้สึกภาพรวมชาติ และรู้จักจะใช้แรงงานสร้างกิจกรรม ให้เกิดขึ้นตามความคิดความหมาย หมายความว่าต้องการจะสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นมา ซึ่งนับเป็นเส้นทางการทำมาหากินที่เกิดจากความเข้าใจในชุมชนชาติของอาชีพที่เหมาะสม ในพื้นที่ทำกิน ของตนเองกับการทำทุ่มเทแรงงานของตนอย่างมีเหตุผล อันเป็นศักยภาพที่สำคัญของคนกลุ่มนี้ ที่จริงแล้วคนกลุ่มนี้ไม่ได้ปฏิเสธกองทุนหมู่บ้านแต่ไม่มีอะไรที่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรม ของกองทุนหมู่บ้านเนื่องจากว่าจักสภาพและฐานะของตนดี รวมทั้งสามารถใช้ศักยภาพของ ตัวเองและสถาบันทางสังคมในการจัดการเส้นทางเศรษฐกิจของตัวเอง สามารถนำพาอยุธยา สตร์ของครอบครัวที่วางแผนลุเป้าหมายตามที่ตั้งใจได้ และมีความพยายามที่จะยืนอยู่

ให้ได้ด้วยตนเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีหลายคนในกลุ่มนี้ที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมกับกองทุนหมู่บ้านเนื่องจากมีความกลัว ความกังวล ความไม่แน่ใจต่อปัญหาในอนาคตหากเข้ามาใช้เครดิตอาจทำให้ไม่สามารถจัดการตัวเองได้

“ ...ผมไม่อยากเข้าไปยุ่งกับมีปัญหาตามมาแต่ก่อนก็เห็นเคยมีปัญหานั้นพ้องร้องกันวุ่นวาย เห็นแล้วก็กลัว เงินไปเอาเขามาก็ต้องรับผิดชอบเข้า ถ้าเขามาทำอะไรแล้วเกิดปัญหานั้นมาก็จะวุ่นวายกันไปทั้งบ้าน เมื่อผมเด็กเห็นเหมือนมนี่แหลกเลยไม่ไปเกี่ยวข้อง ... ” (ชาวบ้านตระหนาด)

ความคิดแบบนี้เป็นความกังวลที่มีต่อข้อผูกพันในการใช้เครดิตและไม่แน่ใจต่อความสัมพันธ์ในรูปของเศรษฐกิจกำหนดท่าที่ของตัวเองด้วยการวางแผนไม่ยุ่งเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยประเมินว่าบรรทัดฐานของกองทุนอยู่นอกเหนือขอบเขตของตน ขณะเดียวกันศักยภาพของตนก็ไม่สอดคล้องหรือมีความจำเป็นที่จำต้องเกี่ยวข้องกับกองทุนหรือเพิ่มมีข้อผูกมัดในทางกฎหมายหรือกฏหมายใด ๆ กับการใช้เครดิต เพราะคิดว่าหากเกิดปัญหานั้นก็จะอยู่ในสภาพที่เกินกว่าตัวเองจะเอาตัวรอดได้ โดยสรุปแล้วกลุ่มคนที่มีพฤติกรรมแบบปฏิเสธกองทุนนี้จะมี 3 กลุ่ม กลุ่มนี้เป็นพวกที่มีสภาพเศรษฐกิจแบบหาเช้ากินค่ำกลุ่มที่สองก็คือกลุ่มที่รู้จักสภาพของตัวเองและจำกัดตัวเองตามสภาพที่เป็นอยู่ กลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่มีความกังวล ความกลัว ซึ่งอาจจะอยู่แบบรออุดหนาณการณ์สักช่วงเวลาหนึ่งก่อนแต่ในอนาคตอาจจะเข้าร่วมหากโอกาสเอื้ออำนวยหรืออาจไม่เข้าร่วมกับกองทุนเลยก็ได้ ปฏิกิริยาต่อกองทุนหมู่บ้านซึ่งเป็นกลไกทางสังคมเศรษฐกิจที่อยู่นอกความสัมพันธ์ของคนกลุ่มนี้ เกิดจากการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจที่เป็นอิสระไม่ซึ่งกับสถาบันการเงิน ประเด็นเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้มีพื้นฐานที่เป็นตัวของตัวเองแม้จะมีความสัมพันธ์กับระบบตลาด แต่กลไกทางสังคมเศรษฐกิจของตนเองมีแบบแผนในการเคลื่อนย้ายถ่ายเททรัพยากรระหว่างกันแบบไม่เป็นทางการมากกว่าการพึงสถาบันการเงินในรูปขององค์กร ซึ่งสามารถสร้างความอยู่รอดให้กับครอบครัวได้ ทั้งยังสามารถกระจายทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมตามพื้นฐานศักยภาพของครอบครัวตนเอง รวมทั้งได้อาศัยการเก็บกู้มททางสังคมขึ้นมาเพื่อเป็นช่องทางในการส่งผ่านทรัพยากรไปสู่ครอบครัวตัวเอง

สภาพทั้งหมดที่กล่าวมาคือกลุ่มพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการนำนโยบายกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในฐานะที่เป็นกลไกทางสังคมจากเดิมหากสู่การปฏิบัติในระดับหมู่บ้านกลุ่มพฤติกรรมทั้งสามกลุ่มสัมพันธ์กับกองทุนในฐานะของผู้ใช้เครดิตหรือผู้สังเกตการณ์ในส่วนทางการดำเนินงานตามกฎติกาที่กำหนดขึ้นร่วมกันและจากส่วนกลาง ผลในทาง

ปฏิบัติจึงทำให้ได้เห็นปรากฏการณ์หลากหลายของพื้นที่ต่าง ๆ และเห็นความแตกต่างของพฤติกรรมที่มีต่อสถาบันสินเชื่อในรูปของกองทุนหมู่บ้านที่รัฐได้จัดตั้งขึ้น

3.3 บทสรุปและข้อเสนอว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจครัวเรือน

จากการพิจารณาวัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้านที่เป็นนโยบายของรัฐบาลที่ได้นำมาใช้สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจจากหญ้าของประเทศ เมื่อทำการประเมินพฤติกรรมในการใช้สถาบันเครดิตในรูปของกองทุนหมู่บ้านในหมู่บ้านระดับครัวเรือนที่ทำการศึกษาวิจัยสามารถประมวลข้อสรุปและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

3.3.1 จำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับความจำเป็นในธรรมชาติของวงรอบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมหาเข้ากินค้ำชิงยังไม่มีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาสถาบันเครดิตดังเหตุผลที่ได้กล่าวไว้แล้ว เว้นแต่ว่าได้เกิดความคิดหรือมีการปรับตัวในรูปแบบใหม่ ๆ เช่นการสูญเสียแรงงานภายใต้ครอบครัวอาจมีความจำเป็นต้องการทำงานในกิจกรรมแบบการแปรรูปหรือการลงทุนร่วมกัน ทำให้จำเป็นต้องใช้เครดิต สถาบันเครดิตในหมู่บ้านอาจเป็นนโยบายระยะยาวที่ชาวบ้านบางครอบครัวในกลุ่มนี้มีความจำเป็นต้องใช้ แต่ปัจจุบันยังเป็นเรื่องใกล้ตัวกลุ่มนี้มาก และไม่ได้ส่งผลอย่างไรต่อความมั่นคงของฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัว ทั้งนี้หากจะทำให้เกิดประโยชน์ครอบคลุมไปถึงคนกลุ่มนี้จำเป็นที่ต้องแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับความจำเป็นในธรรมชาติของวงรอบเศรษฐกิตไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการลงทุนในอนาคต เช่น อาจแบ่งสินเชื่อเพื่อสนับสนุนการลงทุนในระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาว ซึ่งจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นในการประเมินคุณค่าทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครดิต ขณะเดียวกันก็ควรริบการที่ช่วยให้เกิดการปรับตัวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นเพื่อช่วยให้คนที่เข้าสู่กิจกรรมเศรษฐกิจแต่ละแบบนั้นรู้ว่าจะต้องตระเตรียมตัวอย่างไรและมีกลไกทางสังคมในการกระจายทรัพยากรแบบไหนเพื่อการเรียนรู้และใช้เครือข่ายของตนเองให้เกิดประโยชน์ รวมทั้งจัดให้มีการเปรียบเทียบต้นทุนในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะมีมาตรฐานด้อย่างชัดเจนในการเปรียบเทียบกับบุคลาศาสตร์ ที่ตนเองใช้อยู่ประจำวัน เพราะเครื่องมือนี้จะช่วยสร้างการประกันในการทำงานไม่ให้มีความเสี่ยง หรือทำให้เกิดการสนับสนุนกลไกทางสังคมเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับความคิดและจิตสำนึกของคนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากพื้นฐานของวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่หาเข้ากินค้ำที่อาศัยความสามารถของการกระจายแรงงานนั้นไม่มีปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นภายในตัวหรือในครัวเรือนรวมทั้งขาดแคลนทรัพยากรและยังไม่มีการสร้างเครื่องมือใหม่ทางความคิดทำให้ความต้องการใช้สถาบันเครดิตของครัวเรือนในกลุ่มนี้ยังต่ออยู่

3.3.2 ควรจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจในระบบตลาดกับกลุ่มคนที่นาเช้ากินค่ำ ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดการร่วมกันศึกษาให้เห็นถึงตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของตน กับโลกแวดล้อมของสังคมโดยรวม เพื่อจะใช้เป็นฐานในการร่วมแสวงหาอยุทธศาสตร์ของครอบครัวว่าจะดำเนินการอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากโลกแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบทั้งทางตรงทางข้อมไปยังสังคมเศรษฐกิจของคนไทยนี้ตลอดเวลา ซึ่งการสนับสนุนให้เกิดการศึกษาอยุทธศาสตร์ของครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นในการลงทุนที่สำคัญของรัฐเพื่อช่วยขัดแย้งกดดันของชีวิตและสังคมของชาวบ้านในระยะยาวให้หมดไป พร้อมกับสามารถทำให้คนกลุ่มนี้สามารถมีสัมพันธ์กับเศรษฐกิจระบบตลาดได้อย่างราบรื่นและสามารถเข้าถึงสถาบันสินเชื่อในรูปของกองทุนหมู่บ้านได้อย่างไม่ล้มเหลว การลงทุนในการพัฒนาศักยภาพหรือการสร้างการเรียนรู้มีความสำคัญกว่าการหว่านปลูกเม็ดเงินลงในหมู่บ้านดังเช่นบทเรียนที่ได้รับจากเรื่องการลงทุนทางสังคมที่ผ่านมาซึ่ง ที่ไม่ได้สร้างให้เกิดการพัฒนาสภาวะด้านการปรับตัวเองของชาวบ้านทั้งในด้านพฤติกรรมและจิตวิญญาณให้ก้าวสู่การสร้างความแข็งแกร่งให้กับเศรษฐกิจครอบเรือน การพัฒนาจิตสำนึกและพื้นฐานเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับระบบตลาดบางครั้งอาจใช้ช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้นก็สามารถทำให้เกิดการลงทุนและพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจบางกลุ่มเข้าสู่ระบบตลาดได้ เช่น จากกลุ่มคนเลี้ยงไก่ กลุ่มคนเลี้ยงวัวควายหรือกลุ่มอาชีพช่างฯ ที่ได้ใช้สถาบันเครดิตจากกองทุนหมู่บ้านในหมู่บ้านพัฒนากิจกรรมเหล่านี้ขึ้นมา ดังนั้น พื้นฐานการสนับสนุนสถาบันเครดิตในระดับหมู่บ้านควรที่จะต้องทำความเข้าใจประวัติการประกอบอาชีพในเส้นทางการอาชีวศึกษาต่อโดยอย่างเพียงพอของเศรษฐกิจครอบเรือน และที่สำคัญควรจะให้ความสนใจในเรื่องการวางแผนอยุทธศาสตร์ในระดับครอบครัวด้วย เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการใช้สถาบันเครดิต หรือสามารถจัดการบริหารกิจกรรมสินเชื่อที่สอดคล้องกับกลไกพื้นฐานของเศรษฐกิจครอบครัว คณะกรรมการกองทุนในหมู่บ้านต้องเข้าใจในแผนอยุทธศาสตร์ของแต่ละครอบครัวและตัวตนทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวว่ามีพื้นฐานที่แท้จริงอย่างไรและสภาพความอ่อนแหนะความแข็งแกร่งของตัวครัวเรือนคืออะไร เกิดจากปัจจัยใดบ้าง เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์ในการตัดสินใจปรับภูมิและกติกาให้สอดคล้องกับความต้องการในอาชีพของแต่ละครัวเรือนในหมู่บ้าน

3.3.3 ต้องมีการพัฒนาเสริมสร้างโอกาสและเพิ่มประสบการณ์เพื่อรักษาลดความเสี่ยงในการใช้เงินในรูปของเครดิตให้มากขึ้นในกลุ่มพฤติกรรมเศรษฐกิจแบบกลุ่มที่สองที่มีเส้นทางแบบผจญภัย สำหรับคนกลุ่มที่ต้องการใช้เครดิตจากกองทุนหมู่บ้านในปัจจุบันที่ได้ปรับตัวตามความต้องการของตนเองแต่ยังเป็นกลุ่มที่ไม่มีประสบการณ์ในกิจกรรม

เศรษฐกิจที่ตนเองได้ทำอยู่จะต่างไปจากกลุ่มที่มีประสบการณ์สูงมีความชำนาญในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบตลาดมานาน ซึ่งการลดความเสี่ยงนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มที่มีความชำนาญ มีเวทีที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมแบบเดียวกัน และควรจะมีการจัดเครดิตที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมชาติของการหมุนเวียนทางการเงินที่เกิดขึ้นมาจากการเลือกอาชีพในแต่ละสาขาเป็นสำคัญ เพราะการทำกิจกรรมกับระบบตลาดนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของการใช้แรงงานอย่างเดียวแต่เกี่ยวข้องกับเครื่องไม้เครื่องมือในการผลิตและเกี่ยวข้องกับปัญหาความต้องการ (demand side) ของตลาดด้วย เช่นกรณีของผู้เดี่ยงไก่ขายในบ้านปากลัวยได้เจอกับการตลาดและการผลิตของตัวเองดังนี้

“ ...การตลาดของพี่เป็นการคาดการณ์ในระยะ 45 มื้อ ถ้าได้ 45 มื้อแม่นราคาดก็ต้องขาย คือทางบริษัทเข้าใจเช็คคิวไว้ เราจะไปแทรกไม่ได้ สูงหรือต่ำก็ต้องขาย เขากองก็ต้องซื้อ เราเลือกวันเดี่ยงได้แต่เลือกวันขายไม่ได้ ช่วงที่ได้กำไรสูงสุด ได้ถึงเจ็ดหมื่น ช่วงที่ขาดทุนคือได้สองหมื่นห้า.....พี่คิดว่าการค้าต้องมีได้กำไรบ้างขาดทุนบ้าง เราก็ท้อแท้เวลาเรากดตันตัวเลขดูเราก็เสียใจว่าเราทำแบบตายเป็นอะไรทำไม่ยังขาดทุน แต่เราก็ต้องยอมรับว่าเราจะไปกำหนดคงกลไกราคาของตลาดโลกไม่ได้....ช่วงหลังๆในกรณีของสหภาพยูโรปรวมสารทกค้างในไก่ในกุ้ง เราก็ต้องให้ฟาร์มเราเข้ามาตรวจสอบฟาร์ม คล้ายๆ ไอเอสโอลเข้าแล้วก็สถาบันเดียวกัน แต่ก็จะลงกับตัวยา คือมันไม่ได้ใช้ยาที่เคยใช้ ทุนเราก็สูงขึ้น ความมันใจก็น้อยลง แต่ก่อนยาใช้ ห้าสิบสัปดาห์ต่อตัว แต่เดี๋ยวเนี้ยสูงขึ้นเป็นบาท เศษการแก้ปัญหาคือต้องปรับปรุงสุขาภิบาลโรงเรือนให้สะอาดไวเพื่อไก่จะไม่เป็นโรคแต่มันก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการให้ยา มันจะมีได้ของมันอยู่....ในแต่ละมื้อพี่ต้องใช้เวลาอย่างเคร่งครัด ตีห้าพี่ต้องถูกต้องเข้าฟาร์ม ถึงเวลาพี่จะไปไหนไม่ได้ หน้าร้อนนี้เดี่ยงไก่มีความเสี่ยงสูงพี่ต้องเบิดพัดลมชีดน้ำบังแดดให้ไก่ บ้านเราร้อนเพราะเป็นคืนทราย ปักกิบังลมให้ร้อนเข้าไปอีก บ้านเราถ้าเป็นพี่เป็นน้องก็ไม่มีเวลาไม่มีเด็กไม่มีสัญญา เพราะคนเราต้องช่วยเหลือกันมันผูกพันกันเห็นหน้ากันอยู่ พี่คิดค่าอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม ต้องไม่เกิน 6 บาทเวลาที่เหมาะสมคือ สองปี คือกำไรตอบแทนจะอยู่ที่ 6% แต่เดี๋ยวนางที่เราก็ไม่ทันไปใช้จะไรีเดียพี่จะพลาดไม่ได้...”

ข้อเสนอในเรื่องงบประมาณเชื่อคือ 2 ปี มีความสอดคล้องกับนโยบายสาขาอาชีพ เช่น กลุ่มกิจกรรมเลี้ยงวัว – ควาย เป็นต้น ซึ่งการเอาเงินมาดำเนินธุรกิจในข้อเท็จจริงทางปฏิบัติจะต้องเกี่ยวข้องกับการมีความมั่นใจในระยะยาวของกิจกรรมและการอนุมัติเงินลงทุนที่จะก่อให้เกิดกำไรในรอบต่อๆไป ซึ่งบางสาขาอาชีพต้องใช้เวลาที่ต่างกันไป ปัญหาเช่นนี้จะต้องพิจารณาแก้ไขเปลี่ยนแปลงหากต้องการให้ชาวบ้านเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ (subject of economy) ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ซื้อใช้แรงงานหรือผู้ถูกกระทำจากทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏการณ์ของสภาพนี้ที่ทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน เป็นสิ่งบ่งชี้ว่ากฏกติกาต่าง ๆ ควรจัดทำให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่เป็นจริงของแต่ละแห่งแต่ละกิจกรรมไม่ใช่มาตราฐานเดียวกัน เพื่อจะอนุรักษ์ทำให้ชาวบ้านสามารถบรรลุถึงเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นมาตามธรรมชาติแท้ ๆ ของพวากษา

3.3.4 ควรแปรรูปกองทุนหมู่บ้านให้มีศักยภาพสูงกว่าการปล่อยสินเชื่อโดยการพัฒนาให้เป็นสถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้าน เพื่อลดข้อจำกัดในการพัฒนาเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนและสามารถริเริ่มโครงการเชิงนวัตกรรม กับทั้งส่งเสริมขบวนการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจในหมู่บ้านขึ้นเพื่อช่วยสร้างพื้นฐานการเรียนรู้และการร่วมมือทางเศรษฐกิจในระดับราษฎร์ให้เกิดขึ้น การสร้างการศึกษาเพื่อการพัฒนานี้ควรดำเนินการใน 2 ระดับ คือ ทั้งระดับครัวเรือนในหมู่บ้านและระดับองค์กร ทิศทางของการศึกษาควรเป็นไปเพื่อเตรียมการในการพัฒนาสถาบันสินเชื่อในรูปกองทุนหมู่บ้านให้มีความสามารถแปรรูปเป็นสถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบครบวงจร โดยมีการดำเนินในรูปของการส่งเสริมเศรษฐกิจหมู่บ้าน การร่วมลงทุนการทำนิติกรรมสัญญาการค้ากับองค์กรต่าง ๆ ทั้งสถาบันทางการศึกษาและสถาบันเศรษฐกิจฯ ทั้งปรับปรุงให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลและให้คำปรึกษาทางเศรษฐกิจกับชาวบ้าน มีการจัดทำกิจกรรมโครงการที่จะช่วยสร้างยุทธศาสตร์เสริมความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจระดับครัวเรือนรวมและช่วยพัฒนาเสริมความสามารถในการแข่งขันอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ปล่อยให้กองทุนหมู่บ้านเป็นแค่กลุ่มกิจกรรมทางสินเชื่อที่ล้าหลัง การพัฒนารูปแบบนี้ต้องอาศัยเวลาและการทำงานอย่างหนักรวมทั้งมีกระบวนการ การเตรียมการและขั้นตอนพัฒนาอย่างเป็นธรรมชาติไม่ใช้อาศัย การจัดตั้งที่มีแต่โครงสร้างและซื้อโดยไร้ศักยภาพ แต่ต้องจัดทำขึ้นตามความเหมาะสม สมสอดคล้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจครัวเรือนในหมู่บ้านชนบท ทั้งนี้จะต้องมีการคัดสรรเพื่อสร้างความร่วมมือกับสถาบันทางเศรษฐกิจ และสถาบันทางการศึกษา และกลุ่มองค์กรที่มีความชำนาญในเรื่องทางสังคมเศรษฐกิจและการพัฒนาที่มีความเข้าใจถึงจิตวิญญาณความคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านอย่างดี ทิศทางของกองทุนหมู่บ้านจึงจะมีคุณค่าและความหมายต่อสังคมเศรษฐกิจของชาวบ้าน และสามารถเปลี่ยนผ่าน (transformation) ไป

สู่การเป็นสู่งานรากที่เข้มแข็งของเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่งคั่งแห่งชาติร่วมกับเศรษฐกิจสาขาอื่น ๆ สืบไป

ภาพรวมแม้กองทุนหมุนบ้านจะถูกประเมินโดยนักเศรษฐศาสตร์มหภาคว่ามีสัดส่วนใน GDP ไม่สูงนัก แต่เศรษฐกิจระดับรากหญ้าก็มีความสำคัญไม่น้อยหากย้อนดูวิกฤตเศรษฐกิจปลายปี 2540 จะเห็นว่าเศรษฐกิจรากหญ้าได้แสดงความแข็งแกร่งให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้สังคมโดยรวมของประเทศไทยไม่ต้องเผชิญภัยกับภาวะวิกฤตมากไปกว่าที่เกิดขึ้นและยังเป็นแหล่งพัฒนาที่สำคัญของแรงงานและผู้ประกอบการที่ประสบวิกฤตในภาคอุตสาหกรรม ภาคการค้าและบริการ อันเป็นการเบกรับภาระทางเศรษฐกิจและสังคมไว้สูงที่เดียวในช่วงวิกฤต ซึ่งโดยโครงสร้างพื้นฐานแล้วสังคมเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอยู่ในหมู่บ้านมีลักษณะเป็นแบบเศรษฐกิจครัวเรือนที่ดำเนินอยู่ในพลวัตของสังคมประเพณีที่ไม่ได้เป็นสันทางเศรษฐกิจที่อาศัยทุนเงินตราแบบใดๆ แต่เป็นเศรษฐกิจที่อาศัยทุนธรรมชาติ ทุนมนุษย์ และทุนทางสังคม-วัฒนธรรมค่อนข้างสูง การยึดหยุ่นปรับตัวเพื่อยู่รอดในที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ตามเส้นทางของตัวเองจึงเป็นจุดแข็งหรือศักยภาพของเศรษฐกิจแบบนี้ ดังนั้น การเข้ามาของกองทุนหมุนบ้านจึงมีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนในรูปของสถาบันเครดิตที่เป็นกลไกของสังคมมหภาคที่เข้ามามีบทบาทตอกย้ำเศรษฐกิจรากหญ้า ซึ่งหากวิเคราะห์ในแง่ของการลงทุนที่จะพบรากทุนหมุนเวียนของกองทุนหมุนบ้านเป็นทุนหมุนเวียนในระบบที่ช่วยลดแรงกดดันในเรื่องของดอกเบี้ยให้กับบางครัวเรือได้ระดับหนึ่ง หรือสามารถช่วยบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าแก่บางครอบครัวที่กำลังเผชิญวิกฤตทางการเงินอยู่ ซึ่งอาจจะปรับเปลี่ยนเงื่อนไขของครัวเรือนที่เคยได้รับประโยชน์จากการลงทุนในพื้นฐาน เช่นนี้ไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งของเศรษฐกิจครัวเรือนก็จะต้องดูปัจจัยประกอบหลายมิติ ที่สำคัญได้แก่ ปัจจัยภายในเรื่องการจัดการบริหารของหมู่บ้านปัจจัยภายนอกของครัวเรือนและเส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือน เป็นต้น แต่หากประเมินในแง่ของการพัฒนาเศรษฐกิจใน การสร้างความเข้มแข็งและศักยภาพทางเศรษฐกิจจะพบว่ากลุ่มที่มีพัฒนามากที่สุดคือสถาบันที่เป็นผู้กระทำการเงินซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า คนกลุ่มนี้มีพื้นฐานพัฒนาการมายาวนานจากการสร้างการเรียนรู้และประสบการณ์ให้กับตัวเองและจากการเข้าใจถึงช่องทางที่จะทำให้กิจกรรมของตนบรรลุผลตามเป้าหมาย โดยอาศัยทั้งตนเองและสถาบันทางสังคมที่มีอยู่ในโครงสร้าง วัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเส้นทางที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมของการสนับสนุนพัฒนา จังหวะและโอกาสที่เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมเศรษฐกิจที่ปฏิบัติอยู่ทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือนตนเองประสบความสำเร็จโดยง่าย และก้าวพ้นออกจากภาระมุ่งพึ่ง

พาสภาพธรรมชาติ คนกลุ่มนี้จะเป็นผู้นำที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจจากหญ้าได้อย่างแท้จริง ส่วนคนกลุ่มใหญ่ที่มีพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องความมุติธรรมและการกำกับ ทรัพยากรกับกลุ่มที่วางแผนเป็นต้องดำเนินการใน 2 ทิศทางกล่าวคือ ทิศทางในเชิง สถาบันที่กองทุนจะต้องปรับบทบาทและกฎติกาใหม่ให้สอดคล้องกับกิจกรรมที่ครอบ คลุมการศึกษาเรียนรู้และการสร้างประสบการณ์ในการปฏิบัติให้กับครัวเรือนกลุ่มนี้มาก กว่าจะจำกัดเพียงการปล่อยสินเชื่อและมุ่งตั้งกติกาอย่างรัดกุมเข้มข้นเพื่อกดดันให้มีการ ชำระคืนตามเวลา ทั้งนี้ เพราะพื้นฐานของเศรษฐกิจครัวเรือนได้พึ่งพาอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติที่อยู่นอกรهنีของเขตการควบคุมของครัวเรือน ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างทิศทางการ พัฒนาในระดับครัวเรือนขึ้นด้วย โดยต้องส่งเสริมแบบแผนการเรียนรู้จากกลุ่มที่ประสบ ความสำเร็จคู่ไปกับการวางแผนรากฐานสร้างความเข้าใจในเรื่องของเศรษฐกิจระบบตลาดและ ฝึกการสร้างวินัยทางการเงินให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ เมื่อทิศทางการพัฒนาทั้งสองทิศ ทางสอดคล้องกันก็จะเป็นจุดที่ช่วยประสานพลังให้กับกลุ่มที่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ให้สามารถประสานสร้างกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งผ่านกิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือนให้เกิดขึ้นและขยายตัวอย่างเป็นธรรมชาติและต่อเนื่อง อันจะเป็นผลสัมฤทธิ์ของการ สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจจากหญ้าอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้การสนับสนุนของกอง ทุนหมู่บ้าน

บทที่ 4

การปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน

ในการปฏิบัติการกับกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการได้วางพื้นฐานที่จะดำเนินการสนับสนุนกิจกรรมตามสภาพที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของแต่ละหมู่บ้าน โดยยึดเอาสภาพกิจกรรมเศรษฐกิจของครอบครัวและสภาพการดำเนินงานของทุนหมู่บ้านแต่ละแห่งในพื้นที่การวิจัยเป็นศูนย์กลาง ในฐานะที่ชาวบ้านเป็นตัวจัดสำคัญที่จะกำหนดแบบแผนสืบสานชีวิตและกิจกรรมที่เหมาะสมแก่สภาพเศรษฐกิจของตนเอง ทั้งยังเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในกิจกรรมของทุนหมู่บ้านและเป็นผู้รับผิดชอบเลือกเส้นทางเศรษฐกิจตามพื้นฐานของตนเอง ซึ่งการปฏิบัติการในหมู่บ้านมีจุดเน้นอยู่ที่การกระตุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ทำงานกับชาวบ้านผู้ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของตนเองโดยมีสาระสำคัญดังนี้ คือ

- 4.1 การเข้าสู่พื้นฐานและการลดซึ่งกันเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน
- 4.2 การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเพื่อเสริมศักยภาพในเส้นทางเศรษฐกิจ
- 4.3 การพัฒนาทุนในวงจรเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้าน

ทั้งสามส่วนเป็นกระบวนการการทำงานในปีที่ผ่านมาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมีความเคลื่อนไหวของกิจกรรม 3 ช่วงโดยสรุปคือ ช่วงแรกใช้เวลาประมาณ 5 เดือนในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการค้นคว้าศึกษาสถานการณ์ทั่วไปและสภาพสังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านโดยเน้นการสำรวจตามธรรมชาติกับชาวบ้านเป็นรายบุคคลและกับแต่ละกลุ่ม รวมทั้งมีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ช่วงที่สองเป็นการสนับสนุนการศึกษาให้กับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละหมู่บ้านในรูปของการฝึกอบรมดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนและพัฒนาความเป็นมืออาชีพชนในเวลา 4 เดือนและช่วงที่三ใช้เวลา 3 เดือน ศุลกากรที่มีผลต่อเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ช่วงที่สี่เป็นการสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจประจำปี ซึ่งในกระบวนการปฏิบัติการทั้งหมดนี้ได้อาศัยหั้งผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์และความร่วมมือจากชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านเองและจากภายนอกหมู่บ้าน กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมการศึกษาให้กับชุมชนเป็นหลักเนื่องจากช่วงเวลาในการดำเนินการมีไม่มากหากจะเลือกทำกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมทางเศรษฐกิจก็จะดำเนินการผ่านกลุ่มที่คณะกรรมการมีความมั่นใจที่ได้คัดสรรแล้วเท่านั้น เนื่องจากข้อจำกัดของเวลาและบุคลากรในการปฏิบัติงานของโครงการ

4.1 การเข้าสู่พื้นฐานและการเรียนรู้ร่วมกัน

การเข้าสู่พื้นฐานความเข้าใจสภาพของชาวบ้านและหมู่บ้านเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมระหว่างผู้ทำงานวิจัยกับชาวบ้านเป็นงานขั้นแรก ซึ่งเป็นขบวนการตระเต็ยมกลุ่มนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยที่จะเข้าไปทำงานในหมู่บ้านให้เกิดการปรับตัวและมีพื้นฐานทั่วไปในเส้นทางการทำงาน ซึ่งสภาพที่เป็นอยู่ก่อนที่จะปฏิบัติงานนั้น คณผู้ร่วมงานจะมีพื้นฐานความคิดและประสบการณ์ที่ต่างกัน จึงจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจร่วมเพื่อกันในระหว่างผู้ทำงานก่อนเพื่อจะได้มีแนวทางที่จะเข้าไปสู่ดุลร่วมมายในการทำงานร่วมกัน สภาพของกลุ่มผู้ปฏิบัติงานกลุ่มนี้มีคนทำงาน 4 คนที่เคยมีประสบการณ์การทำงานกับหมู่บ้านมากกว่าสิบปี ที่เหลือมีประสบการณ์ระหว่าง 2-3 ปี และมี 2 คนที่ไม่มีประสบการณ์ในการทำงานกับหมู่บ้านมาก่อนเลย จึงต้องจัดให้มีการเตรียมการให้ผู้ทำงานทั้งหมดได้มีพื้นฐานร่วมกันก่อน การดำเนินการขั้นเตรียมการนี้ครั้งแรกใช้วิธีจัดสัมมนาแบบไม่เป็นทางการ 3 วัน เพื่อปูพื้นฐานให้ใกล้ชิดกันและสร้างความคุ้นเคยกับแบบแผนความเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านไปด้วย สาระสำคัญของการเตรียมในวันแรกเป็นการจัดกลุ่มทำการสำรวจแบบสะท้อนภาพตัวเอง (self reflection) ที่ให้แต่ละคนสะท้อนถึงเส้นทางชีวิตและการงานของตนเองโดยสรุป เพื่อให้คนอื่น ๆ ในกลุ่มได้รู้จักพื้นฐานของกันและกันหมวดหัวกลุ่ม ส่วนในวันที่ 2 และ 3 จะเป็นวันที่ร่วมกันทำการวิเคราะห์สถานการณ์และสภาพของผู้ปฏิบัติงานโดยรวมเบรียบเทียบกับวิธีชีวิตของชาวบ้านโดยส่วนที่เป็นเรื่องของชาวบ้านได้อาศัยผู้ที่เคยมีประสบการณ์การทำงานมานานกับหมู่บ้านช่วยสะท้อน สร้างเคราะห์ให้เห็นภาพรวมที่เป็นจริง จากนั้นก็จะเป็นการสำรวจถึงเส้นทางและกระบวนการในการปฏิบัติงาน ซึ่งผลสรุปจากการวิเคราะห์พบว่าเส้นทางประสบการณ์และวิธีชีวิตของแต่ละคนที่เข้าร่วมวิจัยมีรากฐานมาจากคนชั้นกลางและเป็นคนภายนอกหมู่บ้านซึ่งมีวิถีชีวิตและความคิดที่ต่างจากชาวบ้าน ดังนั้นการจะเข้าใจถึงฐานความคิดของชาวบ้านจากประภากลางที่พับเห็นในหมู่บ้านจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือทางสังคม เป็นตัวนำทาง โดยเริ่มจากการปรับพื้นฐานการสร้างความรู้จักคุ้นเคยทั้งในด้านดั้งเดิมและวัฒนธรรมกับชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายในแต่ละหมู่บ้าน โดยยึดเคารพสถานการณ์ของชาวบ้านและสังคมเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้และการศึกษา วิจัยร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานวิจัยกับชาวบ้าน บทบาทของคนทำงานจะเน้นเครื่องมือทางสังคมด้วยการสร้างความคุ้นเคย การพูดคุยสำรวจกับชาวบ้าน การกระตุ้นให้เกิดการสำรวจในระหว่างชาวบ้านด้วยกันของ การฟัง การสังเกต และการวิเคราะห์ชุมชนแบบเรียนรู้ ซึ่งทิศทางตามบทบาทนี้เป็นข้อสรุปที่จะช่วยให้เข้าสู่พื้นฐานการรู้จักและการเรียนรู้วิถี

ชีวิตและสังคมหมู่บ้าน อันเป็นการลดช่องว่างและเปิดทางไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้ทำงานในกระบวนการศึกษาวิจัย สารสำคัญในการวิจัยจะเน้นประเด็นในการศึกษาใน 2 ส่วนที่สำคัญ สวนแรกคือส่วนของโครงสร้างทางสังคม-วัฒนธรรมซึ่งจะเกิดจากการประมวลกิจกรรมทางสังคมและประเพณีในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ได้สืบทอดผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านดังแต่ก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน จากการได้พบเห็นกอร์ปกับอาศัยการสำรวจบุคลุ่มคนสูงอายุจนถึงกลุ่มคนวัยทำงานเพื่อสอบถามสืบค้นในเรื่องดังกล่าว เสียส่วนจากคำบอกเล่าเหตุการณ์ในเงื่อนไขของช่วงเวลาต่าง ๆ จากชาวบ้านแต่ละคนแต่ละกลุ่มจะเป็นเข็มทิศที่บ่งบอกถึงสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงตอนของสถานการณ์ ส่วนที่สองจะเป็นส่วนของการศึกษาโครงสร้างของครอบครัวโดยเน้นการศึกษาสังเกตและดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้านเพื่อประมวลความเคลื่อนไหวในวงจรการผลิต การจัดการ และการบริโภค โดยจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับพื้นที่ทำมาหากินในระบบชุมชน ผลผลิต การจัดการผลผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการทางเศรษฐกิจของครอบครัว ฯลฯ ในส่วนนี้จะอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์คู่กับการสืบค้นผ่านคำบอกเล่า และการสำรวจเชิงปริมาณควบคู่กันไป ซึ่งข้อมูลทั้งหมดจากที่กล่าวมานี้จะถูกนำมาสังเคราะห์อย่างเป็นขั้นตอนในการประชุมในแต่ละเดือนของนักวิจัยเพื่อนำส่วนประกอบข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาเข้มต่อเข้าด้วยกันให้เห็นภาพรวมของโครงร่างทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านและภาพลักษณ์ของเศรษฐกิจครอบครัวเรื่องที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในการดำเนินการในครั้งนี้จะมีนักวิจัย 2 คนที่แยกไปศึกษาเจาะลึกใน 2 หมู่บ้านด้วยตนเอง แต่จะนำข้อมูลและผลสรุปมาเสนอร่วมกับคณะกรรมการจากหมู่บ้านที่เหลือ 7 หมู่บ้าน แบบแผนทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องมือในขั้นตอนแรกในการปฏิบัติการของคณะกรรมการผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีพื้นฐานชีวิตและวิถีคิดที่แตกต่างจากชาวบ้านและเป็นคนภายนอกหมู่บ้านที่จะเข้าไปทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในหมู่บ้าน ในการปฏิบัติงานจะมีการสรุปและประมวลข้อมูลร่วมกันที่ได้จัดทำต่อเนื่องทุก ๆ เดือน โดยมีหัวหน้ากลุ่มวิจัยเดินทางเข้ามาระดับชั้นในแต่ละพื้นที่แบบหมุนเวียนไปทุกพื้นที่ ซึ่งการศึกษาหมู่บ้านในขั้นตอนนี้ใช้เวลาראว 5 เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงตุลาคม 2545

ส่วนการปฏิบัติงานในแต่ละหมู่บ้านในการสร้างพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันในระดับหมู่บ้านทั้ง 9 แห่งนั้นได้ใช้วิธีที่ให้ผู้ทำงานแต่ละพื้นที่ประมวลปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นในหมู่บ้านและข้อมูลจากการพูดคุยกับชาวบ้าน นำมาผนวกเข้าเป็นเรื่องราวเพื่อนำกลับมาเสวนาแบบกลุ่มกับชาวบ้านซึ่งจะเชิญชวนชาวบ้านเข้าร่วมแบบไม่เป็นทางการเป็นคราว ๆ ไปตามความสะดวกและความเหมาะสมกับโอกาสที่เป็นไปได้ การเสวนางจะพึง

ประเด็นไปที่เรื่องของการทำมาหากิน สภาพพื้นที่ทางภาษาภาพ โครงสร้างและระบบครอบครัว ความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชน การช่วยเหลือกันตามแบบแผนของสถาบันทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ การจัดการทางสังคมเศรษฐกิจแบบเปิดเผยแพร่ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านและกับภายนอก วิธีการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ในสันทางทำมาหากิน และสภาพรวมของกิจกรรมเศรษฐกิจของครอบครัวฯ ซึ่งการเสวนานี้แต่ละหมู่บ้านจะจัดในช่วงเวลาที่ต่างกันไป การปฏิบัติการหั้งสองส่วนนี้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมและช่วยพัฒนาความเข้าใจตนเองของทั้งชาวบ้านและผู้ปฏิบัติงาน และช่วยความเข้าใจต่อวิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านให้กระจุ่งชัดขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งการนำผลการดำเนินงานเข้าสู่การประมวลข้อมูลและการประชุมร่วมในแต่ละเดือนจะเป็นเครื่องมือที่สะท้อนถึงศักยภาพของการทำงานของผู้ปฏิบัติงานแต่ละพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมในการเข้าสู่พื้นฐานการสร้างความเข้าใจนี้คือ กิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องกับชุมชนโดยใช้วิธีเยี่ยมเยียนพบปะพูดคุย จัดเสนา革ลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ประเด็นหลักของการเสวนานี้จะแตกต่างกันไป เช่น การเสนา革ีสถานการณ์และปัญหาการปลูกข้าวจะเป็นประเด็นหลักในการพูดคุยกับหมู่บ้านในภาคอีสาน ส่วนเรื่องสวนผลไม้และปัญหาตลาด เป็นประเด็นการเสวนานี้ในหมู่บ้านภาคใต้และสถานการณ์ประมงเป็นเรื่องราวของการเสนา革ลักในหมู่บ้านภาคตะวันออก ในกระบวนการเสนาศึกษาและสืบค้นเพื่อการลดช่องว่างและสร้างการเรียนรู้ร่วมกันจะเป็นการจัดทำในแต่ละหมู่บ้านเป็นหลัก เนื้อหาสาระของการเสวนานอกจากจะเป็นเรื่องของกิจกรรมเศรษฐกิจแล้วยังมีเรื่องเกี่ยวกับกองทุนรวมทั้งประเด็นอื่น ๆ ที่ได้เตรียมไว้ในตอนสัมมนา ก่อนเข้าปฏิบัติงานด้วย

สิ่งที่ชาวบ้านได้รับจากการปฏิบัติการช่วงนี้คือ ภาพสะท้อนที่ช่วยทำให้เห็นสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองในหมู่บ้านและตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านในสังคมใหญ่ ซึ่งในการเสนาพบปะคุยกับเฉพาะบุคคลกับกลุ่มและในการจัดประชุมกิจกรรมการในแต่ละหมู่บ้านนั้น บ้านที่คลี่คลายพื้นฐานและลดช่องว่างได้เร็วได้แก่บ้านโคงล่าม บ้านคลองเย็น บ้านเด และบ้านปากล้าย 2 หมู่บ้านแรกเป็นบ้านที่ผู้ทำงานมีประสบการณ์มาก่อนในการทำงานกับชาวบ้าน บ้านเดเป็นบ้านที่ผู้ทำงานมีประสบการณ์ปานกลางแต่ปฏิบัติงานด้วยความมุ่งมั่นและเกาะติดชุมชนตลอดเวลา ส่วนบ้านสุดท้ายเป็นหมู่บ้านที่นักวิจัยเป็นนักวิชาการที่มีประสบการณ์สูงในการทำงานวิจัยในพื้นที่อีสานมาก่อนดีกว่าหมู่บ้านอื่น ในระหว่างการดำเนินงานช่วง 5 เดือนนี้นอกจากจะมีการจัดกิจกรรมการศึกษาเฉพาะหมู่บ้านยังมีการจัดกิจกรรมระหว่างหมู่บ้านด้วย คือ

➤ จัดสัมมนาการศึกษาเรื่องสังคมเศรษฐกิจท้องถิ่นให้กับหมู่บ้านภาคตะวันออก โดยเชิญผู้แทนจากหมู่บ้านในงานวิจัยและหมู่บ้านอื่น ๆ รวม 17 หมู่บ้านที่มีสภาพพื้นที่ทำกินและสภาพความเป็นอยู่เหมือนกันเข้าร่วมสัมมนาแบบมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายเพื่อการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อสังคมเศรษฐกิจของท้องถิ่นร่วมกัน 2 ครั้งที่จังหวัดระยอง

➤ จัดสัมมนาการศึกษาสังคมเศรษฐกิจให้กับหมู่บ้านภาคอีสาน โดยเชิญผู้แทนจากทั้ง 6 หมู่บ้านอีสานเข้าสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้สภาพสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน 2 ครั้งที่จังหวัดขอนแก่น

➤ จัดสัมมนาผู้แทนหมู่บ้านเป้าหมายทั้งหมด 1 ครั้งที่จังหวัดขอนแก่นเพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนในเรื่องสังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้านและกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน โดยให้แต่ละหมู่บ้านได้มีโอกาสเล่าเรื่องราวของหมู่บ้านตนเองและเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ของหมู่บ้านอื่น ๆ โดยนักวิจัยช่วยกระตุน ดึงคำถาม และสรุปสาระของการสัมมนาให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเข้าใจอย่างเป็นระบบ

ผลจากการปฏิบัติงานในช่วงแรกโดยสรุปได้ช่วยให้ชาวบ้านได้รู้ถึงกลไกเศรษฐกิจ มหาดที่มีกลไกความเคลื่อนไหวที่เกิดจากผลกระทบของการบริโภค การลงทุน งบประมาณของรัฐ ผลต่างของการส่งออกและนำเข้าของสินค้าและบริการ ซึ่งเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนโดยทุนเงินตราและมีเป้าหมายไปสู่การขยายทุนเป็นสำคัญ ซึ่งเส้นทางเศรษฐกิจมหาดแตกต่างจากเศรษฐกิจของชาวบ้านเอง เพราะกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งพาทุนรวมชาติและทุนทางสังคมคู่ไปกับทุนเงินตรา โดยเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ทำนาหากินของตัวเอง และอาศัยกลไกการปรับตัวเองสร้างกิจกรรมกับระบบครอบชาติรอบตัว แบบแผนทั้งสองแตกต่างกัน ตำแหน่งของสังคมเศรษฐกิจครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเศรษฐกิจแบบทางการเมืองกับเศรษฐกิจมหาด ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจที่ต้องอาศัยทุนเงินตราและเข้าไปมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดจะต้องมีประสบการณ์พื้นฐานที่ดีจึงช่วยให้เกิดการบรรลุเป้าหมายประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นในสภาพที่เป็นอยู่นี้ชาวบ้านจะต้องเลือกเส้นทางการพัฒนาและการใช้เครดิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาครัวเรือนของตัวเองจึงจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาในอนาคตข้างหน้า โดยที่การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านจะต้องหาแนวทางเพื่อส่งเสริมการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจครัวเรือนให้มีความคล่องตัวในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยไม่ทำให้กองทุนกลایเป็นคุปสรรค หรือแรงกดดันต่อวิถีชีวิตหรือเส้นทางเศรษฐกิจของตนเองในสภาพที่เป็นจริง

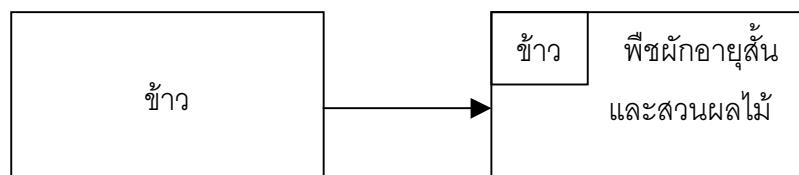
4.2 การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเพื่อเสริมศักยภาพครัวเรือน

ในช่วงที่ 2 ของการปฏิบัติงานนี้ได้สืบต่อจากการลดช่องว่างและสร้างการเรียนรู้ร่วมกันโดยค่อย ๆ ประมวลข้อมูลและเจาะลึกลงสู่กิจกรรมเศรษฐกิจที่ปรากฏอยู่ในหมู่บ้านโดยได้จัดแบ่งกิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือนออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มเกษตรและอาหารปลูกพืช กลุ่มประมง กลุ่มการค้า-บริการ และกลุ่มอิสระอื่น ๆ ซึ่งการสนับสนุนกิจกรรมช่วงนี้ได้ปฏิบัติการแบบเจาะลึกใน 2 รูปแบบคือ รูปแบบการจัดการศึกษาฝึกอบรมกับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์เสริม ในการจัดทำกิจกรรมบางกิจกรรม ซึ่งมีความเคลื่อนไหวของกิจกรรมที่ได้ดำเนินงานโดยสรุปได้แก่

➤ กลุ่มกิจกรรมปศุสัตว์ประเภทเลี้ยงวัวควาย จากผลการศึกษาเส้นทางกิจกรรมเศรษฐกิจกลุ่มนี้พบว่ามีสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในงานวิจัยนี้ให้ความสนใจใช้เครดิตไปลงทุนในกิจกรรมนี้มากที่สุด แต่ก่าว่าคงเป็นกลุ่มสุมเสียงที่ไม่มีประสบการณ์มาก่อนหรือเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านมุ่งลงทุนเพื่อสร้างหลักทรัพย์ในระยะยาวแก่ครอบครัว โดยคิดว่าจะสามารถหาเงินจากทางอื่นมาคืนได้ โดยที่ความต้องการเลี้ยงวัวควายเกิดขึ้น เพราะตอนของสามารถใช้เครดิตจากการลงทุนให้ได้เงินมาในจำนวนที่สูงพอที่จะนำไปซื้อวัวควายได้จึงตัดสินใจกู้ยืม หรือบางครัวเรือนกู้มาแล้วไม่รู้จะเอาไปทำอะไรหากเก็บไว้ก็กลัวจะให้จ่ายหมดไปในชีวิตประจำวันจึงพากันมาซื้อวัวควายเพื่อสร้างเป็นหลักทรัพย์ป้องกันความสูญเสียของเครดิตที่ได้มา มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่ใช้เครดิตในกิจกรรมนี้ที่เป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์แบบเมืองอาชีพ ซึ่งกลุ่มนี้โครงการได้เชิญเข้าร่วมเดินทางเพื่อเป็นตัวอย่างให้ข้อมูลแก่พวกรสุมเสียงและเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาที่พบในกิจกรรมนี้ การจัดเดินทางในกิจกรรมปศุสัตวนี้ได้เชิญสมาชิกผู้สนใจจากทุกหมู่บ้านเข้าร่วมเดินทาง 2 ครั้ง และจัดการเดินทางในแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 3-5 ครั้งตามการเรียกร้องของชาวบ้าน ซึ่งกิจกรรมนี้จะมีการปฏิบัติอยู่ 2 รูปแบบในหมู่บ้านสมาชิกคือ กลุ่มเลี้ยงวัวควายที่เน้นการค้าที่ดำเนินการในลักษณะซื้อขายไปตามเวลาและโอกาสที่เอื้ออำนวย กลุ่มนี้จะต้องมีประสบการณ์ความชำนาญมากในวงจรการค้าและการดูแลกษาณะวัว-ควาย สภาพวัว-ควาย สถานการณ์ตลาด ช่วงโอกาสและช่องทางในการค้าขายที่ราบรื่น และการมีจิตวิทยาต่อสัตว์ค้าแต่ละราย ซึ่งจะต้องอาศัยทั้งประสบการณ์ส่วนตัวและตัวช่วยความร่วมมือที่ได้พัฒนาขึ้นจากการรู้จักกันเพื่อพาอาศัยกันในเส้นทางอาชีพ เข้าช่วยแบบแผนการเกากลุ่มทางสังคมที่ดำเนินอยู่เป็นแบบแผนที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดทุนที่จะบรรลุผลทางเศรษฐกิจให่ง่ายขึ้นสะตอกขึ้น (transaction economy) การพึ่งพาภัยและกันจะมีความหมายในแบบของพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ (strategic alliances) ในกลุ่มตัวช่วยการค้าร่วมที่ร่วมมือกัน กิจกรรมเลี้ยงวัวควายเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านใช้เครดิตไปลงทุนกันมากที่สุด (ของพื้นที่วิจัยฯ นี้) เนื่องจากมีความสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการสร้างรายได้เพิ่มเติมจากการเกษตรที่จำกัด ขาดแคลนทางด้านทรัพยากรดและแรงงาน จึงหันมาลงทุนในกิจกรรมนี้

คอลลั่งกับพื้นฐานวิถีชีวิตของตัวเองและราคาวัสดุที่ไม่เกี่ยวข้องกับกลไกของราคาตลาด ชาวบ้านสามารถเป็นผู้กำหนดราคากลางกันได้เองระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายตามความพึงพอใจของความต้องการและข้อตกลงของแต่ละฝ่าย ซึ่งในส่วนทางอาชีพของการค้าขายวัย-วาระนี้หากกระทำอย่างต่อเนื่องและดำเนินการเป็นอาชีพ สัญญาจะห่วงคุ้มค่าจะเป็นสัญญาปากเปล่าที่อาศัยความเชื่อถือต่อกันและค่อย ๆ ปรับเป็นสัญญาแบบผูกพันกัน (relational contract) ในที่สุด สำหรับอีกกลุ่มนึงจะเป็นกลุ่มที่ชื่อว่าเล็กมากนุนขาย โดยอาชีพนี้ที่รวมชาติของหมู่บ้านและแรงงานในครัวเรือนเป็นทุนในการเลี้ยงการขายวัสดุภูมิที่ต่างกันไปของแต่ละครอบครัว ซึ่งการจัดฝึกอบรม สมมนา เสนวนา และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรมนี้ได้ให้ประโยชน์แก่ผู้ดำเนินกิจกรรมนี้อย่างสูง การประเมินผลหลังการจัดกิจกรรมการให้การศึกษานี้จากผู้เข้าร่วมสัมมนาอยู่ในระดับดีถึงดีมากและชาวบ้านให้ความสนใจในระดับสูงถึงสูงมาก ผู้เข้าร่วมทั้งหมดเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์และควรจัดทำขึ้นอีกอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจและความมั่นใจในกิจกรรมเศรษฐกิจประเภทนี้เพื่อจะช่วยให้สามารถก้าวสู่ความเป็นมืออาชีพต่อไป

➤ กิจกรรมการจัดการศึกษาฝึกอบรมในการปรับฐานการผลิตภาคเกษตรกรรม กิจกรรมนี้เน้นการดำเนินการในพื้นที่บ้านโคลกらม โดยใช้สถานการณ์ของครัวเรือนบ้านโคลกらมกลุ่มน้อยชีวิ และนายเฉลิม เป็นฐานการสัมมนา การสัมมนาจัดขึ้นทั้งในแต่ละหมู่บ้านแบบไม่เป็นทางการและมีการเชิญชาวบ้านที่สนใจจากบ้านทั่ว ๆ ไปเข้าร่วมด้วยในการจัดอย่างเป็นทางการ 3 ครั้งที่บ้านโคลกらมพื้นฐานความรู้สำคัญคือ การเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากการปลูกข้าวมาสู่การจัดการการผลิตแบบสวนผสมผสาน โดยลดพื้นที่ปลูกข้าวลงแต่สนใจดูแลต่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นจะเกิดจากความเชื่อมั่น ความมั่นใจในการจัดการและการที่มีโอกาสได้สัมผัสประสบการณ์

จริงที่จำต้องได้จากการบุกเบิกของกลุ่มครัวเรือนบ้านโคลาเมโดยครัวเรือนนายชวีและเครือญาติ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบการผลิตแบบผสมผสานระหว่างพืชผักอยู่สั้น กับสวนผลไม้และสามารถพัฒนาผลิตผลของตัวเองเข้าสู่ระบบตลาดได้อย่างประสบผล สำเร็จ ซึ่งกลุ่มเกษตรกรรมยังยืนของบ้านโคลาเมได้พลิกผันตัวเองจากเส้นทางชาวนาที่มีรายได้เฉลี่ย 30,000-50,000 บาทต่อปีมาสู่ระบบเกษตรกรรมแบบก้าวหน้ายังยืนที่มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 120,000-250,000 บาทต่อปี ความรู้ในการฝึกอบรมเป็นเรื่องของเทคนิค

การปรับโครงสร้างการผลิตและการจัดการแปลงปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ทั้งส่วนที่เป็นพืชผักอยู่สันและ การปลูกผลไม้ยืนต้น รวมทั้งการจัดการน้ำ การดูแลพื้นที่เกษตรกรรมครัวเรือนตามระบบทั้งหมด การจัดการด้านการตลาด การพัฒนาภารกิจ การจัดแบ่งบทบาทภารกิจตลอดจนถึงการกำหนดทิศทางการผลิตและการคาดการณ์ระบบตลาดภายใต้ศักยภาพการจัดการของครัวเรือน ซึ่งผลสรุปของ การจัดการศึกษาให้กับกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจกลุ่มนี้ได้รับการประเมินจากผู้เข้าร่วมอยู่ในระดับดีมากในทุกด้าน ซึ่งได้สร้างการเรียนรู้การถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตการตลาดและการบริหารจัดการกลุ่ม ให้กับผู้เข้าร่วมทุกคนอย่างเต็มที่

➤ กลุ่มการพัฒนากิจกรรมด้านหัตถกรรม การทอผ้า การจัดการศึกษาเพื่อเพิ่มศักยภาพให้แก่กลุ่มทอผ้านี้เป็นไปตามข้อเรียกร้องของกลุ่มทอผ้าบ้านคลองเย็น ซึ่งกลุ่มผ้าทอมือบ้านคลองเย็นนี้มีประสบการณ์การทอผ้าสืบทอดเป็นประเพณีมาตั้งแต่อดีต แต่ได้พยายามปรับปรุงกิจกรรมของตัวเองเพื่อเข้าสู่ระบบตลาดตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมา ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำหมู่บ้านและองค์กรเอกชนที่เข้ามาให้ทุนก่อตั้ง 8,000 บาทในปี 2541 การสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจกลุ่มนี้จึงเลือกเอาบ้านคลองเย็นเป็นจุดกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กิจกรรมด้านหัตถกรรมของสมาชิกผู้สนใจจากหมู่บ้านทั่วไปกิจกรรมที่โครงการได้สนับสนุนการปฏิบัติงานที่ได้จัดทำได้แก่

- การจัดประชุมกลุ่มเครือข่ายผ้าฝ้ายผ้าฝ้ายข้อมูลรวมชาติ
- การจัดศึกษาดูงานการตลาดและการแปลงรูป
- การจัดศึกษาดูงานธุรกิจชุมชน
- การจัดศึกษาดูงานการบริหารกลุ่มกิจกรรม

- การฝึกอบรมความรู้เรื่องต้นไม้ให้สีและการปรับปรุงมาตรฐานผ้าทอเมืองเรืองลาดลาย โนนสี ความละเอียดประณีตในการทอ การปรับปรุงขนาดมาตรฐานและการพัฒนาระยะเวลาในการส่งมอบผลิตภัณฑ์

กิจกรรมการศึกษาดังกล่าวนี้ได้จัดขึ้นในบ้านคลองเย็นเพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านและกลุ่มสนับสนุนใจกิจกรรมการทอผ้าด้วยมือจากบ้านใกล้เคียงและบ้านในโครงการเข้าร่วม ส่วนการจัดศึกษาดูงานได้นำไปศึกษาดูงานกลุ่มร้านสีบ้านในจังหวัดขอนแก่นที่มีประสบการณ์มายาวนานกว่าสิบปีเป็นผู้ให้ความรู้ในเรื่องที่สมาชิกกลุ่มต้องการ ปัจจุบันกลุ่มผ้าทอเมืองบ้านคลองเย็นเป็นกลุ่มกิจกรรมที่กำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้มแข็งและความมั่นใจและการเรียนรู้ทางเศรษฐกิจที่เป็นกิจกรรมที่เสริมรายได้กับครัวเรือนได้พอสมควรในแต่ละปีสมาชิกแต่ละคนจะมีรายได้จากการทอผ้าเฉลี่ยราย 20,000-30,000 บาทต่อปี ใน การปฏิบัติการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบประมีนจากผู้เข้าร่วมอยู่ในระดับดี ซึ่งชาวบ้านยังมีความต้องการที่จะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในการจัดตั้งคุณภาพและการพัฒนาผลิตภัณฑ์และความสามารถทางการตลาดเพิ่มเติมอีกพอสมควร

➤ กลุ่มกิจกรรมประมง ทางโครงการได้เสริมสร้างความรู้ให้แก่กลุ่มชาวประมงเรือเล็กในพื้นที่บริเวณบ้านเล บ้านกอกขยายชา และหมู่บ้านແบพชา ผู้นำชุมชนแบบต่อเนื่องทุกเดือน โดยเน้นสาระสำคัญในเรื่องการทำมาหากินและการดูแลทรัพยากร รูปแบบการประชุมเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันโดยอาศัยการศึกษาแบบบอกเล่าในประสบการณ์การทำมาหากินของคนท้องถิ่นในกลุ่มอาชีพประมงที่ดำเนินกิจกรรมของตัวเองผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบริเวณแบบนี้มา โดยมีการศึกษาถึงสภาพความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและร่วมกันวิเคราะห์เหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก พร้อมกับค้นคิดทางเลือกที่จะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชนบริเวณนี้ ผลจากการดำเนินงานทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อจัดกระบวนการเบี่ยงและสร้างกติกาในการเฝ้าระวังทรัพยากร รวมทั้งได้จัดการวิธีการทำประมงแบบทำลายล้างให้หมดไปจากบริเวณนี้ด้วย และมีการขอเสนอปิดอ่าวและขยายพื้นที่อนุรักษ์ไปยังจังหวัดและกรุงเทพฯ แต่ยังไม่ได้รับการอนุมัติอย่างลับๆ นอกจากกิจกรรมดังกล่าวอย่างได้จัดสัมมนาและดูงานอย่างเป็นทางการแก่กลุ่มนี้ด้วยได้แก่

- การฝึกอบรมการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือน
- การจัดศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้สังคมเศรษฐกิจระหว่างชุมน้ำกับชุมปะรง
- การสัมมนาการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยกิจกรรมประมงและการค้า การบริการ ด้วยศักยภาพของครอบครัวประมงเรือเล็ก

ผลรวมของการดำเนินกิจกรรมในกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจนี้ได้ส่งผลโดยตรงต่อครัวเรือนชาวประมงเรือเล็กและการเข้าไปมีบทบาทในการจัดระเบียบความคิดต่อกิจกรรมสาธารณชนในบริเวณนี้อย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็ได้พัฒนาข้อเสนอและภูมิปัญญาในทางสร้างสรรค์ให้กับการบริหารงานท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง กลุ่มครัวเรือนชาวประมงและคณะกรรมการได้ประเมินผลการดำเนินงานกิจกรรมเสริมด้านการศึกษาของกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ในระดับดีมาก

➤ กิจกรรมอื่น ๆ เป็นการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบกลุ่มย่อยและการส่งเสริมเฉพาะรายซึ่งได้ดำเนินการดังนี้คือ

- ให้ความรู้กลุ่มย่อยแก่สมาชิกกลุ่มปลูกผักในเรื่องปัญหาจากการใช้ยาฆ่าแมลง

- ประสานงานเพื่อจัดหารัสดุและเครื่องมือประมงราคาถูกแก่สมาชิกกลุ่มประมงเรือเล็ก
- ประสานงานกับจังหวัดและสถาบันวิชาการ เช่น ภาควิชาภูมิศาสตร์ และสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา ในการช่วยดูแลเรื่องคุณภาพน้ำในบริเวณชายฝั่งทะเล

- จัดแลกเปลี่ยนบทเรียนการบริหารและพัฒนาองค์กรให้กับหมู่บ้านภาคใต้ที่สนใจเรียนรู้บทเรียนจากกลุ่มสงขลาที่ประสบความสำเร็จจากการสร้างกลุ่มของตัวเอง

➤ การสนับสนุนและจัดทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มสมาชิกในหมู่บ้านต่าง ๆ ประมวลได้ดังนี้

- จัดฝึกอบรมการพัฒนาดินและการทำปุ๋ยชีวภาพให้แก่กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกผักและทำสวน พร้อมกับจัดตั้งโรงปุ๋ยชีวภาพขึ้นในบ้านโภคลำม ซึ่งสมาชิกกลุ่มเกษตรรย়ย়ีนจะช่วยเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมสนับสนุนให้แก่สมาชิกร่วมอาชีพในหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

- จัดทำต้นแบบมีดชุดให้แก่กลุ่มตีมีดบ้านคลองเย็น เพื่อใช้ในการศึกษาและพัฒนาแบบมีดของกลุ่ม
- สนับสนุนเครื่องเจาะน้ำบาดาลแก่กลุ่มเกษตรรย়ย়ีน เพื่อใช้เจาะน้ำในการปรับปรุงแปลงปลูกเพื่อเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้กับสมาชิกใหม่ที่จะเข้ากลุ่มต่อไป
- จัดทำแผนที่พื้นที่อนุรักษ์ชายฝั่งทะเลให้กับกลุ่มประมงเรือเล็กในบ้านเด และบ้านตระอกตากาด เพื่อศึกษาพื้นที่เดิมและแนวเขตการขยายพื้นที่อนุรักษ์

ทั้งหมดนี้คือกิจกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนให้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านหลังจากผ่านการปฏิบัติงานในช่วงการสร้างพื้นฐานและการเรียนรู้ร่วมกัน กิจกรรมทั้งหมดนี้ได้กระจายตัวอยู่ในทุกหมู่บ้านเป็นอย่างมากในภูมิภาค จึงเป็นที่ต้องการของหมู่บ้าน ปัจจุบันกิจกรรมเสริมดังกล่าวยังเป็นที่ต้องการของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ซึ่งความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดจะอยู่ที่การเตรียมการร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เนื้อหา

สาระที่เหมาะสมสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ชาวบ้านต้องการ และวิธีการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้งแต่ละช่วงเวลา ผลรวมที่มีคุณภาพของการปฏิบัติการจะก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลของ การปฏิบัติงานอย่างเป็นจริงและมีรูปธรรมที่ชัดเจน

4.3 การพัฒนากองทุนในวงจรเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน

การอยู่รอดของเศรษฐกิจครัวเรือนได้อาศัยทุนในรูปของทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมที่เป็นผลิตผลของวัฒนธรรมและการจัดการในส่วนทางกิจกรรมเศรษฐกิจ แต่ละประเภทของชาวบ้าน การดินวนอยู่รอดของเศรษฐกิจครัวเรือนมีทั้งส่วนที่มีความสัมพันธ์กับระบบตลาดและไม่ได้สัมพันธ์กับระบบตลาด โครงสร้างของเศรษฐกิจแบบนี้ได้ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่าไม่ได้เป็นเรื่องของฐานเงินตราโดย ฯ การดินวนอยู่รอดนั้นได้เพียงพิงทุนธรรมชาติ ทุนสังคม และทุนมนุษย์ ในรูปของแรงงาน ความรู้ พฤติกรรมและจิตสำนึกตามแบบแผนของตนเอง ดังนั้นการพัฒนาทุนในวงจรเศรษฐกิจของครัวเรือนจึงมีจุดเน้นอยู่ที่การพัฒนาทุนในรูปของทรัพยากร และการสร้างเครือข่ายที่เน้นการพัฒนาทุนทางสังคมเป็นสำคัญ เพื่อให้ทุนทั้งสองได้ปรากฏผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมในการอยู่รอดของครัวเรือนและก่อให้เกิดการพัฒนาทุนเงินตราควบคู่กันไป กิจกรรมที่มุ่งตอบสนองการพัฒนาทุนของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในหมู่บ้าน จึงได้ปฏิบัติการดังนี้คือ

➤ จัดให้การศึกษาฝึกอบรมแก่กรรมการและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับทรัพยากรธรรมชาติและกับเศรษฐกิจของครัวเรือน โดยหมู่บ้านแต่ละภาคคือสานจะเน้นเรื่องทรัพยากรป่าไม้และแหล่งน้ำต่าง ๆ ภาคใต้เน้นเรื่องภูเขาแม่น้ำ ส่วนภาคตะวันออกเน้นเรื่องทรัพยากรหะเลและทรัพยากรชายฝั่ง การจัดการศึกษาฝึกอบรมครั้งนี้ เป็นการจัดในแต่ละหมู่บ้านโดยเชือเชิญชาวบ้านเข้ามาร่วมเคียงที่สนใจให้เข้ามาร่วมด้วย ยกเว้นการจัดให้กับหมู่บ้านตะวันออก ได้จัดขึ้นรวมกันอย่างเป็นทางการครั้งเดียวโดยเชิญชาวบ้านผู้สนใจในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณอ่าวระยองทั้ง 17 ชุมชน เข้าร่วมการสัมมนาจัดขึ้นที่องค์กรบริหารส่วนตำบลพลา อำเภอป่าบ兰 จังหวัดระยอง หลังจากการจัดครั้งแรกผ่านไปชาวบ้านได้ขอให้มีการจัดขึ้นอีก จึงได้จัดแบบเล็ก ๆ ในแต่ละหมู่บ้านขึ้นอีก ซึ่งผลรวมของการให้การศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งเน้นให้ชาวบ้านเข้าใจถึงสถานการณ์สำคัญทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะมีผลกระทบโดยตรงต่อส่วนทางเศรษฐกิจครัวเรือน อันเกิดจากสภาพที่ผกผันระหว่างการขยายตัวของประชากรในหมู่บ้านกับการลดลงของทรัพยากรในพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ภายใต้สภาพเช่นนี้จะต้องมีการปรับปรุงพัฒนาและดูแลเอาใจใส่เพื่อมุ่งพื้นฟูความเสื่อมโกร姆ของทรัพยากรให้กลับมีสภาพที่ดีขึ้น

ซึ่งการจัดการแบบนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน และร่วมมือกันสร้างกฎกติกาในการใช้ทรัพยากรและการดูแลทรัพยากร รวมถึงวางแผนในการเฝ้าระวังเพื่อช่วยให้ทรัพยากรที่อยู่ในดินแดนรายได้พื้นตัวขึ้นมา ซึ่งการจัดกิจกรรมดังกล่าวได้รับความสนใจจากชาวบ้านอย่างมากในทุกพื้นที่

➤ จัดเสนาสนะสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และเสริมการพัฒนาเครือข่ายที่ได้มีการรวมตัวกันอยู่แล้วให้มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาเส้นทางของตนมากขึ้น ได้แก่

- สนับสนุนเครือข่ายประมงเรือเล็กจังหวัดระยอง ในการจัดกิจกรรมของเครือข่ายในรูปการประชุม เสนาณตามที่กลุ่มต้องการ และร่วมจัดงานทำบุญวันประมงเรือเล็กโดยเน้นสาธารณะในเรื่องการพัฒนาความสัมพันธ์ในกลุ่มให้แน่นแฟ้นขึ้นกับการค้นคว้าแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ และการบริหารจัดการการพื้นที่ สภาพแวดล้อมชายฝั่งในบริเวณอ่าวระยอง และช่วยประสานงานสร้างความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ

- จัดทำกิจกรรมการวางแผนประจำปีของกลุ่มประมงเรือเล็กเพื่อเป็นที่วางแผนและહอบกัยของสัตว์ทะเลเยาว์ อันเป็นการส่งเสริมให้มีการเพิ่มทรัพยากรทางทะเลขึ้นในพื้นที่ดังกล่าว กิจกรรมนี้ได้ดำเนินการร่วมกับสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา

- จัดทำกระซังเพาะพันธุ์ปูม้าเพื่อปล่อยกลุ่มปูม้าลงทะเล เป็นการเพิ่มปริมาณปูม้าในทะเลโดยร่วมมือกับสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดระยอง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะสามารถเพาะพันธุ์ปูม้าเพิ่มในทะเลได้ไม่ต่างกว่าปีละ 10 ล้านตัว

- สนับสนุนเครือข่ายทอผ้า บ้านคลองเย็น ซึ่งได้พัฒนากลุ่มตัวเองขึ้นมาจากการสืบทอดประเพณีทอผ้าในครอบครัว รวมกันเป็นกลุ่มผ้าทอมือ โดยใช้สื่อรวมชาติ ซึ่งกลุ่มนี้มีสมาชิก 10 คน ปัจจุบันจากความมุ่งมั่น เรียนรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และการหาตลาดได้กว้างขึ้นทำ ให้กลุ่มนี้มีสมาชิกที่เป็นเครือข่ายเพิ่มขึ้นเป็น 168 คน ใน 14 หมู่บ้าน กลุ่มผ้าทอมือบ้านคลองเย็นปัจจุบันได้ก่อตั้งเป็นจุดกลางของการติดต่อ และจัดหาผ้าทอมือเข้าสู่ตลาดในเขตจังหวัดหนองบัวลำภู การสนับสนุน กิจกรรมให้กับเครือข่ายกลุ่มนี้ในเรื่องของการพัฒนาระบบกลุ่ม การ พัฒนาความสัมพันธ์เป็นระบบตลาดและการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ ควบคู่กันไป

- สนับสนุนเครือข่ายวัฒนธรรมบ้านเดง โดยจัดให้มีเวทีสร้างความรู้ จัก สัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงวัว ความบ้านเดงกับบ้านอื่น ๆ ในเขต อีสานเพื่อสร้างทุนผ่านการขยาย เส้นทางทำมาหากินให้กับเครือข่าย ผู้เลี้ยงวัวรายกลุ่มนี้ การดำเนินกิจกรรมนี้ยังมีผลต่อการได้รับพัฒนา เครือข่ายผู้ค้าวัฒนธรรมให้กับบ้านกฎเกวียน ป่ากลวย คลองเย็น บ้านชนอน ด้วย ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกันนับตั้ง แต่ได้เปิดเวทีเครือข่ายดังกล่าวขึ้น

- สนับสนุนการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ใน 6 หมู่บ้านภาคอีสานขึ้น โดย ส่งเสริมกล้าและพันธุ์ไม้ให้แก่สมาชิกและจัดเสวนาและเปลี่ยนสภาพ ปัญหาร่วมกัน เพื่อค้นหาวิธีการและแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้และสำ นักของหมู่บ้านทั้ง 6 แห่งให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมสมสอดคล้องกับสภาพ

การหาอยู่ที่บ้านของแต่ละหมู่บ้านและมีประสิทธิผลต่อการพื้นตัวของทรัพยากรในพื้นที่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน

- สนับสนุนกองทุนหมู่บ้านทุ่งฝากปลาให้เข้าเป็นเครือข่ายความร่วมมือกับเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ภาคใต้ เพื่อจะได้มีการสนับสนุนช่วยเหลือกันและมีทรัพยากรในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนาและการบริหารจัดการ กลุ่มในหมู่บ้านให้เติบโตขึ้นอย่างมั่นคงและเข้มแข็งต่อไป

กิจกรรมทั้งหมดนี้เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการสร้างทุน โดยเน้นทุนที่เหมาะสมสอดคล้องกับเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านเป็นสำคัญ ปฏิสัมพันธ์แบบผกผันระหว่างการขยายตัวของประชากรกับการลดลงและเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรเป็นสัญญาณอันตรายต่อความอยู่รอดของเส้นทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน หากไม่มีการแก้ไขจะอาจจะทำให้เกิดปัญหาแบบห่วงโซ้ขึ้นต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ขณะเดียวกันหากมีปัจจัยที่ไปสร้างปัญหาสังคมทำให้ความสมัพันธ์ทางสังคมตามแบบแผนของสังคมหมู่บ้านสะดูดลง スタイルลงก็จะก่อให้เกิดปัญหาแบบห่วงโซ่ที่ส่งผลกระทบต่อสู่เศรษฐกิจ-สังคมโดยรวมอย่างแน่นอน การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจครัวเรือนในปฏิบัติการครั้งนี้จึงเน้นจุดหมายที่ตอบสนองเส้นทางการอยู่รอดของกิจกรรมเศรษฐกิจที่ชาวบ้านดำเนินการอยู่ในรูปของทุนทรัพยากรและทุนทางสังคมในรูปของกลุ่มเครือข่าย (cluster) ทั้งนี้เพื่อให้คลื่นของ การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจในกลุ่มที่เน้นการใช้ "แรงงาน" "เงินตรา" และ "ความรู้" มีความสัมพันธ์กันโดยไม่ขยายซ่องให้ว่างมากขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงโดยรวมที่กำลังมีการปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจแบบฐานทรัพยากร (result base) เป็นสู่การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจแบบฐานความรู้ (knowledge base) ซึ่งการสร้างทุนในรูปแบบต่าง ๆ จะเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้สังคมเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่รอดได้ ทั้งนี้การสร้างทุนในรูปของทรัพยากรธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้ช่วยทำให้วงจรารผลิตขึ้นของระบบธรรมชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิผลตามวงจรของมนุษย์ ขณะที่ทุนทางสังคมก็จะต้องมีการสร้างแนวทางการพัฒนาที่ไม่สร้างผลกระทบต่อจุดแข็งของความสมัพันธ์ทางสังคมในเส้นทางชีวิตของชาวบ้านและสนับสนุนให้มีทิศทางการผลิตขึ้นทางวัฒนธรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับโลกแวดล้อมและสภาพสังคมที่เป็นจริงของชาวบ้าน อันเป็นทิศทางที่ช่วยให้เกิดเส้นทางเศรษฐกิจในรูปของเครือข่ายที่นำไปสู่ความสมัพันธ์กับระบบตลาดได้อย่างมีคุณภาพและมีผลกระทบต่อกลับสู่เศรษฐกิจครัวเรือนในแต่ละชุมชนทรัพยากรรูปแบบต่าง ๆ และความก้าวหน้าของสังคมหมู่บ้านโดยรวมที่สามารถอยู่คู่กับสังคมโลกยุคศตวรรษที่ 21 ได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชนวน . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน
ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านคลองเย็น . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน
ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านโคกล่าง . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน
ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านแดง . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน ครั้ง
ที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านตระอกตาชวด . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่
บ้าน ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านทุ่งฝากปลา . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่
บ้าน ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านป่ากล้วย . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน
ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านภูเกี้ยน . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน
ครั้งที่ 1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านแล . ระเบียบวาระการประชุมกองทุนหมู่บ้าน ครั้งที่
1/ 2544 ถึงครั้งที่ 7/ 2545 .

ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย . (2544) . อาชีพและเศรษฐกิจในท้องถิ่น . (เอกสารโนเนีย
ประกอบการสอน) . คณะกรรมการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม . มหาสารคาม .

ฉัตรพิพิญ นาถสุภา . (2541) . ทฤษฎีและแนวคิด เศรษฐกิจชุมชนชาวนา . บริษัท
อมรพรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด . กรุงเทพฯ.

เดวิด ซี.คอร์เทน . (2545) . โลกขุคหลังบรรทัดชีวิตหลังทุนนิยม . บริษัท เพื่องฟ้า
พริ้นติ้ง จำกัด . กรุงเทพฯ .

มูลนิธิสวัสดี .(2544). รายงานประจำปี 2544 . ปทุมธานี

มูลนิธิสวัสดี .(2545). รายงานประจำปี 2545 . ปทุมธานี

วัฒนา สรกันศิล . (2544) . วัฒนธรรมบริโภคของแรงงานรับจ้างในชุมชนชนบท .
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) . กรุงเทพฯ .

สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (2537) . งานศึกษาข้อมูลและศักยภาพ

ลุ่มน้ำชายฝั่งภาคตะวันออก . สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .

สำนักงานนายกรัฐมนตรี . กรุงเทพฯ

อภิชาต ทองอยู่ . (2527) . ทัศนะว่าด้วยงานพัฒนาชุมชน . สำนักงานเลขานุการฯ

มหาวิทยาลัยประเทศไทย . กรุงเทพฯ.

อภิชาต ทองอยู่ และ ชินลักษณ์ สุวรรณอัจฉริย . (2541) . สังเคราะห์องค์ความรู้

ทฤษฎีการค้นคว้าเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย . กรุงเทพฯ

อภิชาต ทองอยู่ . (2544) . ประชาสังคมกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม:

กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่งตะวันออก . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .

กรุงเทพฯ .

เอกสารนानโด เดอ โซโด . (2542) . เปรูบันเส้นทางเศรษฐกิจในระบบ . โครงการจัด

พิมพ์คปไฟ . กรุงเทพฯ .

บรรณาธิการสัมภาษณ์

หมู่บ้านภูเก็ต

เกียง น. อายุ 72 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2545
คำเปียง บ. อายุ 50 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
คำใหม่ ช. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
ทองปาน พ. อายุ 65 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2545
ทองพูน ค. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2545
ทองหยุ่น จ. อายุ 38 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2545
บัวไข่ ส. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
บุญโขม จ. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2545
บุญกพ ช. อายุ 72 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2545
บุญกร ภ. อายุ 32 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
ประมุข ช. อายุ 50 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2545
ประยงค์ ค. อายุ 75 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2545
ประยูร น. อายุ 38 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2545
เปาะ ค. อายุ 75 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2545
พิกุล ห. อายุ 34 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
รัง ก. อายุ 68 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2545
วงศ์เดือน พ. อายุ 41 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2545
วิลัย จ. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
ศรีนวล ช. อายุ 46 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
สองกรานต์ บ. อายุ 49 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2545
สนิท ด. อายุ 46 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
สำเนียง ค. อายุ 47 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
สำเนียง น. อายุ 38 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
สำราญ ศ. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545
สุนทร พ. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
ไสว ส. อายุ 52 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2545
หนู ป. อายุ 61 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
หนูเพลิน ช. อายุ 35 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
หนูแม็ก น. อายุ 56 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545
อิทธิพล ภ. อายุ 33 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545

หมู่บ้านคลองเย็น

กุหลาบ ส. อายุ 40 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2545
คุณ ก. อายุ 50 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
คุณ บ. อายุ 40 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2545
จรวด ด. อายุ 40 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
จันทร์ ส. อายุ 59 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2545
จูน พ. อายุ 45 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
นวี ก. อายุ 37 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
เคลินิ ช. อายุ 65 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
ชงทิพย์ ส. อายุ 28 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2545
ดวง ก. อายุ 36 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
ดวงใจ ด. อายุ 30 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ถนน ก. อายุ 55 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2545
ทองวัน น. อายุ 39 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ไวย พ. อายุ 63 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2545
น้อย พ. อายุ 67 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
นารี ท. อายุ 41 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
นิรัตน์ ก. อายุ 37 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
บังอร ว. อายุ 30 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
บัวลัย น. อายุ 42 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2546
บุญเทือง ท. อายุ 40 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
บุญเหลี่ยม ส. อายุ 57 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2545
บุญทัน ส. อายุ 67 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2545
ประเดช ท. อายุ 30 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ประดิษฐ์ ค. อายุ 40 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ประนน ว. อายุ 32 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ประสิทธิ์ บ. อายุ 62 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
พวงพยอม ค. อายุ 60 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
พิสมัย ข. อายุ 38 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
มนษา ส. อายุ 47 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ม่วงทอง ก. อายุ 33 ปี. สัมภាយณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545

นุลเทียร ด. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ละมัย ด. อายุ 56 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2545
ละอง บ. อายุ 34 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
ลับ ง. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2545
วันที พ. อายุ 37 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
สมยศ ท. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
สมย ส. อายุ 38 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
สาคร ว. อายุ 50 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2545
สุริยา ท. อายุ 61 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2545
เสเจี่ยม ด. อายุ 60 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
เสวย ศ. อายุ 63 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2545
หนูจันทร์ ช. อายุ 31 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
หนูลือม ส. อายุ 40 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
หม่าวน ช. อายุ 66 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2545
หมื่น ค. อายุ 60 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2545
เหวิน ด. อายุ 63 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
อาท น. อายุ 39 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2545
อุไร น. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2546
ช้อย พ. อายุ 63 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2545

บ้านขอน

เกยร พ. อายุ 52 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
วรรณพุตติ พ. อายุ 80 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
ดี ห. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
ทองใบ พ. อายุ 46 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
บัว พ. อายุ 82 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
พรหมา ง. อดีตผู้ใหญ่บ้าน. อายุ 80 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
มะลิ ง. อายุ 80 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
วาด ก. อายุ 71 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
สถาพร ร. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
สิงห์ ส. อดีตกำนันตำบลหลวง. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
สิงห์ทอง ส. อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544

สุด พ. อายุ 81 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
ไส ง. อายุ 35 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
หนู พ. อายุ 59 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
พระหนู ว. อายุ 76 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
หมาย ส. อายุ 82 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
หยู ส. อายุ 53 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544
ไหล ศ. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 1 กันยายน 2544
ไหล ศ. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2544

หมู่บ้านเดง

เข็ม น. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2545
ดาวา ด. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2545
ดาวา อ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2545
ตึก ถ. อายุ 36 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2545
นอ ป. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2545
บุญจันทร์ ว. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545
บุญสว่าง ถ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2545
บุญเหลือ อ. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม, 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545
ละครชัย อ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545
วิชัย ถ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2545
สมัย อ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2545
ไสว ล. อายุ 61 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2545
ไสว ถ. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2545

หมู่บ้านป่ากล้วย

เกน ส. อายุ 65 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2545
จันทร์ศรี ส. อายุ 68 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2545
ทูน ก. อายุ 65 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 ตุลาคม 2545
บุญกอง ก. อายุ 67 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 11 ตุลาคม 2545
บุญตา ร. วันที่สัมภาษณ์ 14 ตุลาคม 2545
ภาณุมาศ ก. อายุ 39 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 14 ตุลาคม 2545
รังสรรค์ ข. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม 2545

สมดี ส. อายุ 57 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 ตุลาคม 2545
สุนทร ว. อายุ 56 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2545
สุพรรรณ จ. อายุ 57 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2545
เสมียิน จ. อายุ 50 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม 2545
อนันดา ส. อายุ 73 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2545

หมู่บ้านโภกถ้ำม

กฤษณา ต. อายุ 23 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2545
เกยร ส. อายุ 55 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ขาว พ. อายุ 35 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2545
เงี้ยม ก. อายุ 82 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
คำดัน ค. อายุ 50 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
คำปั่น ก. อายุ 47 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
คำพาณ ห. อายุ 45 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
คำเมี ศ. อายุ 56 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ชัน อ. อายุ 55 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2545
ชันทร์ อ. อายุ 75 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
จำปา อ. อายุ 72 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
ชุน ท. อายุ 47 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
เจริญ ศ. อายุ 65 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
ฉลາວ พ. อายุ 37 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2545
ฉลາວ พ. อายุ 37 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ฉวี พ. อายุ 33 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2545
เฉลิม บ. อายุ 43 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 17 กันยายน พ.ศ. 2545
គុកໄនី ខ. อายุ 40 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2545
ត័ណ ន. อายุ 64 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
ត៉ូយ ស. อายุ 28 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 23 กันยายน พ.ศ. 2545
ทองพจน์ គ. อายุ 38 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2545
ทองหลาវ ຈ. อายุ 24 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
นวล ຈ. อายุ 56 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2545
นวล ຈ. อายุ 68 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
นาក օ. อายุ 37 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 23 กันยายน พ.ศ. 2545

นาง ส. อายุ 47 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2545
บัวสา ก. อายุ 32 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
บุญ ท. อายุ 46 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2545
บุญตา ห. อายุ 49 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 กันยายน พ.ศ. 2545
บุญมา ท. อายุ 57 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
บุญมี ศ. อายุ 56 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 23 กันยายน พ.ศ. 2545
บุญล่ำง บ. อายุ 40 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ประดิษฐ์ ห. อายุ 59 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
ประเสริฐ ค. อายุ 61 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
ประเสริฐ ท. อายุ 46 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
เปล ภ. อายุ 58 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
พยนค์ ส. อายุ 32 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
พรพจน์ ร. อายุ 38 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
พิกุล น. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2545
พิมพา ส. อายุ 73 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
ไฟบุญลัย พ. อายุ 55 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2545
คำป่าง ส. อายุ 33 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
คำไยก น. อายุ 27 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สาย ไกร ส. อายุ 41 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สงัด ช. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สมเกียรติ น. อายุ 55 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2545
สมยศ ป. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สร่วง ห. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
สาวาท ส. อายุ 53 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สะแบง ห. อายุ 42 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
สายฝน พ. อายุ 32 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2545
สำรองค์ จ. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2545
สุรินทร์ จ. อายุ 70 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
สุวิทย์ จ. อายุ 42 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2545
แสงจันทร์ ร. อายุ 46 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2546
หนูคล้าย ม. อายุ 45 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2545
หมัย น. อายุ 50 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2545

ใหม่ น. อายุ 58 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2545

ใหม่ น. อายุ 50 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2545

หมู่บ้านทุ่งฝากปลา

จินตนา จ. อายุ 30 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 29 กันยายน 2545

ภานี ล. อายุ 55 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 29 กันยายน 2545, 3 ธันวาคม 2545

สุพร จ. อายุ 36 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2545

สัมศักดิ์ อ. อายุ 47 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 29 กันยายน 2545

โภสกล ม. อายุ 46 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 29 กันยายน 2545

พีด ช. อายุ 72 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 26 กันยายน 2545.

อนันตศักดิ์ ฉ. อายุ 36 ปี. วันที่สัมภาษณ์ 27 กันยายน 2545

อากรณ์ จ. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 27 กันยายน 2545

อึ้ม อ. อายุ 66 ปี. สัมภาษณ์วันที่ 28 กันยายน 2545

หมู่บ้านครอบคลุมฯ

กลอยใจ ส. วันที่สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

หัวข้อมูล ค. วันที่สัมภาษณ์ 7 มกราคม พ.ศ. 2546. ประธานเรือเล็ก

จำรัส พ. วันที่สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

จำลอง ช. วันที่สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2545. พ่อค้าคนกลางรับซื้อสัตว์นำ

แฉล้ม พ. วันที่สัมภาษณ์ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2545. กรรมการวัดชุมชนกรอกยาชา

แฉล้ม พ. วันที่สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2545. เกษตรผลสมผลสาร

โภบ ร. วันที่สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2545. ประธานเรือเล็ก

แต่งกว่า ห. วันที่สัมภาษณ์ 13 มกราคม พ.ศ. 2546. เถ้าแก่เรือประธาน

นฤกุล บ. วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

นาลี ท. วันที่สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

บรรจิด พ. วันที่สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

บุญธรรม ค. วันที่สัมภาษณ์ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2545. ประธานเรือเล็ก

เบญจวรรณ พ. วันที่สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

ประวัติ ป. วันที่สัมภาษณ์ 15 มกราคม พ.ศ. 2546. สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน

ประวุฒิ ห. วันที่สัมภาษณ์ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2545. ประธานเรือเล็ก

พรชัย น. วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2545. ประธานเรือเล็ก

พรชัย น. วันที่สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2545. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน

พิสิทธิ์ ป. วันที่สัมภาษณ์ 12 มกราคม พ.ศ. 2546. สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน
โนม ด. วันที่สัมภาษณ์ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2545. หมอยาเพื่อนบ้าน
แรม พ. วันที่สัมภาษณ์ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545. ประธานชุมชนกรอกยายชา
วัฒนา ป. วันที่สัมภาษณ์ 12 มกราคม พ.ศ. 2546. ประธานเรือเล็ก
สำราญ พ. วันที่สัมภาษณ์ 15 มกราคม พ.ศ. 2546. สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน
เหยย พ. วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2545. ประธานกองทุนหมู่บ้าน
อวยพร บ. วันที่สัมภาษณ์ 13 มกราคม พ.ศ. 2546. สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน
อินทรี อ. วันที่สัมภาษณ์ 8 มกราคม พ.ศ. 2546. ประธานเรือเล็ก

หมู่บ้านแล

กลัด พ. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2545
จะนัย ส. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2545
ฉลอง ป. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2545
ชาวย ค. อายุ 55 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2545
ทองสุข ก. อายุ 86 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2545
ทองสุข บ. อายุ 70 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2545
ฐานี ห. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2545
บุญเลิศ บ. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6,7,8 ตุลาคม และ 6 พฤศจิกายน ,2545
ปราโมทย์ ส. อายุ 37 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2545
ฟ้าง ก. อายุ 96 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2545
พิน ต. อายุ 30 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2545
ฟู ร. อายุ 60 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2545
รวาย ช. อายุ 61 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 และ 9 ตุลาคม 2545
วิรัช ค. อายุ 48 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2545
วีระ ค. อายุ 45 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2545
วีระ ว. อายุ 53 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2545
สมร ร. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2545
สมศักดิ์ ค. อายุ 60 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2545
สิน ต. อายุ 70 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2545
ไสว จ. อายุ 58 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2545
อรอนงค์ จ. อายุ 35 ปี. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2545

หมายเหตุ , รายชื่อที่อ้างอิงมาทั้งหมดเป็นนามสมมุติ

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาต ทองอยู่

ชุดที่ 1: บทเรียนจากภาคเหนือ

การสะสานเงินตราของชุมชนชายขอบในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรachee ลีทองอิน

สืบสานความรู้ส่วนโภคภัณฑ์ไทยเลือง

ศรีษะ พรประชาธรรมา

พลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสืบสานชุมชน

ดร. เกตุณณี มากมี

ถุงสินเชื่อเมือง: สู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร. เกตุณณี มากมี

บ้านเนื้อทราย: ความเข้มแข็งจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. ศศิธร ศรีปรีระเสวีสุกุล

หนึ่งสินของชุมชนชายขอบและกองทุนหมู่บ้านในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรachee ลีทองอิน

ชุดที่ 2: บทเรียนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว และกองทุนหมู่บ้าน

ดร. มณีมัย ทองอยู่

ชุดที่ 3: บทเรียนจากภาคกลาง

ชุดที่ 3.1: บทเรียนจากภาคกลางตอนบน

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของนายทุนห้องถูนในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของประชาชนในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

ทุนชุมชน: ภาพสะท้อนแห่งความเป็นชุมชนบ้านนา กอกได้

ดร. พนารักษ์ ปรีดากรณ์

บ้านกุลแก้ว: จากชานนาสู่ผู้ค้าและการแปรรูปผลิตภัณฑ์อยู่

ดร. อุษณีย์ โนนศวรรยา

การต่อยอดทุนชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการจัดสถาน

ดร. พนารักษ์ ปรีดากรณ์

น้ำตาลมะพร้าว: รสหวานที่จางหาย

พศ.ดร. ทศวรรษ มนีศรีฯ

จากนา...สู่สวนส้มแลร์สอร์ทรินภู

พ.อ.ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

อาชีพทำนา: วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกการวัฒน์

ดร. อภิษัย ศรีโภภิต

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำเนินอย่างชุมชนชาวสวน

พศ.ดร. สุรุณี ปัสดีไชยสัง

ชาครี ทองสาริ

คณสูงทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

พศ.ดร. สุรุณี ปัสดีไชยสัง

วัลยา ภูมิภักดีพรผล

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชน

ดร. ศิริกาญจน์ โภสุภก

กองทุนหมู่บ้านเขางมิน: ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร. ศิริกาญจน์ โภสุภก

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

ผลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำเนินอย่างชุมชน

พศ.ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชาภูล

มนนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในระบบการพัฒนา

ดร. พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การประทະ ประสบของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษ

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร. พิทักษ์ ศิริวงศ์

ดวงรัตน์ ดีเม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งเงินตรา

ดร. พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนาวงศ์

บ้านโภกสัก: วิถีชีวิตรากฐานสู่สวนยาง

พศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

บ้านหาดใหญ่เต่า: วิถีชาวเลกับระบบการเปลี่ยนแปลง

พศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร. จรพันธ์ ไตรพิพารัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเชียงราย

ดร. จรพันธ์ ไตรพิพารัส